

Mestari, kisälli, oppipoika – Hiljainen tieto vallankäytön välineenä

Juha Hakulinen

Sibelius-Akatemia

Taidehallinnon maisteriohjelma

Syksy 2010

SIBELIUS-AKATEMIA

PL 86

00251 HELSINKI
p. 020 75390

TIIVISTELMÄ

Tutkielma
 Kirjallinen työ

Työn nimi	Sivumäärä
Mestari, kisälli, oppipoika – hiljainen tieto vallankäytön välineenä	91 s.
Laatijan nimi	Lukukausi
Juha Sakari Hakulinen	Syksy 2010
Koulutusohjelma	Suuntautumisvaihtoehto
Taidehallinnon maisteriohjelma	Taidehallinto
Tiivistelmä	
<p>Taidemaailman kokeneet osaajat, mestarit, ovat omaksuneet valtavan määrän hiljaista tietoa uransa aikana. Taiteen ystävien harmiksi tuo arvokas ja ainutkertainen osaaminen katoaa suureksi osaksi heidän mukanaan heidän mentyään, sillä hiljaista tietoa on vaikeaa dokumentoida ja siitä on vaikea luoda malleja. Sitä voidaan oppia vain tiiviissä vuorovaikutuksessa itsensä mestarin kanssa.</p> <p>”Tieto on valtaa”, sanoi Sir Francis Bacon ja sitä on myös hiljainen tieto. Tässä tutkielmassa etsittiin tuon vallan perimmäisintä olemusta haastatteleamalla neljää klassisen taidelaulun eritasoista osaajaa. Heitä yhdisti toisiinsa opettaja-oppilassuhde, jolloin he muodostivat keskenään eräänlaisen mestari-kisälli-oppipoikaketjun ja koulukuntajatkumon.</p> <p>Kahden haastattelukierroksen myötä keskustelut taiteellisen vallan olemuksesta nostivat esille yhdeksän keskeistä teemaa: <i>oppilaan erityinen riippuvuus opettajastaan, vahvan luottamuksen tärkeys, motivaation säilyttäminen ja siihen vaikuttaminen, vallan tietoinen ja tiedostamaton väärinkäyttö, taiteen merkitys ihmiselle ja yhteiskunnalle, ihanteet ja arvot osana hiljaista tietoa, hiljaisen tiedon siirtämisen menetelmät, kauneuden suhteellisuus sekä viimeisenä todellinen osaaminen.</i></p> <p>Valta ilmenee taidekentän institutionaalisella tasolla helposti mitattavina suureina, kuten taloudellisena ja sosiaalisena pääomana ja henkilötasolla riippuvuutena toisen osaamisesta.</p>	
Hakusanat	
valta, vallankäyttö, mentorointi, johtajuus, hiljainen tieto, osaamisen johtaminen, mestaruus	

Sisällysluettelo

JOHDANTO.....	5
TIETO ON VALTAA.....	8
HILJAINEN TIETO.....	8
Todellista tietoa ei olekaan.....	8
Kaikkea tietämäämme ei voida sanallistaa.....	9
Hiljaisen tiedon luonteesta.....	11
Oppipojasta mestariksi.....	13
Tiedon muuntuminen.....	15
VALTA JA JOHTAJUUS.....	16
Vallankäyttö kuuluu jokapäiväiseen elämään.....	17
Vallan ilmenemismuodot.....	19
Vallan lajit.....	20
Valtaresurssit eli vallankäytön välineet.....	22
Eettinen näkökulma vallankäyttöön.....	24
Johtaminen.....	25
Johtajuus on näkemystä ja palvelemista.....	26
Hyvä johtaja.....	27
OSAAMISEN VALTA TAITEEN KENTÄLLÄ.....	30
Taide – hiljaisen tiedon kieli.....	31
Taiteen portinvartijat.....	33
Taiteen tunnustetut mestarit.....	35
Mentorointi.....	37
Opiskelu mestarin johdolla.....	38
Viestiminen taiteen opetuksessa.....	39
Itsensä ilmaisemisen taito.....	43
Luottamuksen voittaminen.....	45
TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	47
TUTKIMUSONGELMA.....	47
TUTKIMUSMETODEISTA.....	47
HAASTATTELUTUTKIMUS.....	49
Avoin haastattelu.....	50
Haastattelujen toteutus.....	51
AINEISTON ANALYYSI JA TULKINTA.....	51
Teemoittelu.....	53
HAASTATTELUT PÄÄPIIRTEISSÄÄN.....	53
Haastateltavista.....	53
1. Haastattelukierros.....	54
2. Haastattelukierros.....	55
Havaintoja haastattelutilanteista.....	56
TUTKIMUSTULOKSIA.....	57
1. HAASTATTELUKIERROS.....	57
Täydellinen luottamus opettajaan johtaa parhaaseen mahdolliseen lopputulokseen.....	57
Innostus ja ihanteet antavat voimaa työskentelyyn taiteen parissa.....	59
Hiljaisen tiedon käsitteellistäminen sisältää paljon väärinymmärtämisen mahdollisuuksia.....	60
Mestaruus on inhimillinen käsite.....	62
2. HAASTATTELUKIERROS.....	63
Oppilas on aluksi hyvin riippuvainen opettajansa ohjauksesta.....	63
Luottamus on oppimisen ja edistymisen kannalta ehdottoman tärkeää.....	65
Motivaation liekkiä ei saa päästää sammumaan.....	66
Kaikki ei aina mene toivotulla tavalla.....	68
Taiteella on jäsentämisen ja itseilmaisun tehtävä.....	69

Ihanteet ohjaavat ilmaisutapaa.....	70
Taiteen opettaminen vaatii luovuutta itsessään.....	72
Mestaruus on inhimillinen käsite.....	74
Mestariksi ei synnytä vaan kasvetaan.....	75
YHTEENVETO.....	78
JOHTOPÄÄTÖKSIÄ TUTKIMUSTULOKSISTA.....	78
VERTAILUA MUUHUN TUTKIMUKSEEN.....	81
MITÄ ITSE JÄIN AIHEESTA MIETTIMÄÄN?.....	86
LÄHTEET.....	89

JOHDANTO

Vanha käsityöläisten ammattikuntalaitos ylläpiti koulutusjärjestelmää, jonka kautta koulutettiin mestareita eri käsityöläisammateihin. Käsityöläiseksi aikova nuori poika aloitti n. 12-13 vuoden iässä mestarin oppipoikana. Ammattikunnassa valvottiin, että mestari ja oppipoika täyttivät säädetyt velvollisuutensa toisiaan kohtaan. Mestarin vastuulla oli antaa oppipojalle kunnollinen ammatillinen koulutus. Oppipojalta edellytettiin kuuliaisuutta ja ahkeruutta mestaria kohtaan. Koulutus kesti 4-5 vuotta, jonka oppipoika asui tavallisesti mestarin perheessä.

Kun oppiaika oli suoritettu ja oppipoika katsottiin kypsyneen ammattilaiseksi, hänelle annettiin suoritettavaksi kisällinnäyte. Hyväksytyt kisällinäytteen päätteeksi oppipoika ylennettiin kisälliksi. Kisällin arvo oikeutti toimimaan ammatissa itsenäisesti ja suorittamaan vaativiakin tehtäviä. Kisälliaikana työskenneltiin edelleen mestarin alaisuudessa, monesti jollain suuremmalla paikkakunnalla. Kisälliaika kesti melko pitkään, usein kymmenenkin vuotta. Sinä aikana kisällit kartuttivat edelleen ammattitaitoaan, tutustuivat tyylivirtauksiin, vaeltelivat kotimaassaan ja ulkomailla.

Kisälli saattoi joissain olosuhteissa harjoittaa ammattiaan täysin itsenäisesti, mutta virallisesti häntä pidettiin täysinoppineena vasta mestarinnäytteen hyväksymisen jälkeen. Mestarikirjan saaminen edellytti hyväksytyt mestarinnäytteen lisäksi myös lukutaitoa ja nuhteetonta mainetta. (Eskola 2010.)

Nykyään tämä perinne on hyvin pitkälti kadonnut. Käsityön ammattilaisia koulutetaan lähinnä oppilaitoksissa, joskin sen ohessa elää edelleen oppisopimuskoulutusjärjestelmä, joka muistuttaa monilta osin vanhaa mestari-oppipoika-asetelmaa.

Kuitenkin epävirallisesti mestari-oppipoika-asetelma elää vahvasti edelleen taidemaailmassa, eritoten musiikkielämässä, jossa opettaja siirtää osaamistaan pääsääntöisesti henkilökohtaisen opetuksen avulla. Taiteisiin liittyvää osaamista ja taitoa sekä perehtymystä sen traditioihin, kauneushanteisiin ja toimintamalleihin eli ns. hiljaista tietoa on hankala opettaa sanallisoin tai kirjallisoin keinoin. Tämän vuoksi henkilökohtainen ohjaus on edelleen ainoa järkevä ja tehokas menetelmä uusien taiteilijoiden kouluttamiseksi.

Englantilainen filosofi ja lordikansleri Sir Francis Bacon (1561-1626) totesi latinankielisessä julkaisussaan *Meditationes Sacrae* (1597): ”Nam et ipsa scientia potestas est” ('Tieto itsessään on valtaa'). *Scientia* tarkoittaa käännettynä tiedon lisäksi myös osaamista, taitoa ja perehtymystä. (Karvonen 1998.) Englanninkielinen sana *knowledge* merkitsee myös tietoa, taitoa ja osaamista, vaikka sen suomenkielisellä vastineella *tieto* tarkoitetaan usein näkyvää (eksplisiittinen) tietoa.

Hiljainen tieto on juuri tuota osaamista, taitoa ja perehtyneisyyttä. Sillä, jolla on paljon hiljaista

tietoa, on Baconin mukaan myös paljon valtaa. Tämä tarkoittaa suoraan tulkiten sitä, että mestareilla on täytynyt olla paljon valtaa suhteessa oppilaisiinsa. Pääsemme tästä suoraan asian ytimeen – taiteen suurilla mestareilla on paljon valtaa ja taidehallinnon kannalta tämä ilmiö on erityisen kiinnostava, sillä juuri tuon vallan haluamme valjastaa yhteiseksi hyödyksi. Auktoriteetit ja valta taiteen maailmassa ovat erityisen kiinnostavia ilmiöitä, sillä taideihmiset luonnostaan pyrkivät torjumaan niitä. (Bennis & Nanus 1986, 9.)

Nykyisen johtamisen uusimmat ajatukset ja virtaukset liittyvät erottautumiseen. Jokaiselle erikseen sopivaksi räätälöityjen vaihtoehtojen kirjo vaikuttaa loputtomalta, mutta se on osin mainosmiesten luomaa harhaa. Johtamisen peruseriaatteet ovat säilyneet hyvin samankaltaisina jo vuosikymmeniä, niitä tarjotaan meille vain uudelleen mielenkiintoa ja houkutusta herättävissä kuorissa. Johtaminen pyrkii vastaamaan myös työelämän muutoksiin ja siltä suunnalta painetta luojohjohtamisen demokratisoitumisen ajatus – ajatus johtajattomasta johtamisesta. Toisaalta katse on kääntymässä myös menneisyyteen ja johtamiselle etsitään historiallista näkökulmaa. (Vehviläinen 2009, 20-22.)

Arvo- ja tietojohdaminen sekä osaamisen johtaminen ovat selkeästi havaittavia nykyisen johtamistutkimuksen keskeisiä teemoja. Sivuan ja koskettelen niitä läheisesti tutkielmassani. Ensisijaisesti tarkastelen johtajuutta harvinaisemmasta vallan näkökulmasta, en niinkään esimiesaseman näkökulmasta. Pyrin siten suodattamaan ulkonaisten tekijöiden, kuten organisaation hierarkian vaikutuksen pois johtajuuden syntymisessä.

Suhtautumiseni johtajuuteen on hyvin maanläheistä, sillä mielestäni se on osa jokapäiväistä ihmisten välistä kanssakäymistä luonnollisen vuorovaikutuksen pelisääntöineen. Tarkasteluni kohteeksi otan johtamisen mikrotason: vallankäyttö taidemaailman jokapäiväisissä opetustilanteissa, joissa mestari ja oppipoika kohtaavat. Valmista tutkimusta aiheesta ei kovin paljoa ole. Teoreettista pohjaa tutkielmalleni haen käsitelmärittelysten lisäksi ranskalaisen sosiologin Pierre Bourdieun (1930-2002) distinktioteoriasta ja venäläisen kirjailijan Leo Tolstoin (1828-1910) taidefilosofisista pohdinnoista.

Poraudun haastattelujen avulla hiljaisen tiedon synnyttämään valtaan ja sen ilmenemismuotoihin. Ihmisten välistä kanssakäymistä on järkevin tutkia kyselemällä heiltä siitä, tällöin laadulliset tutkimusmenetelmät palvelevat tutkielmaani parhaiten. Päädyin käyttämään avoimen haastattelun menetelmää, sillä aihe vaatii syvällistä, vuorovaikutuksellista ja perusteellista pohdiskelua, lisäksi tutkielmani samoilee osin huonosti tunnetuilla poluilla ja on siten avoin yllätyksille: uusille löydöksille.

Keskeisimpään tutkimuskysymykseeni – ”mitä on osaamisen synnyttämä valta taidekentällä?” – pyrin kaivamaan vastauksia osittelemalla sitä pienemmiksi teemakysymyksiksi: mitä ovat taide,

valta ja osaaminen, mistä valta ja osaaminen syntyvät, kuinka valtaa käytetään ja kuinka se koetaan? Haastateltavikseni olen valinnut henkilöitä, jotka ovat taiteellisella urallaan eri kehitysasteilla ja jotka muodostavat keskenään mestarien, kisällien ja oppipoikien jatkumon. Uskon tällaisen luonnostaan syntyneen mentor-asetelman palvelevan kaikkein parhaiten tutkielmaani, kun siihen liittyvä johtajuus on usein riisuttu muodollisesta vallasta.

Taiteen kentällä liikkuttaessa kysymyssanoista oleellisin on kuitenkin *miksi*. Sitä käyttäen päästään tutkimaan ihmisten uskomuksia ja arvomaailmaa ja silloin ollaan oleellisimpien vastausten äärellä...

TIETO ON VALTAA

HILJAINEN TIETO

Johdannossa ehdittiin luonnehtia lyhyelti hiljaisen tiedon olemusta. *Hiljainen tieto* -käsitteellä on monta synonyymiä: hiljainen osaaminen, hiljainen tietämys, piilevä tieto, piiloinen tieto, sanaton tieto, tacit-tieto, kokemuseräinen tieto, kokemuksellinen tieto ja kokemuksellinen osaaminen. Sanna Virtainlahti haluaa teoksessaan *Hiljaisen tietämyksen johtaminen* (2009, 31) käyttää käsitteestä nimitystä *hiljainen tietämys*, sillä se luonnehtii hänen mielestään paremmin käsitteen olemusta. Itse koen sen tarpeettomaksi, sillä kuten Virtainlahti itsekin toteaa, niin käsitteen yleisin nimitys on *hiljainen tieto*. Käytän siis tutkielmassani sitä.

Todellista tietoa ei olekaan

Tiedon määritelmä juontaa juurensa antiikin Kreikan kuuluisiin filosofiin. Heidän mukaansa ihminen ei voi saavuttaa totuutta, eli oikeaa tietoa. Parhaimmillaankin tieto on vain hyvin perusteltuja uskomuksia – oletettuja totuuksia.

Suomen kielessä tieto pohjautuu *tietää*-verbiin, joka vuorostaan pohjautuu *tie*-sanaan. ”Tietäminen” eli ”tien tunteminen” on johdattanut matkaa oikeaan määränpäähän. (Virtainlahti 2009, 31.)

Tieto-opin mukaan varmaa, absoluuttista totuutta ei ole olemassa, kuten tiedon klassinen määritelmäkin sen toteaa: *tosi uskomus*. Kun havainnot tukevat tietoa ja ne pystytään hyvin perustelemaan, voimme uskoa tietomme olevan oikeaa. Klassinen, muodollinen tiedon analyysi etenee seuraavasti:

S tietää, että p , jos ja vain jos seuraavat kolme ehtoa ovat voimassa.

1. S uskoo, että p ;
2. p on tosi;
3. S on oikeutettu pitämään totena, että p .

Missä S on subjekti ja p on väitteen propositio.

Esimerkissä S on ”Juha” ja p on ”ulkona tuulee”. 1. Juha uskoo, että ulkona tuulee. 2. Juha näkee ikkunasta, että puut taipuilevat ja niiden oksat havisevat. Lisäksi humina kantautuu talon rakenteista välillä Juhan tarkkailupaikalle talon sisälle. 3. Juha voi oikeutusti pitää totena sitä, että ulkona tuulee. (Steup 2005, Osio 1.1).

Kuva 1: Ulkona tuulee?

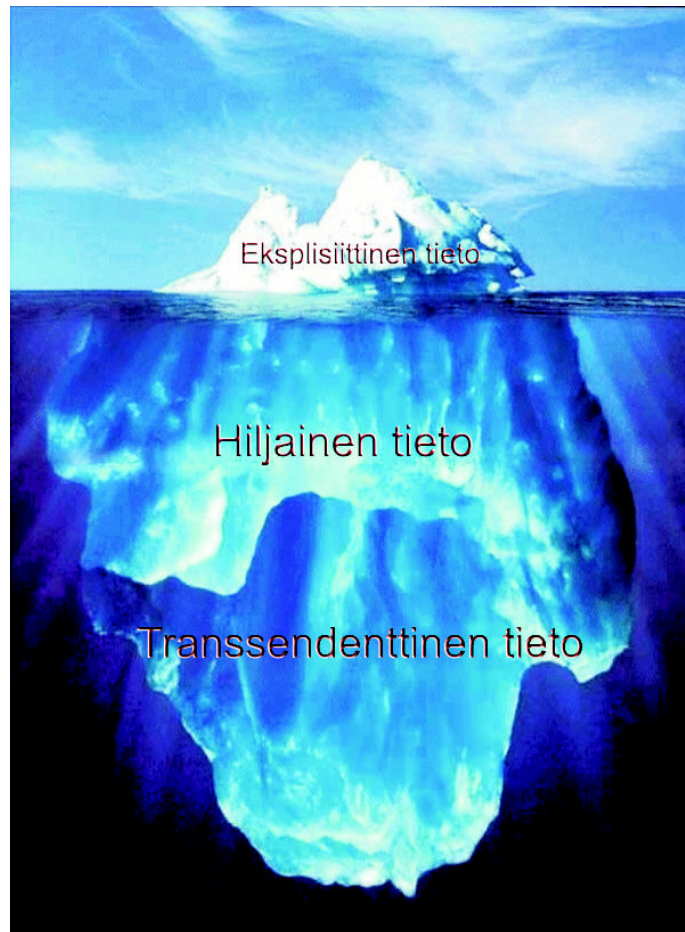
Kaikkea tietämäämme ei voida sanallistaa

Unkarilaisyntyinen tutkija Michael Polanyi (1891-1976) esitti väitteen, jonka mukaan ”tiedämme enemmän kuin kykenemme ilmaisemaan.” Väitteensä mukana hän toi ensimmäisen kerran esille tiedon eri ulottuvuudet – näkyvän eli eksplisiittisen ja hiljaisen eli implisiittisen tiedon. Käsitteet on omaksuttu ja otettu tehokkaasti käyttöön.

Eksplisiittinen eli näkyvä, artikuloitu, tietoinen tai julkinen tieto tarkoittaa muodollista ja systemaattista tietoa, joka voidaan ilmaista sanoin, numeroin tai kaavioiden avulla. Näkyvää tietoa pystytään tallentamaan kirjoihin, dokumentteihin ja tietokantoihin ja sitä on helppo jakaa kovan datan, tieteellisten mallien, menettelytapojen ja periaatteiden muodossa. (Nonaka 1994, 16.)

Kaikkelle tiedolle ja osaamiselle ei voida antaa hahmoa eikä muotoa. Hiljainen tieto on näkemyksiä, käsityksiä, intuitiota ja aavistuksia. Hiljainen tieto koostuu kokemuksista, arvoista, ideoista ja tuntemuksista, jotka ovat lujasti kiinni yksilössä ja hänen persoonallisuudessaan. Hiljainen tieto on niin automatisoitunutta, ettei sen olemassaoloa usein edes tiedosteta, se tuntuu itsestään selvyydeltä. Hiljaisella tiedolla on myös tekninen ulottuvuus, joka käsittää hankalasti määriteltävissä olevia taitoja. Hiljaista tietoa käytetään usein myös synonyyminä osaamiselle ja ammattitaidolle.

Suomenkielessä kuulee puhuttavan joskus *tietotaidosta*, joka on vapaa käänös englanninkielisestä *know-how* -termistä. Käsitteenä se sisältää osuvasti tiedon kaikki ulottuvuudet.

Kuva 2: Tiedon ulottuvuuksien jäävuorimalli

Polanyi halusi ennenkaikkea teroittaa sitä seikkaa, ettei näitä kahta ulottuvuutta voida käytännössä erottaa toisistaan. Esimerkiksi lääkärit tekevät diagnoosinsa näkyvään ja hiljaiseen tietoonsa pohjautuen. Monilla sairauksilla voi olla keskenään hyvin yhteneväisiä oireita ja lääkärin täytyy pystyä diagnosoimaan ne tapauskohtaisesti.

Kuvassa 2 on esitetty tiedon ulottuvuuksien jäävuorimalli. Vedenpinnan yläpuolinen osa on eksplisiittistä eli näkyvää tietoa ja alapuolinen osa hiljaista tietoa. Hiljaisen tiedon yhteyteen on lisätty transsendenttinen tieto, joka on ikäänkuin hiljaisen tiedon esiaste. (Martins & Reis 2009). Transsendenttinen tieto on ikäänkuin valjastamatonta, potentiaalista hiljaista tietoa. Sen olemassaolon ja mahdollisen löytämisen voi aavistaa ja aistia, mutta siitä on vielä pitkä matka tiedon hyödyntämiseen. Transsendenttinen tieto muuttuu siis vähitellen hiljaiseksi tiedoksi.

(Virtainlahti 2009, 33-46.)

Hiljaisen tiedon luonteesta

Emme vastaanota viisautta, vaan meidän on löydettävä se itse kulkemalla halki loputtomien erämaiden, mitä kukaan ei voi tehdä puolestamme, miltä kukaan ei voi meitä suojella, sillä viisautemme on se näkökulma, jonka kautta lopulta tarkastelemme maailmaa.

Marcel Proust

Kuten Proust osuvasti aforismissaan toteaa, viisautta (hiljaista tietoa) ei voida ammentaa vaan se kertyy havainnoimalla ja kokemalla elämää. Puhutaan kantapään kautta oppimisesta ja sitä hiljainen tieto hyvin pitkälle on – omakohtaista kokemista..

Hiljaiseen tietoon liittyy sosiaalinen ulottuvuus. Äkkiseltään se voi vaikuttaa ristiriitaiselta selkeän yksilösidonnaisuuden kanssa, mutta sitä se ei suinkaan tarkoita. Vaikka sosiaaliset käyttäytymismallit opitaan lähes pelkästään vuorovaikutuksen kautta toisilta ihmisiltä, silti jokainen mieltää ne yksilöllisesti ja muodostaa niistä itselleen sopivan mallin. Sosiaalinen käyttäytymiskoodisto on taas hyvin voimakkaasti sidoksissa kulttuuriin, erilaisiin vallitseviin olosuhteisiin ja arvoihin.

Kehollisuus ja toiminnallisuus liittyvät kiinteästi hiljaiseen tietoon. Hyvinä esimerkkeinä taiteiden puolelta toimivat soitto- ja laulutaito. Ajatusta voidaan kritisoida väittämällä, että nimenomaan sanallisten ohjeiden perusteella soitto- ja laulutaitoa opetetaan. Näin kyllä, mutta vaikka koko lauluäänen syntymiseen vaadittava proseduuri olisi ohjeistettu yksittäisten lihasten tarkkuudella, se ei tekisi laulajaa vielä kenestäkään. Ohjeet täytyy sisäistää ja ne täytyy saada ”istumaan” omassa kehossaan. Ohjeet ovat kyllä eksplisiittistä tietoa, mutta laulutaito on implisiittistä eli hiljaista tietoa

– siinä ero pelkistetysti.

Toiminnallisuus tekee hiljaisesta tiedosta kausaalista, eli syy-seuraus -suhteisiin pohjautuvaa.

Kausaalinen proseduuri näyttää yleiseltä muodoltaan seuraavalta koodikielellä kuvattuna:

JOS <edeltävä olosuhde>, NIIN <seuraava toiminto>.

Mikäli <edeltävä olosuhde> on ”ulkona on pakkasta” ja <seuraava toiminto> on ”laitan villasukat jalkaan”, saamme seuraavanlaisen proseduurin:

JOS <ulkona on pakkasta>, NIIN <laitan villasukat jalkaan>.

Tyypilliset hiljaisen tiedon käsittelemät proseduurit ovat huomattavasti monimutkaisempia. Edeltävien olosuhteiden JOS-ketjut voivat olla aivan loputtoman pitkiä. Niin pitkiä, ettemme pysty niitä millään tietoisesti yhtäaikaan käsittelemään, vaan vastaukset ovat ikäänkuin jo valmiiksi olemassa, eli ”tulevat selkärangasta”.

Esimerkkinä seuraavanlainen tilanne:

JOS <olen pettynyt palveluun> JA <olen todella vihainen> JA <haluan antaa negatiivista palautetta> JA <vastaanottovirkailijalla on mieli maassa> NIIN <muutan lähestymistapaani ystävällisemmäksi>.

Edeltävästä esimerkistä voidaan nähdä, kuinka helposti proseduurit monimutkaistuvat ja kuinka yksittäiset ehdot ovat henkilökohtaisen tulkinnan varassa. Samoin yksittäisiä ehtoja voidaan pilkkoa loputtoman pieniin osatekijöihin. Kuinka tunnistamme esimerkiksi toisen mielialan? Sen voi ehkä aistia toisen äänensävyistä tai puherytmistä, nähdä elehdinnästä tai kasvoista, erityisesti silmistä. Empatiakyky kehittyy aivan huomaamatta, kun opimme tunnistamaan toisten mielialoja seuraamalla toisia ihmisiä ja omia tunnereaktioitamme elämämme varrella. Lopullisen yksiselitteistä vastausta ei voi edes antaa, sillä liikutaan syvällä hiljaisen tiedon tasolla. Entä kuinka muutan lähestymistapaani? Sekin taito sisältää runsaasti hiljaista tietoa.

Yllättävää kyllä, mutta hiljaisen tiedon ja loogisen älykkyyden välinen korrelaatio on suhteellisen pieni. Tutkimusten mukaan – mitä enemmän ihmisellä on hiljaista tietoa, sitä älykkäämpi hän on, korreloi selkeästi paremmin kuin – mitä älykkäämpi ihminen on, sitä enemmän hänellä on hiljaista tietoa. Äly on vain työkalu jota täytyy osata hallita viisaudella eli hiljaisella tiedolla.

(Horvath, Williams, Forsythe, Sweeney, Sternberg, McNally & Wattendorf 1994, 3-6.)

Oppipojasta mestariksi

Hiljainen tieto kehittyy hitaasti. Yrityksen ja erehdyksen kautta saatava kokemus muuttuu vähitellen hiljaiseksi tiedoksi, jolloin asioiden tietoinen käsittely muuttuu vähitellen automaatioiksi ja intuition tasolla tapahtuviksi. Tutkijat Hubert ja Stuart Dreyfus (Dreyfus & Dreyfus 1986) ovat nimenneet osaamisen kehittymiselle viisi tasoporrasta: noviisi (aloittelija), edistynyt aloittelija, osaaja, taitaja ja ekspertti. He kuvaavat kullekin portaalle luonteenomaisia toimintamalleja seuraavan taulukon mukaisesti:

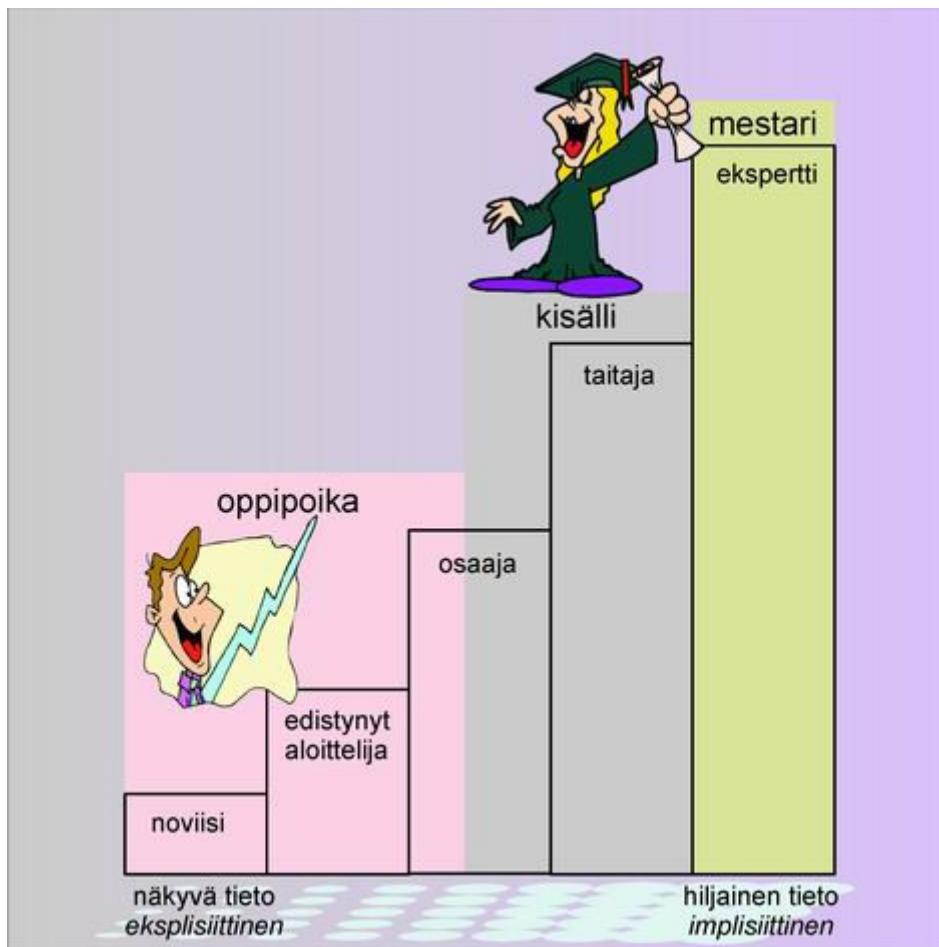
Noviisi	<ul style="list-style-type: none">• Pitää joustamattomasti kiinni annetuista ohjeista, säännöistä tai suunnitelmista• Kehittymätön ”pelisilmä”• Ei kykene erottamaan vivahteita
Edistynyt aloittelija	<ul style="list-style-type: none">• Toiminta perustuu säännönmukaisuuteen• Vielä rajoittunut ”pelisilmä”• Ei kykene hahmottamaan kokonaisuutta
Osaaja	<ul style="list-style-type: none">• Hahmottaa tietomääränsä rajallisuuden• Ymmärtää toimintojen sitoutumisen kokonaisuuteen• Kykenee suunnittelemaan etukäteen toimintaansa• Työskentely varmaa ja rutinoitunutta
Taitaja	<ul style="list-style-type: none">• Hahmottaa tilanteet kokonaisuuksina• Pystyy priorisoimaan asioita• Pystyy poikkeamaan totutuista menetelmistä• Pystyy luomaan osuvia nyrkkisääntöjä ohjeeksi toisille
Ekspertti	<ul style="list-style-type: none">• Ei tukeudu enää sääntöihin, ohjeisiin tai nyrkkisääntöihin• Intuitiivinen tilannetaju, joka pohjautuu syvään hiljaiseen ymmärrykseen• Käyttää analyyttistä lähestymistapaa vain uusissa tai ongelmallisissa tilanteissa• Näkee mahdollisuuksien rajat

Taulukko 1: Osaamisen tasot (Dreyfus & Dreyfus 1986).

Kokemuksen puuttuessa on itsestään selvää, että tukeudutaan voimakkaasti ohjeisiin ja sääntöihin. Toiminta on tällöin hyvin kaavamaista ja joustamatonta. Esimerkiksi uudelle liukuhihnatyöntekijälle annetaan ohjeeksi ”tehdä näin” ja hän toimii ohjeen mukaan olettaen että poikkeuksia ei ole. Ajan kuluessa mahdollisesti paljastuu, että proseduriin tulee paljon JOS-lausekkeita, esimerkiksi hihnalla voi olla poistettavia, viallisia tuotteita tai kaikki tuotteet täytyy kääntää samaan asentoon hihnalla yms. Kun työntekijä oppii hahmottamaan oman työvaiheensa

merkityksen suuremmassa kokonaisuudessa, niin hän voi opetella helpottamaan omalla toiminnallaan hinnan seuraavan työvaiheen tekijää ja tehostaa siten osaltaan kokonaisuutta.

Kuvassa 3 esitetään nämä osaamisen portaavat, jotka kiipeävät yhdessä hiljaisen tiedon määrän kanssa. Olen sovittanut vanhan käsityöläisperinteen mukaiset arvot samaan portaikkoon. Käsitteet ovat hyvin liukuvia, eikä niitä voida yksiselitteisesti sijoittaa päällekkäin. Kuvassa on tarjolla eräs monista mahdollisuuksista, joka asettaa oppipojan vastaamaan noviisia, edistynyttä aloittelijaa ja osittain osaajaa. Kisälli vastaa kehittynyttä osaajaa ja taitajaa. Mestari vastaa yksinään eksperttiä.

Kuva 3: Osaamisen tasot (Virtainlahti 2009, 157).

Vanhojen nimikkeiden sijoittaminen portaikkoon on sikäli hankalaa, että kisällin arvo saatiin aikoinaan suorittamalla kisällinnäyte, jota ei enää ole. Silloin koulutus hankittiin työtä tekemällä, mutta nykyisen korkeakoulujärjestelmän kautta valmistuneet ihmiset sijoittuvat perusteellisesta kouluttautumisestaan huolimatta selkeästi noviisin asemaan työuransa alussa. Nykyinen oppilaitoksissa tapahtuva koulutus antaa ehkä vain valmiuksia hahmottaa todellisen työelämän vaatimuksia. Edelleenkin perinteisten työläis- ja taideammattien koulutusohjelmat valmistavat paremmin työelämään ja niiden tutkintoja voidaan helpommin rinnastaa kisällinnäytteeseen. Varsinainen työ opitaan työtä tekemällä, edelleen.

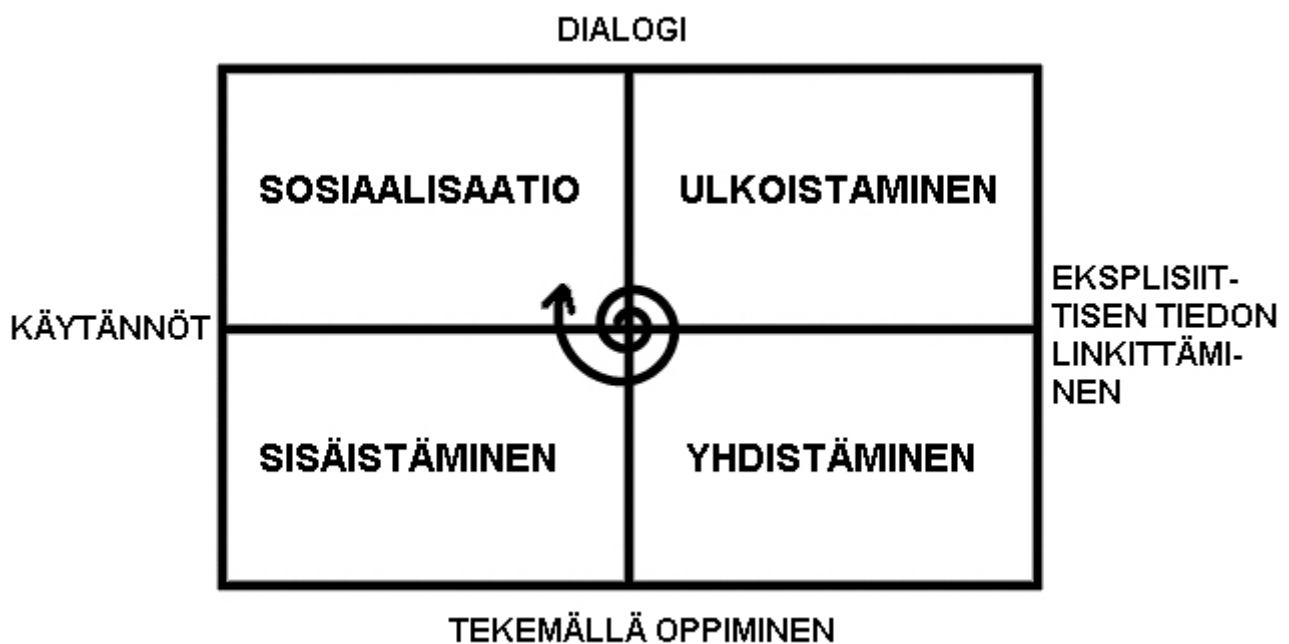
Tutkielmassani haastattelen laulutaidon ja -taiteen eri osaamisen tasoilla olevia henkilöitä. Mitään varsinaista luokittelua ei tarvita, sillä osaamisen portaat ovat myös suhteellisia. Kisällinnäyte voisi vastata esimerkiksi laulun A-tutkintoa ns. ”lauludiplomia” tai laulupedagogin ammattitutkintoa. Toisaalla kisällinnäyte voisi aivan hyvin olla musiikkiopistotason päättötutkinto, jolloin A-tutkinnon suorittanut tai ammattilaulupedagogi olisi siinä viitekehyksessä hyvinkin jo *mestari*.

Mestaruus tai eksperttiys ei ole mitenkään yksiselitteistä laulutaiteen parissa. Osaamista voidaan osoittaa joko laulutaidossa tai opetustyössä, vaikka ihanteena on varmasti hallita molemmat yhtäaikaan. Toisaalta nämä osa-alueet voidaan jakaa yhä pienempiin osakokonaisuuksiin, joilla jokaisella voidaan osoittaa erikseen mestaruutta.

Tiedon muuntuminen

Tieto muuttuu olomuotoaan hiljaisen ja näkyvän tiedon välillä jatkuvasti. Hiljaisesta tiedosta puhuttaessa ei voida ohittaa kaksikkoa Nonaka ja Takeuchi, jotka kehittivät tiedon syntymisprosessia kuvaavan mallin. Heistä erityisesti Nonaka on ansioitunut tutkimuksissaan, jotka käsittelevät hiljaisen tietämyksen jakamista organisaatioissa.

Malli saa nimensä SECI suoraan englanninkielisten termien etukirjaimista. Siihen sisältyy tiedon sosiaalisaatio (socialization), ulkoistaminen (externalization), yhdistäminen (combination) ja sisäistäminen (internalization). Mallin spiraali kuvaa alati vaihtelevaa tiedon olomuotoa, kuten myös tiedon määrä kasvamista kierros kierrokselta.

Kuva 4: SECI-malli (Virtainlahti 2009, 99).

Uusi tieto syntyy yksilön ajatuksissa. Sillä on aluksi vain hahmoton, aavistuksenomainen olemus –

se on hiljaista tietoa yksilön sisässä. Sosiaalisatio, josta spiraali alkaa, tarkoittaa hiljaisen tiedon jakamista kokemusten, mielikuvien ja teknisten harjoitusten avulla ihmisten kesken. Tieto siirtyy suoraan hiljaisena tietona ihmiseltä toiselle, eli se ei saa jäsentynyttä muotoa tai ilmaisua missään vaiheessa.

Ulkoistaminen tarkoittaa vuorostaan hiljaisen tiedon muuttamista näkyväksi keskustelun ja yhteisten havaintojen avulla. Nonaka kertoo artikkelissaan (1991, 98) leipäkoneen kehitystyöstä kiinnostavan esimerkin, jossa pieni joukko insinöörejä meni opettelemaan leivän leipomisen salaisuuksia kuuluisan leipurin oppiin. Opittuaan työvaiheet ja analysoituaan niitä, he pystyivät luomaan leipäkoneen, joka valmisti taikinan juuri oikeanlaiseksi ja paistoi erinomaista leipää.

Yhdistäminen merkitsee taas näkyvän tiedon yhdistämistä suuremmiksi kokonaisuuksiksi tai suurempaan kokonaisuuteen.

Sisäistäminen merkitsee näkyvän tiedon muuttumista henkilökohtaiseksi hiljaiseksi tiedoksi ymmärtämisen ja sisäistämisen kautta.

Nonakan mukaan hiljaisen tiedon muuntaminen näkyväksi tarkoittaa ilmaisun etsimistä asialle, jolle ei ole ilmaisua – täytyy turvautua kuvainnolliseen kieleen ja symboleihin. Intuitioiden ja näkyjen, jotka ovat keskeistä hiljaista tietoa, kuvaamiseen ei ole muuta mahdollisuutta. Metaforat eli kielikuvat ja analogiat eli asioiden vastaavuus ja rinnastettavuus edustavat keskeisesti kuvainnollista kieltä. Niiden kautta ihmiset voivat ilmaista tietämäänsä tai osaamaansa osaamatta pukea sitä vielä täsmällisen ilmaisun muotoon. ”Metaforassa yhdistyy kaksi ideaa yhdessä lauseessa”, kuten kielifilosofi Max Black on asiaa luonnehtinut. Metaforan avulla syntyy yhteys kahden hyvinkin erilaisen käsitteen välille, ja se voi olla hyvin epäjohdonmukaiselta vaikuttava, mutta siinä on juuri metaforan vahvuus. Metaforien ja analogioiden kautta hahmottuu vähitellen malli, joka kuvaa todellisuuden osaa yleisellä tasolla.

(Nonaka 1991, 96-104.)

VALTA JA JOHTAJUUS

Valta ja *johtajuus* ovat hyvin läheisiä sanoja toisilleen. Todellista johtajuutta ei ole olemassa ilman valtaa. Nykysuomen sanakirja (Osa VI 1992, 326) määrittelee sanan *valta* seuraavasti: ”se että jollakulla lakisääteisen oikeuden tai poliittisten, taloudellisten tms. ulkonaisten seikkojen perusteella on **mahdollisuus hallita, toteuttaa tahtoaan, määrätä tai päättää jostakin.**” En halua tyytyä tähän määritelmään, sillä se nostaa ulkonaiset seikat vallan perusteiksi. Todellinen valta on mielestäni jotain muuta kuin ulkonaisten seikkojen suomaa. Tyydyttävämmän ja yleisemmän määritelmän antaa Kielitoimiston sanakirja (2004): ”Valta tarkoittaa jonkun tai jonkin **oikeutta tai**

mahdollisuutta hallita jotakuta, määrätä tai päättää jostakin.”

Samansuuntaisen määritelmän tarjoaa myös kuuluisa yhdysvaltalainen muutosjohtamisen asiantuntija John P. Kotter (1979, 7): ”[Valta] ...mittaa henkilön kykyä **saada toiset toimimaan hänen oman halunsa mukaan** sekä samalla kykyä välttää pakkoa toimia toisten tahdon mukaan.” Kotterin kanssa samoilla linjoilla ovat Paloheimo ja Wiberg kirjassaan *Politiikan perusteet* (1997, 53): ”Valta on toimijan **kykyä toteuttaa tavoitteitaan** kausaalisia keinoja käyttäen. - *Jon Elster*” ja ”Valta on vallankäyttäjän (A) kykyä saada vallankäytön kohde eli vallanalainen (B) **toimimaan A:n haluamalla tavalla** B:n mahdollisesta vastustuksesta huolimatta. - *Robert Dahl*”. Nämä kaikki tuovat esille sen näkökulman, että valta liittyy halutun tavoitteen ja yhden johtavan mielipiteen toteuttamiseen.

Etymologiselta alkuperältään *valta* muistuttaa eniten saksankielistä *Gewalt*-sanaa [*Wille*]. Se viittaa tahdon läpivientiin, pakottamiseen. Englanninkielinen sana *power* viittaa voimaan ja kykenevyyteen. Toinen englanninkielessä esiintyvä sana on *might* (saksaksi *Macht*), jolle on suomenkielessäkin vastineensa - *mahti*. Se viittaisi mahdollistamiseen ja kaikkivoipaisuuteen. Vielä yksi lähestymissuunta käsitteeseen on englanninkielinen sana *domination*, joka viittaa herruuteen ja tilan hallintaan. (Kiviniemi 2010).

Valta-sanan etymologisia johdannaisia ovat: *vallan* 'aivan, kokonaan', *vallata*, *valtava* ja *valloittaa*. (Itkonen & Kulonen 3. osa 2001, 402). Valtava liittyy tilaan ja ulottuvuuteen, se viittaa *hyvin suureen* kokoon. Valtaaminen ja valloittaminen tarkoittavat tilan täydellistä *haltuunottamista*. Näistä johdannaisista voi päätellä, että valtaan liittyy jotain suurta, vastustamatonta, ehdotonta ja miltei pelottavaakin.

Toistaalta *valloittaa*-sanasta muodostettu adjektiivi *valloittava* kuvaa hyvin myönteistä piirrettä. Valloittava hymy tai kauneus sulattaa ja vie katsojan sydämen mennessään, mutta silti perusajatus on sama: yhden hallitsevan lisäksi tilaa muille tuntemuksille ja ajatuksille ei jää.

Valta-sana kytkeytyy moneen käsitteeseen, jotka kuvaavat sen eri yhteyksiä: arvovalta, virkavalta, toimivalta, kansanvalta, valtiovalta, esivalta, yksinvalta, sananvalta, puhevalta, päätösvalta, vaikutusvalta ja väkivalta.

Missä valtaa esiintyy? Miten sitä käytetään ja hankitaan? Onko valtasuhde lähtökohtaisesti hyvä vai huono asia?

Vallankäyttö kuuluu jokapäiväiseen elämään

Paloheimo ja Wiberg (1997, 52-54) luonnehtivat *valtaa* edelleen: ”Valta on kykyä aikaansaada asiantiloja.” ja ”Valta on mahdollisuutta vaikuttaa.” Vallan avulla joko edesautetaan tai estetään

muutosta. Vallankäyttö on vuorostaan toiminnallistettua valtaa, mutta valtaa on olemassa myös ilman vallankäyttöä. *Vallankäytöllä* on arkikielessä hieman negatiivinen kaiku, mutta pyrin tutkielmassani kohtelemaan käsitettä neutraalisti, ilman asenteellisuutta. Arkikielen käsitteet *arvovalta* ja *vaikutusvalta* vastaavat ehkä parhaiten tarkoitustani, jolloin *valta*-käsite voidaan nähdä pikemminkin saavutettuna arvostuksena ja kykynä vaikuttaa.

Valtaa ja vallankäyttöä ilmenee miltei kaikkialla jokapäiväisessä elämässä – perheissä, yhdistyksissä, työpaikoilla, yhteisöissä ja kadulla. Ihmisillä on erilaisissa tilanteissa tarjolla usein erilaisia vaihtoehtoja ja mielipiteitä. Jos toiminnasta tai valinnasta ollaan erimielisiä, sen näkemys voittaa, jolla on eniten valtaa. Valta on aina sidoksissa tilanteeseen. Ihmisellä, jolla on paljon valtaa toisessa yhteydessä, esimerkiksi työpaikalla, ei sitä taas toisaalla ole, esimerkiksi kuoron rivilaulajana.

"[Vallan] Käsitteen yksityiskohtaisempi erittely osoittaa kuitenkin, että valta on pikemminkin toimijoiden välinen suhde kuin jonkun toimijan ominaisuus." (Paloheimo & Wiberg 1997, 52). Kyse on riippuvuussuhteesta, joka voi perustua hyvin moniin erilaisiin asioihin. Esimerkiksi pieni lapsi, joka on täysin riippuvainen vanhempiensa huolenpidosta ja hoidosta, on täysin vanhempiensa vallan alaisuudessa. Aikuiset ihmiset ovat useammin riippuvaisia toisten hallitsemista taloudellisista tai tiedollisista voimavaroista. Esimerkiksi laulunopiskelija, joka on aluksi täysin riippuvainen laulunopettajansa osaamisesta, ohjeista ja näkemyksistä.

Riippuvaisuus on keskeinen teema myös John P. Kotterin valtakäsityksessä. On huomattava, että Kotter on kirjoittanut kirjansa ensisijaisesti esimiehiä ajatellen. Riippuvuus on hänen mielestään keskeisin vallan ilmenemismuoto: toisten riippuvuus esimiehestä ja esimiehen riippumattomuus toisista. Kotter näkee kaikenlaisen riippuvuuden haavoittuvaisuutena, jolta täytyy suojautua parhaansa mukaan ikäänkuin esimiehen asema olisi jatkuvasti uhattuna.

Riippumattomuus lisääntyy sitä mukaa, kun vallan alaisuudessa oleva saa korvaavia voimavaroja vallanomistajan edustamille voimavaroille. Lapsen riippuvuus vanhemmista vähenee sitä mukaa kun hän oppii syömään, kävelemään, puhumaan, lukemaan ja niin edelleen. Jossain vaiheessa hän irtautuu kodin vaikutuspiiristä ja aloittaa oman, itsenäisen elämänsä. Laulunopiskelijan riippuvuus opettajastaan vähenee sitä mukaa kun hänen laulutaitonsa kehittyy. Molemmat esimerkit ovat hieman pelkistettyjä, sillä tosiasiaa riippuvuussuhde läheisiin ihmisiin säilyy usein halki elämän esimerkiksi ystävyiden muodossa.

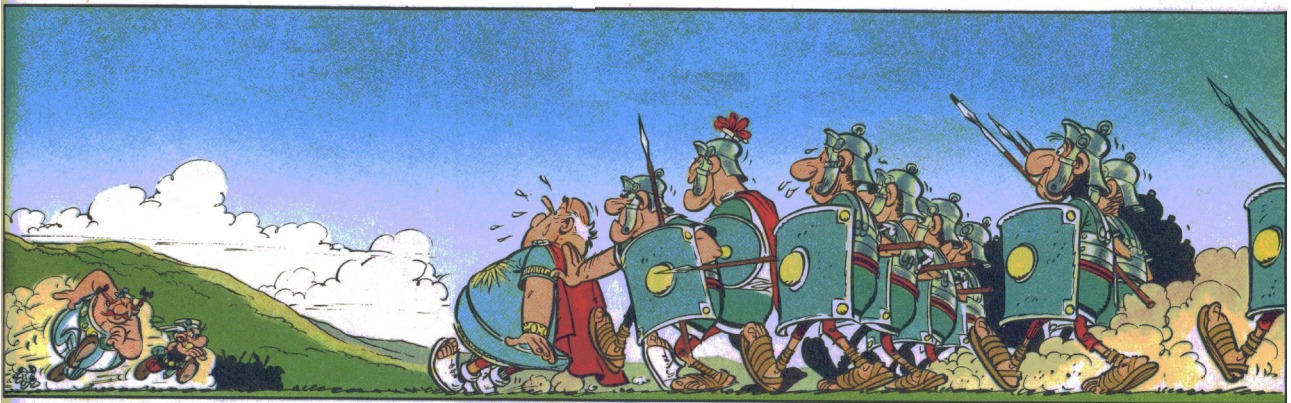
Ystävyys on havainnollinen esimerkki siitä, ettei voimavarojen jakautuminen ole aina täysin yksipuolista. Riippuvuussuhteet ovatkin hyvin usein molemminpuolisia – yhteistyö on poikaa.

Vallan ilmenemismuodot

Kotter (1979, 15-26) puhuu erityisesti riippuvuudesta vallan ilmentymänä. Hän nostaa esille niitä tietoisia toimintatapoja, joilla riippuvuutta, ja samalla valtaa, saadaan lisättyä.

Tietoinen riippuvuuden kasvattaminen kilistää aina hälytyskelloja: kumpuavatko vallantavoittelun motiivit koskaan epäitsekäistä lähteistä? Vaikka Kotter amerikkalaiseen, myyvään tapaan kirjoitetussa kirjassaan vaatii toisaalla vilpittömiä tarkoituspäitä, niin siitä huolimatta se synnyttää hieman epäluuloisuutta. Paloheimon ja Wibergin ajatukset liikkuvat selkeämmin neutraalilla, käsitteellisemmällä maaperällä, jolla pyritään kirkastamaan vallan olemusta yleisemmin. He myös erittelevät vallan ilmenemismuotoja tarkemmin (1997, 66-69):

- 1) *Vastustuksen murtaminen* merkitsee sitä, että vallankäyttäjä saa toisen henkilön toimimaan halutulla tavalla vastustuksesta huolimatta.

Kuva 5: Vastustuksen murtaminen.

- 2) *Vaihtoehtojen rajoittaminen* merkitsee sitä, että vallanalaisen toimintaa ja päätöksiä ohjallaan lisäämällä tai vähentämällä vaihtoehtoja. Samaan kategoriaan kuuluu myös päätöksentekijöiden joukon rajaaminen.
- 3) *Preferenssien muuttaminen* merkitsee sitä, että vallanalaisen asenteita ja arvomaailmaa pyritään muuttamaan vallankäyttäjää ja hänen tekemisiään kohtaan edullisemmiksi.
- 4) *Valta muuttuu oikeudeksi ja velvollisuudeksi* merkitsee sisäistynyttä valtaa. Tällöin vallanalainen ajattelee velvollisuudekseen totella vallankäyttäjää, joka pitää valtaa oikeutenaan.

Kotterin tekstistä nousee esiin hyvin samankaltaisia teemoja, joskaan hän ei esitä niitä yhtä jäsennellysti. Näitä kahta lähestymistapaa tarkemmin vertaillen huomataan, että Kotter ajattelee vallan lisääntyvän sosiaalisissa suhteissa mikäli ihmisten preferensseihin onnistutaan vaikuttamaan tai saadaan ihmiset sisäistämään valta oikeuksien ja velvollisuuksien kaltaisena. Tällöin huomataan,

että Paloheimon ja Wibergin ajatukset vastustuksen murtamisesta ja vaihtoehtojen rajoittamisesta näyttäytyvät pikemminkin keinoina Kotterin teemoissa.

Vallan lajit

Valittuja neljää vallan ilmenemismuotoa voidaan toteuttaa eri tavoin. Paloheimo ja Wiberg kutsuvat kirjassaan (1997, 55-66) näitä vallan lajeiksi, joita ovat:

- 1) *Rankaiseminen*, joka tarkoittaa vallankäyttäjän kannalta epätoivotun käyttäytymisen rankaisemista aiheuttamalla kärsimystä tai haittaa vallanalaiselle. Rangaistusvaltaa käyttämällä ihminen alistetaan vastentahtoisilla seuraamuksilla tai niillä uhkaamisella. Rangaistus voi olla yhtähyvin luonteeltaan fyysinen kuin henkinenkin.
- 2) *Palkitseminen*, joka tarkoittaa toivottavana pidettävän käyttäytymisen palkitsemista. Palkitseminen ja rankaiseminen sijaitsevat ikäänkuin saman akselin vastakkaisissa päissä, joskin todellisuudessa niiden välinen ero voi olla hyvin häilyvä. Lahjonta on vuorostaan laitonta tai moraalinvastaista palkitsemista.
- 3) *Auktoriteetti*, joka tarkoittaa sisäistettyä valtaa. Tällöin vallanalainen ihminen ei edes miellä olevansa vallankäytön kohteena, vaan hän pitää vallankäyttäjältä lähtöisin olevia ohjeita ja käskyjä itsestäänselvyyksinä.
- 4) *Sosiaalistaminen* eroaa auktoriteettivallasta siinä, että se ottaa kantaa normien, arvojen ja uskomuksien alkuperään. Ihminen ammentaa niitä sosiaalistamisen kautta kulttuuri- ja elinympäristöstään. Yhteiskunnassa on monia normiyhteisöjä: perheitä, uskonnollisia ja aatteellisia yhteisöjä, etnisiä ja kielellisiä ryhmiä, sekä kansakuntia, joilta normit periytyvät.
- 5) *Sääntely* tarkoittaa toimintaa, jossa jokin toimivaltaiseksi hyväksytty elin asettaa sääntöjä ja rajoituksia toisten käyttäytymiselle. Tällaisista esimerkkeinä valtio, urheilun lajiliitot, yhdistykset ja yritykset.

	Vastustuksen murtaminen	Vaihtoehtojen rajoittaminen	Preferenssien muuttaminen	Muuttuu oikeudeksi ja velvollisuudeksi
Rankaiseminen	Uhataan kepillä Uskottava uhkaus	Suljetaan ulos ryhmästä	Synnyttää vihaa, pelkoa tai kunnioitusta	Toistuvasti käytettynä voi muuttua sisäistetyksi vallaksi. Sen jälkeen ei enää kyseenalaisteta
Palkitseminen	Tarjotaan porkkanaa Houkutteleva tarjous	Tarjotaan parempi vaihtoehto	Synnyttää kiitollisuuden tunteen tai vastenmielisyyttä ostamista ja myymistä kohtaan sellaisissa asioissa, joihin se ei toimijan mukaan sovi	Mafiapomon harjoittamana muuttuu oikeutetuksi vallankäytöksi, joka kilpailee oikeutuksessa jopa valtiollisen vallankäytön kanssa
Auktoriteetti	Virka-asemaan perustuva valtuutus käskyn täytäntöönpanoon	Potilas noudattaa lääkärin antamia hoito-ohjeita	Hyvämaineinen asiantuntija saa lisää asiakkaita ja huonomaineinen menettää	Karismaattisen johtajan seuraajat pitävät johtajaansa itseoikeutettuna
Sosiaalistaminen	Mediassa näkyvimmin esillä olevat mielipiteet alkavat näyttäytyä yleiseltä mielipiteeltä, minkä seurauksena osa toista mieltä olevista kätkee todelliset mielipiteensä	Vegaaniksi sosiaalistettu ei halua syödä lihaa	Vaalipropaganda voi muuttaa ihmisten äänestystottumuksia	”Älkää kysykö, mitä maanne voi tehdä hyväksenne: kysykää mitä te voitte tehdä maanne hyväksi.” (John F. Kennedy, 1961)
Sääntely	Ihmiset noudattavat lakia rangaistuksen pelossa	Käskevä tai kieltävä normi rajoittaa toimintavapauksia	Vaikuttaa ihmisten käsityksiin oikeasta ja väärästä	Hallintaa aletaan pitää legitimiinä

Taulukko 2: Vallan ilmenemismuodot ja lajit (Paloheimo & Wiberg 1997, 68)

Kuten sanottua, Kotter (1979, 27-50) lähestyy valtaa riippuvuuden näkökulmasta ja hän nostaa esille neljä teemaa, jotka hänen mukaansa sitä lisäävät:

1) Velvollisuudentunnon luominen

Riippuvuussuhde voi muodostua velvollisuudentunnon synnyttämisen kautta. Johtaja voi olla taitava osoittamaan huomaavaisuuttaan ja tehdä pieniä, arvostettavia tekoja. Tämä synnyttää arvostusta ja alttiutta vastapalveluksille.

Velvollisuuden tunnetta synnytetään toisissa harvoin pelkästään vallan vuoksi, se on osa normaalia ystävyyttä ja ihmisten välistä kanssakäymistä. Hyvää johtajuutta osoittaa se, että osataan tunnistaa ja toimeenpanna asioita, jotka edistävät ihmissuhteita ja organisaation ilmapiiriä.

2) Hyvän ammatillisen maineen rakentaminen

Maineen kasvattaminen erityisosaajana tuo valtaa. Laajalti tunnustettu taito ja osaaminen tuo tarvittavaa uskottavuutta sanoille ja pyrkimyksille. Maine on toisen käden tietoa johtajan

erityisosaamisesta, mutta se synnyttää valtaa jo edeltäkäsien, ennenkuin ihmiset ovat edes ehtineet tavata johtajaa.

Mainetta luovat arvokkaat ja näkyvät saavutukset, jotka ihmiset mieltävät helposti todisteiksi osaamisesta.

3) Samaistumisen rohkaisu

Karismaattinen johtaja saa ihmiset samaistumaan edustamiinsa käsityksiin. Mikäli ihminen ihailee tiedostaen tai tiedostamattaan johtajaa, hän on alttiimpi toteuttamaan tämän tahtoa.

Johtaja voi kasvattaa karismaansa vahvistamalla ihannoitua kuvaa itsestään. He valitsevat esiintulonsa sillä tavoin, että kunnioitus heitä kohtaan kasvaa. Pidemmällä aikavälillä vaikutusvaltaa voi kasvattaa valitsemalla sopivia ihmisiä alaisikseen. Samalla myös velvollisuuden tunne kasvaa.

4) Riippuvuuden todentaminen

Esimies voi ruokkia alaistensa uskoa siitä, että he eivät selviä ilman hänen apuaan ja vaikutusvaltaansa. Mitä riippuvaisempia alaiset kokevat olevansa johtajasta, sitä alttiimpia he ovat yhteistyöhön. Riippuvuuden tunnetta voi kasvattaa toisten tarvitsemia voimavaroja (taloudellisia tai tiedollisia) hallinnoimalla.

Toisaalta Kotter ajattelee, että kanssaihmisille voidaan synnyttää temppujen avulla illuusio etulyöntiasemasta, jota ei tosiasiassa olekaan. Se onnistuu esimerkiksi liikkumalla vaikutusvaltaisten ihmisten seurassa tai osoittamalla ulkoisesti (pukeutuminen, harrastukset) kuuluvansa ylempään luokkaan kuin todellisuudessa kuuluukaan.

Pienen tutustumisen jälkeen havaitaan, että Kotterin teemat voidaan, ainakin osittain, säilyttää yhteen Paloheimon ja Wibergin teemojen kanssa. Taulukkoa 2 tarkastellessa voidaan todeta melkoisia yhtäläisyyksiä velvollisuudentunteen lisäämisen, palkitsemisen ja sosiaalistamisen välillä, samoin auktoriteetin ja maineen välillä. Edelleen samaistumisesta löytyy yhteisiä piirteitä auktoriteetin ja sääntelyn kanssa. Riippuvuuden todentaminen liittyy jollain tavoin jokaiseen Paloheimon ja Wibergin mainitsemaan vallan lajiin.

Valtaresurssit eli vallankäytön välineet

Paloheimo ja Wiberg (1997, 70-73) esittävät vallankäytön perustuvan resursseihin eli voimavaroihin, joita vallankäyttäjällä täytyy olla käytössään. Ne ovat vallankäytön välineitä, ikäänkuin ”työkaluja”, joita ilman mitään valtaa ei ole olemassakaan:

- 1) *Fyysinen voima* on yksinkertaisin ja selkein valtaresurssi. Huolimatta sen alkukantaisuudesta, tai ehkä juuri siitä johtuen, se on edelleen yksi käytetyimmistä

resursseista. Jo fyysisellä voimankäytöllä uhkaaminen on tämän resurssin käyttöä.

- 2) *Taloudelliset resurssit*: työ, luonnonvarat ja raha ovat myös selkeitä valtaresursseja. Taloudellisiin resursseihin perustuva vallankäyttö on taloudellista valtaa. Raha on näistä selkein: sen välityksellä voidaan myydä ja ostaa, palkita ja rangaista. Sääty-yhteiskunnan aikana kansalaisten poliittiset oikeudetkin ovat määräytyneet taloudellisten resurssien kautta, mikseivät vielä epäsuorasti nykyäänkin.
- 3) *Normit* eli normatiivisen vallankäytön resurssit. Lakinormeihin perustuvaa valtaa voidaan tukea fyysisellä voimalla (vankeus) tai taloudellisilla resursseilla (sakkorangaistukset). Enemmistö normaatiivisista vallankäytöstä perustuu kuitenkin tapakulttuuriin ja uskomuksiin. Tapakulttuurin kollektiivista voimaa nimitetään yhdenmukaistumisen paineeksi.
- 4) *Tieto* on valtaa: ihmiset, joilla on paljon erityisalan tietoa, nousevat helpommin auktoriteetin asemaan. Mitä ylivoimaisempi tiedon määrä on, sitä suuremman etulyöntiaseman henkilö saa muihin nähden. Tiedon saatavuutta voidaan hallita ja sillä voidaan vaikuttaa suuresti valtasuhteisiin.

Kuva 6: Tieto on valtaa.

- 5) *Taidot* ovat tiedon kaltainen vallankäytön voimavara ja ne voisi miltei yhdistää. Taidot itsessään toimivat voimavarana, mutta myös on taitoa osata hankkiutua muodolliseen valta-asemaan. Puhetaito voitaneen nostaa erikseen esille.
- 6) *Sosiaalisten suhteiden verkot* ovat myöskin kahteen edelliseen verrattavia voimavaroja. Yksin ei voi osata tai tietää kaikkea. Tällöin on hyödyllistä, jos helposti tavoitettavasta lähipiiristä löytyy laajalti erilaista osaamista ja tietoa.
- 7) *Organisaatiot* ovat tiettyä tarkoitusta varten perustettuja ihmisryhmiä. ”Joukkueita”, joilla on omat sääntönsä, työnjakonsa ja päätöksentekoperiaatteensa. Organisaatioiden toiminta ei

perustu pelkästään normeihin vaan niillä on kirjatut tai kirjoittamattomat sääntönsä toimintaperiaatteidensa taustalla.

Kotter (1979, 27-35) tarkastelee vallankäytön välineitä nykyisen liike-elämän johtamisen lähtökohdista ja unohtaa suosiolla fyysisen voiman, sillä se ei juurikaan tule kyseeseen nykyisen länsimaisen lainsäädännön ja oikeusturvan alla. Alamaailmassa sitä esiintyy runsaasti myös sivistyneissä länsimaissa.

Muutoin Kotter nostaa hyvin samankaltaisia voimavaroja esille, mutta hän jäsentelee niitä hieman eri tavoin. Ensimmäisenä hän mainitsee *aineelliset voimavarat*, joilla hän tarkoittaa pitkälti taloudellisia resursseja: omaisuutta, rahaa, työvoimaa ja niin edelleen. Strategisesti tärkeitä aineellisia voimavaroja hankkimalla voi saavuttaa nopeasti valtaa.

Ehkä aineellisia voimavarojakin hyödyllisempänä Kotter näkee *tiedon ja viestintäkanavien hallinnan*. Mikäli ihminen hallitsee niukkaa avaintietoa, hän voi motivoida ratkaisevia erityisryhmiä ja niiden kautta voi avautua huomattavia vallankäyttöllisiä mahdollisuuksia. Johtajan täytyy kyetä tunnistamaan strategisesti oleellista tietoa. Viestintäkanavana voi toimia yksinkertaisimmillaan pelkkä puhe, jonka taitava käyttö lienee vallankäyttäjän merkittävin resurssi.

Kotter nostaa kaikkein tärkeimmäksi *hyvien suhteiden rakentamisen* (1979, 30): ”Vallan hankkiminen suhteilla on pohjimmiltaan uskottavuuden kehittämisen harjoittamista.” Koska valta ja riippuvuus ovat läheisessä suhteessa toisiinsa, johtajalle on tärkeää tunnistaa oma riippuvaisuutensa toisista ja synnyttää toisille riippuvuussuhde itseensä. Hyvien suhteiden muodostaminen tärkeisiin sidosryhmiin on keskeinen osa johtamistaitoa. Suhdeverkoston kautta voi hankkia itselleen välillisen pääsyn toisten aineellisiin ja tiedollisiin voimavaroihin.

Paloheimo ja Wiberg eivät ota niin voimakkaasti kantaa vallan eettisyyteen, he tyytyvät pikemmin vain toteamaan ja erittelemään vallan ilmentymismuotoja. Kotter sen sijaan käsittelee valtaa esimiehen työkaluna ja mainitsee arvojen väistämättä vaikuttavan sen käyttöön (1979, 13): ”En tietenkään aio väittää, että vallankäytön taidot ovat kaikki mitä johtajana menestymiseen tarvitaan ... Koska tässä keskityn pelkästään valtakäyttäytymiseen, voi toisinaan kuulostaa siltä kuin haluaisin ehdottaa, että sellaiset tekijät kuin älykkyys, kypsyytys ja kova työ eivät olisikaan tärkeitä johtamisessa. Aivan ilmeisesti ne ovat.”

Ettinen näkökulma vallankäyttöön

Lordi John Acton (1834-1902) kirjoitti 1887 kirjeessään Mandell Creightonille: ”Vallalla on taipumus turmella ihmistä, ja absoluuttinen valta turmelee absoluuttisesti.”

Paloheimon ja Wibergin (1997, 82-83) mukaan suhtautumistapoja valtaan on monenlaisia:

anarkistinen ja liberalistinen suhtautuminen valtaa kohtaan on hyvin epäluuloista. Autoritääriin suhtautuminen on taas hyvin myönteistä. Epäluuloisuus johtuu siitä näkemyksestä, että vallalla on suuri taipumus kasaantua harvoille ja vieläpä itsekkäin tarkoituksin liikkeellä oleville tahoille. Myönteinen suhtautuminen taas siitä, että johtajan ja suunnannäyttäjän kaipuu on syvästi juurtuneena ihmisyyteen – ihmiset kaipaavat vastuunkantajaa ja -ottajaa.

Vallankäyttöä ja valtasuhteita on aina väistämättä olemassa. Vallankäyttöön törmätään jo varhaisesta lapsuudesta lähtien, kun kasvatuksen kautta lapsille opetetaan arvoja ja normeja. Suhtautuminen vallan hyväksyttävyyteen on hyvin subjektiivinen - siihen vaikuttaa henkilökohtainen näkökulma ja arviointiperusteet. Vallankäyttö, jota A pitää oikeana ja hyväksyttävänä, voi näyttäytyä B:lle täysin tuomittavana.

Vallankäyttöön liittyy siis hyvin suuri vastuu, sillä pahantahtoisen tai taitamattoman käsissä sillä voidaan tehdä paljon vahinkoa. Kuinka valtaa voidaan käyttää taiten? Voiko kestäväää vallankäyttöä oppia tai opetella?

Johtaminen

Johtaminen on vallankäyttöä ja sen määritelmiä tunnetaan lukuisia. Roger Gill (2006, 9) mainitsee kirjassaan lasketun yli 1500 erilaista johtajuuden määritelmää. Edesmennyt yhdysvaltalainen tutkija Mary Parker Follet (1868-1933) on luonnehtinut johtamista ”taitona saada asiat tehdyksi ihmisten avulla.” Suurin osa määritelmistä muistuttaa edellistä hyvin läheisesti. Hieman yksityiskohtaisempaa johtamisen luonnehdintaa edustaa: ”taito voittaa ihmiset puolelleen yhteisen tavoitteen saavuttamiseksi.”(Edwards, Bailey & Winter 2002, 15). Nämä määritelmät eivät vielä suoraan ota kantaa johtamisen keinoihin ja menetelmiin, joskin jälkimmäinen antaa ymmärtää, että puolelleen voittamiseen liittyy positiivinen vire. Itse luonnehtisin johtamista seuraavasti: ”johtamalla saat ihmiset toteuttamaan haluamiasi asioita – mitä mieluummin, sen parempi.” Johtamalla tuloksia saadaan aikaan ihmisten avulla tai ihmisten kanssa – ei vain itse tehden.

Johtaa-sana Nykysuomen sanakirjan (Osa II 1992, 25) mukaan eräältä merkitykseltään toimii synonyymina sanoille *ohjata*, *johdattaa* ja *saattaa*. Samankaltaista kantaa edustaa englanninkielinen sana *lead*, joka pohjautuu anglosaksista käännettyihin sanoihin *viedä*, *näyttää tietä* ja *etummaisoin ihminen*. (Gill 2006, 8-9). Myös suomenkielisellä *johtaa*-sanalla on samanlaisia merkityksiä.

Kuva 7: Johtaja tuntee päämäärän.

Johdattaa-sana vaikuttaa mielenkiintoiselta tässä yhteydessä. Ihmisen joka johdattaa, täytyy tuntea reitti sekä päämäärä ja seuraajien täytyy luottaa siihen, että hän todella tuntee tien ja vie heidät oikeaan paikkaan. Johtaja kulkee edellä ja hänellä täytyy olla visio ja toisten luottamus. Esimerkkinä tai esikuvana toimiminen on johtajan tärkeä tehtävä ja tähän vaaditaan muiden ihmisten kunnioituksen ansaitsemista.

Johtajuus on näkemystä ja palvelemista

Luoda näky – siinä menestyksekkään johtajuuden koko ydin.

Ronald Reagan

Johtamista on tutkittu loputtomasti – siitä esiintyy muotivirtausten omaisia, alati muuttuvia näkemyksiä ja teorioita. Hyviä johtajia on kuitenkin ollut, on ja tulee olemaan. Haluaisin lähteä etsimään hyvän johtajan tuntomerkkejä ihmisyyden juurilta – johtaminen on pohjimmiltaan vain normaalia ihmisten välistä kanssakäymistä, jossa vallitsevat normaalit sosiaalisen kanssakäymisen lainalaisuudet ja siitä heijastelevat arvot.

Arvot on hiljaisen tiedon alueeseen kuuluva, vaikeasti sanallistettava käsite. Arvoihin liittyy keskeisesti *etiikan* käsite, joka kertoo mikä on hyvää ja mikä paha. Läheisesti etiikkaan liittyvä käsite *moraali* kertoo sen, mikä on oikein ja mikä väärin. Eettiset ja moraaliset periaatteet eli arvot perustuvat kasvatukseen ja kulttuuriympäristön vaikutukseen ja käytäntöön vietynä ne muodostavat normit, eli käyttäytymisohjeet. Ihmisen onnellisuuteen on todettu vaikuttavan sen, että hän tunnistaa oman eettisen pohjansa, muodostaa normit sen pohjalta – ja elää niiden mukaisesti.

Uskonnot vaikuttavat voimakkaasti ihmisten arvopohjaan. Ns. *kultainen sääntö* esiintyy erilaisina muunnelmina uskonnoissa ja ajatussuunnissa. Sen perusajatuksena on kohdella toisia niin kuin tahtoisi itseään kohdeltavan. Tunnettu sananlasku ilmaisee asian samansuuntaisesti: ”niin metsä vastaa kuin sinne huudetaan.” Jos johtajuudessa pidetään tärkeänä ihmisten puolelleen voittamista,

kuten johtamisen eräissä määritelmässä esitettiin, niin olettaisin hyväntahtoisuuden, armeliaisuuden ja välittämisen olevan johtamisen keskeisimpiä arvoja – luulen useimpien kaipaavan tällaista suhtautumista itseään kohtaan.

Suurella uskonnollisella vaikuttajalla, Jeesus nasaretilaisella oli todella valtaa, sillä hänen vaikutuksensa ulottuu yhä miljardeihin ihmisiin yli kahdentuhannen vuoden takaa, oltiinpa hänen jumalallisesta alkuperästään mitä mieltä hyvänsä. Raamatusta (Matt. 23:11) löytyy Jeesus nasaretilaisen ajatus hyvän johtajan keskeisimmästä ominaisuudesta: ”Joka teistä on suurin, se olkoon toisten palvelija.”

Johtamistaidon konsultti Tero J. Kauppinen on kirjassaan *Arvojohtaminen* (2002, 28-29.) hyvin samoilla linjoilla: ”Johtaminen on pohjimmiltaan palvelemista.” Hän pitää johtajuuden olemuksen ymmärtämistä tärkeänä, sillä väärin- tai rajallisesti ymmärrettynä syntyy vain huonoa johtajuutta. Erikseen hän mainitsee johtajan vaikuttimena aitouden, joka on arvolähtöistä ja sitä täytyy pitää johtajan kaiken toiminnan lähtökohtana. Aitous on aseista riisuvaa, sillä se ei luo mitään ristiriitaa johtajan päätösten ja toiminnan välille. (Kauppinen 2002, 40-41.)

Tunteakseen itsensä on opittava tuntemaan toisia.

Ludwig Börne

Hyvä itsetunto on erittäin keskeinen osa johtajuutta. Romantiikan ajan saksalaisen kirjailijan ja satiirikon Ludwig Börnen mietelmä toimii myös toisin päin: ”Tunteakseen toisia on opittava tuntemaan itsensä.” Tästä syntyy tiedon spiraalimainen kasvu, jossa kasvaa vuoroin käsitys itsestä ja vuoroin käsitys toisista ihmisistä. Ilman itsensä syvällistä tuntemista ei pysty tuntemaan toisiakaan, saati käsittelemään heitä taitavasti.

Hyvä johtaja

2500 vuotta vanhan kiinalaisen Sun Tzun määritelmän mukaan hyvän kenraalin tuli osoittaa miehilleen viisautta, rohkeutta, tinkimättömyyttä, rehellisyyttä ja inhimillisyyttä.

Hyvin samankaltaisilta kuulostavat Antiikin Rooman kansalaisen perushyveet: *pietas*, *fides*, *virtus*, *humanitas* ja *gravitas*. Ne ovat yksinkertaisia ja inhimillisiä perushyveitä, joiden toteuttajaa on helppo kunnioittaa. Paavo Castrén esittelee nämä perusteellisella asiantuntemuksella artikkelissaan (2001, 42-45) :

- 1) *Pietas* merkitsi perinteitä – uskontoa, vanhemmuutta, edeltäviä sukupolvia ja traditiota – kohtaan osoitettua kunnioitusta. Varhaisimmillaan käsite merkitsi lasten osoittamaa kuuliaisuutta ja kunnioitusta vanhempiaan kohtaan, mutta se laajentui tarkoittamaan myös edesmenneitä polvia ja heidän perintöään. Lisäksi se tarkoitti kunnioitusta isänmaata ja

kulttuuria – laajemmassa merkityksessään – kohtaan. Tätä hyvettä noudattava ihminen näkee oman asemansa osana laajempaa sukupolvien jatkumoa, eikä koske perinteisiin pelkästään muuttamisen halusta.

- 2) *Fides* merkitsi uskollisuutta. Siihen perustui perinteinen isännän ja palvelusväen välinen suhde. *Fides* toimi heikomman osapuolen suojana. Jos palvelusväkeen kuuluva rikkoi suhdetta, hän menetti suojelijansa, mutta jos isäntä rikkoi suhdetta, hän menetti kunniansa. Uskollisuutta osoittava seisoo toisen rinnalla tilanteessa kuin tilanteessa: niin hyvinä kuin huonoina aikoinakin. Sitä ei voi osoittaa ilman todellista välittämistä toisesta.
- 3) *Virtus* merkitsi rohkeutta ja miehuullisuutta, jonka osoittaminen pohjautuu ymmärrykseen siitä, mikä on oikein, hyödyllistä, hyvää ja kunniallista. *Virtus* sai aina puolustamaan, suosimaan, rakastamaan ja kunnioittamaan kunnollisia ihmisiä ja hyviä tapoja sekä vastustamaan ja halveksimaan kelvottomia ihmisiä ja huonoja tapoja. Virtukseen kuului myös yhteisen edun laittaminen oman edelle.
- 4) *Humanitas* merkitsi suvaitsevaisuutta, ihmisystävyyttä. Antiikin komediakirjailija Publicus Terentius Afer antoi humanismille ytimekkään määritelmän: ”Humanismi on sitä, ettei pidä mitään inhimillistä itsellensä vieraana.” Humanistille ei ole olemassa vähäpätöistä ihmistä tai ajatusta, ei hyödytöntä ympäristöä eikä harrastusta.
- 5) *Gravitas* merkitsi arvokasta ja nuhteetonta esiintymistä. Roomalaisten mukaan jokaisen julkisuuden henkilön perusolemuksen täytyi olla arvokas, hänen taloudenpitonsa ja rahankäyttönsä jämpäisiä ja harkittuja.

Nämä roomalaiset perushyveet yhdistettyinä Sun Tzunin ajatuksiin tuntuvat äärimmäisen luontevilta, perustavanlaatuisilta. On hätkähdyttävää, että tällaiset itsestään selviltä tuntuvat asiat ovat niin usein nykyjohtajilta hukassa. Antiikin Kreikassa hyveet yhdistettiin tietoon, eettisyyteen ja viisauteen. Filosofin Sokrates ajatteli, että rehellinen pyrkimys tietoon oli polku hyvään elämään. Sokrates jäi historiaan henkilönä, joka raivostuttavuuteen saakka pyrki osoittamaan ihmisille kuinka hataralla pohjalla heidän viisautensa tai ”tietonsa” oli. (Juuti 2002, 9.)

Yksinkertaisen ja syvän inhimillisen lähestymistavan johtajuuteen on valinnut myös upseeri, tutkija Vesa Nissinen kirjassaan *Syväjohtaminen* (2004, 9). Syväjohtaminen on kehitetty sotilaan näkökulmasta sotilasjohtamisen tarpeisiin ja niinpä se vannoo ihmisten johtamiseen edestä tai keskeltä sotilasjohtamisen periaatteiden mukaisesti. Sotatilanteissa sotilasjohtajat mieluummin johdattavat kuin komentavat alaisensa taisteluun. Tällöin on oleellista se, että johtaja näyttää esimerkkiä ja osoittaa rohkeutta miehilleen, mikä synnyttää kunnioitusta ja luottamusta alaisten keskuudessa.

Kuva 8: Sotilaita johdetaan edestä.

Nissinen on vakuuttunut siitä, että johtajaksi ei synnytä, vaan jokainen voi kehittyä johtajana ja johtamistaitojen oppiminen on jatkuvaa. Nissinen toteaa Syväjohtamisen olevan tiivistys tavoittelemisen arvoisesta johtamiskäyttäytymisestä. Hän oli tehnyt havainnon, että tietyt erinomaisen johtamiskäyttäytymisen tunnuspiirteet nousivat toistuvasti esiin havaintoryhmästä riippumatta. Se oli hänen mukaansa osoitus siitä, että ihmisillä on kollektiivisessä kokemuksessamme erinomaiseen johtamiskäyttäytymiseen liittyvä tieto. Tunnuspiirteet olivat hämmästyttävän samanlaiset kulttuurista ja organisaatiosta riippumatta.

Vesa Nissisen mukaan neljä keskeisintä erinomaisen johtamiskäyttäytymisen tunnuspiirrettä ovat:

- 1) *Luottamuksen rakentaminen*, joka tarkoittaa tasapuolisuutta ja oikeudenmukaisuutta, rehellisyyttä, sanojen ja lupauksen pitämistä, päätöksentekokykyä, johdonmukaista toimintaa, vastuunkantoa kaikissa tilanteissa ja rohkeutta.
- 2) *Inspiroiva tapa motivoida*, joka tarkoittaa kokonaisuuksien hahmottamista, selkeitä ja haastavia tavoitteita, innokkuutta ja itsensä likoonlaittamista, kannustamista ja palkitsemista, huumorintajua, positiivista ja optimistista asennetta.
- 3) *Älyllinen stimulointi*, joka tarkoittaa vastuunjakamista, tilan ja toiminnanvapauden antamista, osallistumista ja ”sparrausta”, palautteen antamista ja vastaanottamista. Älyllistä stimulointia harjoittava uskaltaa haastaa, rohkaisee ideoimaan, myöntää virheensä ja näkee muiden virheet oppimismahdollisuuksina.
- 4) *Yksilöllinen kohtaaminen*, joka tarkoittaa johtajan olevan aidosti kiinnostunut ihmisistä, osoittavan olevansa kuulolla, olevan helposti lähestyttävä, kantavan huolta alaisistaan, olevan läsnä ja viihtyvän ihmisten kanssa, tuntevan alaisensa ja suvaitsevan erilaisuutta.

Hän uskoo arvostettavan johtamisen perustuneen aina näiden kulmakivien keskinäiseen tasapainotilaan ja on vakuuttunut siitä, että niiden ominaisuudet säilyvät samoina myös tulevaisuudessa. Perusteita havainnoilleen Nissinen kaivaa tarvehierarkian teoriasta: turvallisuuden, hyväksytyksitulemisen, arvostuksen ja kasvun tarpeesta. (Nissinen 2004, 31-35.)

Johtajan esimerkillisyys asettaa hänen toiminnalleen suuria vaatimuksia. Se ei ole mitenkään muutoin mahdollista kuin että johtamisen periaatteet ovat syvästi arvopohjaisia ja niiden täytyy olla syvään iskostuneita. Ainoastaan tällöin lukemattomista johtamisoppaista saadut teknisen ohjeet ja toimintamallit voivat saada vastakaikua niin johtajassa itsessään kuin hänen seuraajissaankin.

OSAAMISEN VALTA TAITEEN KENTÄLLÄ

Yhdistettäessä *tieto* eli ”tunnettu tie” ja *johtaminen* eli ”johdattaminen” saadaan käsite, joka merkitsee tunnetulla tiellä johdattamista eli tiedon johtamista. Ihminen, joka on kulkenut aiemmin samaa tietä pitkin, voi johdattaa toisia ihmisiä heitä tuntemaansa päämäärään. Samoin tiedon johtamisen keskeisin päämäärä on osaamisen ja ammattitaidon siirtäminen osaavalta henkilöltä vielä osaamattomalle.

Mentorointi on hyvin keskeinen tiedon johtamisen muoto. Mentorointia pidetään kokeneen ihmisen oikeana ja arvokkaana pidetyn osaamisen eteenpäin siirtämisenä. Mentorointiin liittyy mielikuva voimakkaasta hierarkisuudesta ja autoritaarisuudesta, mikä korostaa kokeneen ihmisen suurta valta-asemaa oppipoikaansa nähden. Näin löydämme kiintoisan yhteyden pedagogiikan ja johtajuuden väliltä. (Heikkinen & Huttunen 2008, 203-204.)

Mentoroinnissa korostuu kulttuuria säilyttävä ominaispiirre ja sitä on kritisoitu käytänteiden uudistumisen jähmeydestä. Osaaminen institutionalisoituu helposti tämänkaltaisen menetelmän kautta. Kuitenkin mentoroinnin kautta siirtyvän tiedon ajatellaan olevan moneen kertaan suodatettua ja hyvin koeteltua, joten sen etuoikeutta ei juurikaan kyseenalaisteta.

Taiteiden, varsinkin esittävien taiteiden kentällä mentorointi on edelleen vallitseva osaamisen siirtämisen keino. Taiteissa myös institutionalisoituminen on hyvin selkeää ja valtakamppailu jatkuva – mikä on arvokasta taidetta ja mikä ei? Tämä herättää kysymyksen taiteen merkityksestä ihmiselle: minkä vuoksi sitä luodaan ja esitetään? Pohjimmiltaan taide on viestintämuoto siinä missä kielikin, mutta jotain hyvin erilaista niiden välillä kuitenkin on.

Taide – hiljaisen tiedon kieli

Suomalainen kapellimestari Esa-Pekka Salonen luonnehti musiikkia televisiohaastattelussa seuraavasti (YLE TV2, 18.4.2010. Seitsemäs taivas, haastattelijana Maarit Tastula):

”Se mitä olen vuosien mittaan oppinut on, ettei musiikkia pysty sanoin selittämään. Se on kielen mahdollisuuksien tavoittamattomissa ja juuri sen vuoksi se on musiikkia. Se mitä musiikista pystytään sanoin kuvailemaan on todellakin vain jäävuoren huippu, sillä suurin massa – joka on itseasiassa se kokemus – jää vedenpinnan alapuolelle näkymättömiin. Sen vedenalaisen osan saattaa joskus kokea ja joskus se saattaa törmätä matkustajalaivaan, mutta se on siellä ja siinä on se jäävuoren voima.”

Salonen puhuu musiikista kuin hiljaisesta tiedosta konsanaan – käyttää jopa samaa jäävuori-kielikuvaakin. Näitä yhteensovittaessa havaitaan, että musiikkihan on itseasiassa yksi hiljaisen tiedon ”kielistä” ja sama havainto voidaan laajentaa koskemaan taiteita yleisemmin. Filosofian tohtori Hannele Koivunen pohtii hiljaisen tiedon semioottista olemusta kirjassaan *Hiljainen tieto* (1997). Nimenomaan taide pääsee valaisemaan niitä tiedon alueita, joita merkkeihin perustuvat sanat eivät niin hyvin pääse. (Koivunen 1997, 11-15.)

Taiteen olemusta on pohdiskellut tunnettu venäläinen kirjailija Leo Tolstoi (1828-1910) kirjassaan *Mitä on taide?*(1898). Kirjansa ensimmäisissä luvuissa hän käsittelee lyhyelti estetiikan eli kauneuden käsitteen erilaisia filosofisia luonnehdintoja. Tolstoi erottaa kymmenien eri filosofien määritelmistä kaksi erilaista peruslinjaa: 1) Kauneus on itseisarvoinen, absoluuttisen täydellisyysden ilmentymä ja 2) Kauneus tuottaa mielihyvää ja se pohjautuu sisäistämäämme arvopohjaan ja kulttuuriin. Ensimmäinen näkemys korostaa taidetta objektina; sen mystisyyttä ja jumalallisuutta. Jälkimmäinen korostaa taidetta subjektiivisena ja siten hyvin yksinkertaisena ja ymmärrettävänä ilmiönä. (Tolstoi 2000, 65-74.)

*Mitä vanhemmaksi tulen, sitä vaikeampi minun on puhua taiteesta.
Sen äärettömyys käy yhä valtavammaksi, se on ikuinen arvoitus.*

Jean Sibelius

Ei ole olemassa mitään taidetta. On vain taiteilijoita.

E.H. Gombrich

(Tähkiö 1990.)

Edellä kaksi ajatusta, jotka selventävät erittäin osuvasti näiden kahden perusajatuksen välistä eroa. Sibelius tunnustaa taiteen mystisen ulottuvuuden ja kokee mykistävyys iän myötä yhä voimistuvan. Gombrich haluaa aforismillaan korostaa ajatusta, että taide sisältyy ilmaisuun – taide ei ole itseisarvoista.

Saksankielinen sana *Kunst* merkitsee paitsi taidetta, myös taitoa. Myös saksalainen mentaliteetti mielletään hyvin käsitteen kanssa samansuuntaiseksi suhteessa taiteeseen: yksityiskohtien hallinnan taito korostuu puhtaan kauneudenilmaisun sijasta. Taidetta olisi ihmisen aikaansaannokset, ei luonto.

Tolstoi näkee molemmat estetiikan perusnäkemykset lähtökohtaisesti virheellisinä, joskin hän tunnustaa jälkimmäisen näkemyksen olevan oikeammilla jäljillä kuin ensimmäisen. Tolstoin näkemyksen mukaan taide on ilmaisua, kuten puhuminen tai kirjoittaminen eli sanallinen viestintä. Kuten sanojen avulla välitetään ajatuksia, taiteen avulla välitetään tunteita:

”Taide alkaa silloin kun ihminen halutessaan välittää toisille kokemansa tunteen herättää sen uudestaan sisällään ja ilmaisee sen tietyin ulkoisin merkein.” (Tolstoi 2000, 78.)

Tolstoin kirjasta herätyksen saanut taiteen ilmaisuteoria kehittyi edelleen 1900-luvulla. Muiden muassa italialainen filosofi ja poliitikko Benedetto Croce (1866-1952) kirjassaan *Aesthetic* (1901, uudistettu 1907) ja englantilainen R. G. Collingwood (1889-1943) kirjassaan *Principles of Art* (1938) kehittivät teoriaa edelleen. Heidän teoriansa olivat pääosiltaan hyvin yhteneväiset ja ne poikkesivat Tolstoista siinä määrin, että he ajattelivat taiteilijan ilmaisevan teoksissa tunteitaan ja nostavan niitä tietoisuuteen tunteiden välittämisen sijaan. Molemmat ajattelivat, että intuition herääminen ja tiedostamattoman muuttuminen tietoiseksi oli taiteessa ensisijaista ja näin ollen muodon tai ilmaisun saaminen toissijaista. (Holcombe 2007.)

Myöhemmistä ilmaisuteoreetikoista tutkija Kari Kurkela (1990, 11) on tarttunut myös mielenkiintoisella tavalla taidon ja taiteen väliseen yhteyteen. Hänen mukaansa tunnetiloja, esimerkiksi surua, voidaan ilmentää musiikin avulla tuntematta itse varsinaista surua. Musiikki ei toimi tällöin enää yksityisen ihmisen tietyn tunnetilan suorana ilmaisuna, vaan ilmaisu toimii itsenäisenä välineenä.

Kurkelan mukaan taiteilijalla on kehittynyt taito ilmaista tietoisesti tunteitaan erillään niiden kokemisesta. Kun ilmaisua hiotaan ja kehitetään, syntyy taidosta taidetta. Ilmaisu voi vaikuttaa erehdyttävästi alkuperäisen tunnetilan synnyttämältä ja siihen taiteilijat pyrkivät. Tällöin ilmaisu on jalostunut havainnollistavaksi esitykseksi tunteesta, ei niinkään tunteen ilmaukseksi, mikä on syytä erottaa keskustelussa.

Tolstoi sekä Kurkela lähtevät siitä, että ilmaisulla on tärkeä merkitys, sillä se toimii viestin välittäjänä toisille ihmisille. Heidän mukaansa ilmaisua voidaan kehittää, jolloin vaikutus tehostuu ja syvenee. Oleellisinta on taiteen toimiminen ihmisten välisen kommunikaation välineenä. Crocen ja Collingwoodin ajattelun mukaan taiteessa tärkeintä on se, että ihminen onnistuu jäsentämään tunteitaan ja saamaan niistä otteen. Ilmaisu voi tällöin ottaa minkä muodon tahansa, mikä parhaiten

palvelee taiteilijaa. Lähestymistavat eivät ole täysin ristiriitaiset, vaikka perustavaa laatua oleviakin eroja niissä on.

Edellä esitettyjä ilmaisuteoreetikkoja kritisoidaan sillä, että tunteet, tuntemukset, kokemukset ja vaikutelmat ovat yksilökohtaisia, subjektiivisia, eivätkä ole siten yleistettävissä. Kokemukset on sidottu voimakkaasti kulttuuriympäristöön, kasvatukseen ja arvomaailmaan, jolloin niiden universaalia – kaikkialla yhdenkaltaista – ilmentymää ei voida havaita. (Holcombe 2007.)

Yhdestä asiasta tuntuu vallitsevan yksimielisyys – taidetta syntyy jatkuvasti ihmisen pyrkiessä jäsentämään itseään, toisiaan ja ympäristöään.

Taiteen portinvartijat

Leo Tolstoi lyttää kirjassaan *Mitä on taide?* taiteen ylimaallistamisen täysin. Luomalla hierarkiaa taidemakujen välille taide-eliitti pyrkii hänen mukaansa vain säilyttämään vallan vakiintuneilla instituutioilla, joita itse edustavat:

”Sanotaan että kaikkein parhaat taideteokset ovat sellaisia että enemmistö ei voi niitä ymmärtää ja että ne avautuvat vain valituille, jotka ovat valmentautuneet ymmärtämään noita suuria teoksia. Mutta jos enemmistö ei ymmärrä, niin sille täytyy selittää, antaa sille tiedot joita se tarvitsee ymmärtääkseen. [...] Eikä sitä paitsi voida sanoa että ihmisten enemmistön maku ei riitä arvottamaan taiteen huippusaavutuksia. Enemmistö on aina ymmärtänyt ja ymmärtää sen mitä mekin pidämme kaikkein korkeimpana taiteena. Miten enemmistö sitten äkkiä menettäisi kykynsä ymmärtää sitä mikä meidän taiteessamme on korkeaa?” (Tolstoi 2000, 144-145.)

Ajatuksiensa vuoksi runsaasti kritisoitu, ja suorastaan vihattu Tolstoi puolustaa todellista suurta taidetta. Hän toteaa sellaista olevan, mutta suuren taiteen tuntomerkkeihin hänen mielestään kuuluu se ominaisuus, että sitä on jokaisen mahdollista ymmärtää, eikä sitä tarvitse kenellekään erikseen avata kädestä pitäen.

Suuria taiteilijoita, neroja on kuitenkin ollut ja on edelleen olemassa, ainakin heistä kirjoitetaan ja puhutaan. Tolstoi oli itsekin yksi suurimmista kirjailijoista koskaan. Mihin arvio perustuu? Kuka tai ketkä määrittelyn tekevät, eli ketkä toimivat taiteen portinvartijoita?

Ranskalainen sosiologi ja kulttuuriantropologi Pierre Bourdieu (1930-2002) esitti 1979 ilmestyneessä kirjassaan *La Distinction* teorian sosiaaliluokkien välisestä valtataistelusta. Hän oli Tolstoin kanssa hyvin samoilla linjoilla siitä, että taidekäsityksen tai -makujen suhteen hallitsevassa asemassa olevat haluavat pitää kiinni saavuttamistaan asemista. Bourdieu väittää, että vallitsevia käsityksiä, eli *doksia* ylläpitävien ryhmien on helppo muotoilla keskustelun edellytyksiä siten, että kritiikiltä riisutaan aseet ja menestymisen edellytykset. (Purhonen & Roos 2006, 21-22.)

Pyyteeton, legitiimi ja universaali maku on hänen mukaansa vain illuusiota, jonka ylläpitäminen palvelee kulttuurikentällä valtaapitävien interressejä. Bourdieu esittää *kulttuurisen pääoman* -käsitteen, joka on sosiaalisten etujen lähde. Se viittaa oikeanlaisten toimintatapojen hallintaan arvokkaihin sosiaalisiin asemiin pääsemiseksi. Kulttuurinen pääoma koostuu Bourdieun mukaan kulttuurisesta kompetenssista (hienostunut maku), keskeisten objektiivisten kulttuuristen esineiden (kirjat ja taideteokset) tunteuksesta, institutionaalisista tunnustuksista (tutkintotodistukset). Kulttuurinen pääoma on periytyvää ja se on siirrettävissä sukupolvelta toiselle.

Bourdieu jakaa yksinkertaistetusti kulttuurikentän kolmeen erilaiseen luokkamakuun:

- 1) Yläluokkainen ”legitiimi” maku – arvokas maku – joka on abstraktia, itseisarvoista ja arvostaa muotoa sisällön kustannuksella. Sen sisällä tapahtuvat erottelut ja pelit ovat hyvin hienojakoisia.
- 2) Keskiluokkainen maku ”hyvä kulttuuritahto”, joka jäljittelee ja omaksuu yläluokan makua. Keskiluokkaisen maun pyrkimyksenä on pikemminkin erottautuminen (distinktio) kuin itseisarvoinen esteettinen nautinto.
- 3) Työväenluokan ”populaari” maku, joka tyytyy siihen mitä on tarjolla.

Kuva 9: Legitiimi ja populaari maku kohtaavat.

Bourdieuin teoriassa on kaksi muutakin pääoman lajia kulttuurisen pääoman lisäksi: taloudellinen (raha, varallisuus ja muu taloudellinen omaisuus) ja sosiaalinen pääoma (yhteisön sisäinen toimintakyky ja yksilön sosiaaliset suhteet). Näiden kolmen pääoman lajin keskinäisistä suhteista syntyy vallan kenttä. (Purhonen, Roos 2006, 32-35.)

"Vallan kentällä taistelevia toimijoita tai laitoksia yhdistää se, että ne omistavat tarpeeksi erityispääomaa (erityisesti kulttuurista tai taloudellista) pitääkseen kentällä hallitsevaa asemaa. Eräs taistelun panoksista onkin eri pääomalajien välisten "vaihtokurssien" ennallaansäilyminen tai muuttuminen. Samalla panoksena on valta niihin byrokraattisiin instansseihin, jotka kykenevät muuttamaan vaihtokursseja hallinnollisilla toimenpiteillä. Näillä voidaan esimerkiksi avata tie hallitsevaan asemaan vaikuttamalla akateemisten oppiarvojen harvinaisuuteen ja siten oppiarvojen

ja niitä vastaavien asemien suhteelliseen arvoon. [...] Näin jokainen hallitsevassa asemassa oleva ihminen on sen kentän hallitsema, jonka välityksellä hän hallitsee." (Bourdieu 1998, 46.)

Bourdieu oli sitä mieltä, että luokkamakujen välillä käytävien kamppailujen lisäksi kamppaillaan myös luokkamakujen, erityisesti yläluokkaisen ”legitiimin” maun sisällä. Jokainen taiteilija ja kentän toimija ottaa **välttämättä** kantaa omalla toiminnallaan legitiimin maun puolesta. Kaikki kannanotot (taideteokset) luovat oman jännitteensä kentälle. Kentän voimasuhteisiin vaikuttavat vielä ulkoiset tekijät.

Taiteen kentällä käydään taisteluita kahdella navalla: puhtaan (kilpailijoiden tai kollegoiden tunnustus) ja kaupallisen (kuuluisuus suuren yleisön silmissä) taiteen välillä, taloudellisella kentällä intellektuellien ja älymystön välillä, sekä autonomisimmalla navalla uuden avantgarden ja vakiintuneen avantgarden välillä. (Bourdieu 1998, 58.)

Bourdieun ja Tolstoin kritiikki vallitsevaa kulttuurieliittiä kohtaan on rajua, mutta heidän ajatuksissaan piilee totuuden siemen. Vaikka vielä Bourdieun aikana ilmenneet selkeät luokkarakenteet ovat jo laajalti murentuneet, niin hänen tutkimustaan pidetään siitä huolimatta edelleen erittäin käyttökelpoisena. Makujen hierarkia elää edelleen hyvin vahvasti nyky-yhteiskunnassa. Bourdieun teorian erityisansiona pidetään sitä, että hän avasi sen kautta ihmiset huomaamaan, kuinka tieto on aina sosiaalisesti ehdollistunutta. (Leskinen & Soronen 2006, 5.)

Bourdieu ei väittänyt sijoittuvansa itsekään määrittelemiensä luokkien ulkopuolelle, vaan tuo oman jännitteensä taiteen kentälle, uskoakseni legitiimin maun kentälle. Tolstoi painii Bourdieun luokituksessa myös samassa sarjassa, mutta hänen kannanottonsa puhuu ”taiteen demokratian” puolesta – jokaisen käsitys taiteesta on yhtä arvokas. Tolstoin äänessä kuuluu suuri humanisuus, *humanitas*, joka oli myös yksi antiikin Rooman johtajan tärkeistä hyveistä. Hänelle mikään maku ei ole toista vähäpätöisempi.

Taiteen tunnustetut mestarit

Pietas oli vuorostaan merkittävä arvo myös edesmenneelle säveltäjälle ja akateemikolle Joonas Kokkoselle (1921-1996), joka pohdiskelee mestaruuden olemusta artikkelissaan *Mitä Bach minulle merkitsee?* (Aho 1992, 18-23). Artikkelissaan hän pohdiskelee saksalaisen barokkisäveltäjän Johan Sebastian Bachin (1685-1750) kiistatonta merkitystä itselleen ja muille säveltäjille halki historian. Hän tunnustaa tarkastelevansa Bachia oman aikakautemme silmälasien läpi, mutta toteaa löytävänsä universaalien neron niiden läpi katsellessaan.

Kokkosen mukaan taitojaan kehittävä säveltäjä voi oppia parhaiten tutkimalla ja analysoimalla huolellisesti vanhojen säveltäjämestareiden töitä, jopa nuori avantgardisti, jonka musiikissa ei ensikuulemalta ole mitään yhteistä esimerkiksi Bachin musiikin kanssa.

Kokkonen jatkaa: ”Usein kuitenkin suuren oppimestarin musiikin analysointi jätetään ikään kuin puolitiehen. Voidaan perusteellisesti selvittää, mitä teoksessa on. Opiskelevan säveltäjän kannalta tämä ei riitä. Hänen on pyrittävä selvittämään, miksi näin on, minkä vuoksi Bach on päätenyt tuohon tai tähän ratkaisuun eikä johonkin toiseen. Jos pystyy – usein vasta suuren vaivannäön jälkeen – vastaamaan kysymykseen ”miksi”, silloin mestarin antama opetus vasta todella avautuu.”

Bach on yksi niistä harvoista taiteilijoista, joita miltei yksimielisesti pidetään nerona länsimaisen taidemusiikin näkökulmasta tarkasteltuna. Se on hyvin harvinainen asema, sillä jopa Mozartia ja Beethovenia – jotka eri näkökulmista tarkastellen nostetaan jopa Bachin yläpuolelle – vastaan nousee yksittäisiä soraääniä.

Edellä tarkasteltiin mestaruutta ”legitiimin” maun sisällä, mutta on sanomattakin selvää, että kulttuuriympäristö ja kasvatus vaikuttavat makutottumuksiin. Niinpä Bachin musiikkia inhoavia löytyy jo länsimaisen kulttuurin parista esimerkiksi pop-kulttuurin läpätunkeman nuorison parista. Toisekseen on todettava, että Bach ”löydettiin” – monien muiden mestareiden tavoin – vasta kauan kuolemansa jälkeen.

Kokkonen pyrkii selittämään Bachin mysteeria hänen paradoksaalisen persoonansa kautta. Paradokseista merkittävimpanä Kokkonen mainitsee Bachin puhtasoppisen luterilaisuuden ja hänen mystikkoutensa samanaikaisuuden. Mystiikalla Kokkonen tosin tarkoittaa asioiden perimmäistä, kirkasta näkemistä ja kokemista, ei niinkään hämärää ja käsityskyvyn ylittävää, kuten sitä yleensä luonnehditaan. Kokkonen mukaan Bachin musiikin merkittävin vaikutin on hänen voimakas eetoksellinen suhtautumisensa musiikkiin: ”Musiikin on tarkoitus olla vain Jumalan kunnia ja mielen virvoitus. Missä näitä ei ole, on vain pirullista vingutusta.”(Aho 1992, 18-23.)

Myös Tolstoi viittaa eettisyyden vaikuttavan voimakkaasti taiteeseen. Hyvää taidetta on hänen mukaansa se, mikä tukee sillä hetkellä vallitsevaa eettistä arvopohjaa. Huonoa taidetta on sitä vastoin se, mikä sotii sen hetkisiä eettisiä arvoja vastaan. Tolstoi on Kokkonen kanssa samoilla linjoilla siinä, että hän uskoo kullakin ajalla eettiseksi johtajiksi nousevan niiden, joilla on muita

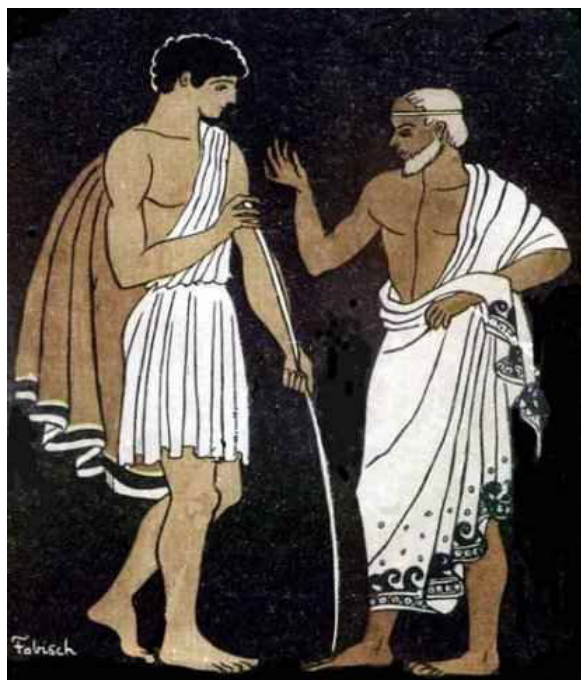
kirkkaampi ja visio elämän tarkoituksesta ja joilla on kyky viestiä sen muille ymmärrettävämmin ja selkeämmin sanoillaan ja elämällään. (Tolstoi 2000, 83-84.)

Kuten edellä hyvää johtajuutta luonnehdittiin nöyräksi palvelijuudeksi, niin samankaltaista suurta epätsekkyyttä myös Tolstoi ja Kokkonen peräänkuuluttavat suurista mestareista puhuessaan. Mestari ja johtaja toimivat esikuvina ja tiennäyttäjinä. Paradoksaalista asiassa on se, että suureksi mestariksi tullakseen täytyy hankkia mainetta ja kunniaa. Mainetta ja kunniaa kyllä, mutta oleellisinta lienee se, miten niitä hankitaan – itseään esille tuoden vai toisten nostamana.

Mentorointi

Antiikin kreikan jumaltaruissa, joita Homeros on tallentanut Odyssseaansa, kerrotaan kuningas Odyssseuksen läheisestä ystävästä, Mentorista. Odyssseus viipyi pitkään Troijan sotaretkellään ja tilanne kotisaarella Ithakassa alkoi käydä sietämättömäksi: Odyssseuksen kauniin vaimon, Penelopen, kosijat majailivat kuninkaan kodissa ja nauttivat röyhkeästi sen yltäkylläisestä täysihoidosta. Kosijat odottivat Odyssseuksen kuolinuutista, jolloin he olisivat vapaat viemään Penelopen.

Odyssseuksen poika, Telemakhos, sai tilanteesta tarpeekseen ja kutsui koolle ithakalaisten kansankokouksen. Kokous paljasti sen yllättävän tosiasian, että ithakalaiset olivat lähinnä närkästyneitä Telemakhoksen avunpyynnöstä. Vain kaksi henkilöä osoitti tukeaan hänelle – toinen näistä oli Mentor, Alkimoksen poika, jolle Odyssseus oli lähtiessään uskonut poikansa ja kotinsa huolenpidon.

Kuva 10: Telemakhos ja Mentor

Telemakhos oli murtunut mies ja meni meren äärelle rukoilemaan jumalatar Athenea. Tällöin

Athene ilmestyi Mentorin hahmossa ja rohkaisi Telemakhosta lähtemään merten taa kuulemaan uutisia isänsä kohtalosta. Telemakhos päätti totella neuvoa ja huomasi muuttuneensa samalla poikasesta vastuulliseksi ja toimeliaaksi nuorukaiseksi. Seurannut seikkailu oli monivaiheinen, mutta lopulta Odysseuksen löydettyään he palasivat kaikki yhdessä takaisin Ithakaan ja tappoivat julkeat kosijat. (Castrén 2001, 18-19; Homeros 1924)

Mentor, tuo uskollisuuden, oikeamielisyyden ja viisauden esikuva, oli nuoren miehen jumalallinen neuvonantaja ja hyvin samankaltainen merkitys sillä on nykyisinkin yleistyneenä käsitteenä. Mentoriksi kutsutaan siis yleisesti luotettavaa ystävää, neuvonantajaa, opettajaa tai kokenutta henkilöä.

Opiskelu mestarin johdolla

Ei ole olemassa korkeaa taidetta ilman itsetietoisuutta

Oscar Wilde

Edellä todettiin hyvän itsetunnon olevan tärkeää johtajalle. Itsetietoisuus ja itsensä tunteminen ovat käsitteinä hyvin läheisiä, joskaan eivät aivan samaa tarkoittavia. Itsetietoisuudella tahdotaan usein tarkoittaa koppavuutta ja negatiivisesti värittyä ylpeyttä. Irlantilainen kirjailija ja runoilija Oscar Wilde (1854-1900) on tuskin tarkoittanut itsetietoisuudella tuota koppavuutta, vaan pikemminkin itsensä ymmärtämistä ja hahmottamista laajemmassa yhteydessä ja yleisemmässä katsannossa, mistä itsetuntonkin kumpuaa.

Tietoisuus pohjautuu *tieto*-sanaan, jonka määriteltiin tarkoittavan hyvin perusteltua toden uskomusta. Jos palaamme vielä *tien tuntemis* -ajatukseen, niin ajattelen tietoisuuden tarkoittavan lähimaaston ja -ympäristön tuntemista. Johtaja on mahdollisesti aikoinaan harhailut ja haravoinut tietä lähimaastosta ja tullut siten tietoiseksi siitä. Tietoisuuden saavutettuaan hän ei enää koe tarpeelliseksi harhaila sivupoluilla, sillä uskoo tuntevansa paljon suuremman reitin päämäärään.

Itsetietoisuudella ajattelen tarkoitettavan jotain vastaavaa suhteessa itsetuntoon. Hyvällä itsetunnolla varustettu tuntee itsensä ja pystyy käsittelemään ja ymmärtämään toimintaansa. Itsetietoisuus auttaa ymmärtämään itseään laajemmassa yhteydessä, muiden ihmisten ja kulttuurin ympäröimänä.

Taiteilijat käyttävät usein ilmaisua ”opiskella jonkun johdolla”. Mentoroinnissa juuri tästä on kyse: kokemusta siirretään vähemmän kokeneelle vuorovaikutuksen kautta. Kokemuksen, erityisesti hiljaisen tiedon, siirtäminen alkaa siitä, että mentor tunnistaa osaamisensa. Mentorintisuhde voi syntyä milloin vain ja miten vain. Mentoroinnin tunnusmerkkejä ovat:

- 1) *Kahdenkeskisyys*. Mentorintisuhde on kahdenvälinen ja perustuu luottamukseen.

Luottamuksesta on pyrittävä pitämään kiinni, muuten edellytykset mentorointisuhteelle katoavat.

- 2) *Sitoutuneisuus*. Molemmat osapuolet sitoutuvat käyttämään aikaansa ja jakamaan osaamistaan. Molemminpuolisuus on sitoutumisen kannalta oleellista.
- 3) *Aitous*. Aitous ja rehellisyys takaavat avoimen kanssakäymisen. Mentorointi on puhtaimmillaan kahdenvälinen suhde, johon eivät vallankäytölliset vääristymät kuulu.
- 4) *Joustavuus*. Mentorointi on yksilöllinen oppimisprosessi, jonka kulkua ei voida ennalta lyödä lukkoon. Tapahtumat saattavat vaihdella reitin varrella hyvinkin paljon, siksi joustavuutta vaaditaan.

Mentorointi on paljon intiimimpi yhdessätekemisen muoto kuin johtajuudella yleensä käsitetään. Oppilas on kuitenkin viimeksi itse vastuussa oppimisestaan. Tietoa ei voida suoraan siirtää, eikä toista voida pakottaa omaksumaan ajatuksia. Oppilas täytyy saada vakuuttuneeksi että hän tarvitsee juuri sitä osaamista, jota mestari tarjoaa. Kaikki perustuu luottamuksen voittamiseen ja siksi mentorin on luotava hyvä suhde oppilaaseensa, jotta hän oppisi.

Jokaisella ihmisellä on omaisuus omassa persoonassaan.

John Locke

Yhdistettäessä Oscar Wilden ja John Locken (1632-1704) aforismeja tiedon johtamisen ajatukseen, alkaa tästä kaikesta hahmottua jonkinlainen ydinajatus: ihmiset jäsentävät itseään taiteen välityksellä toisilleen. Lisäksi tarvittava osaaminen ja tieto on kaikki läsnä opetustilanteessa, mutta se täytyy jäsentää ja saada esille dialogin keinoin.

Hyvän mentoroinnin tunnuspiirteet muistuttavat hyvän johtamisen tunnuspiirteitä. Mentori voi toimia valmentajana, esikuvana, neuvonantajana, kontaktien järjestäjänä, näkemyksen esittäjänä, palautteenantajana ja sparraajana. Mentorille sopivat hyvin monenlaiset roolit ja hän voi käyttää ohjauksessaan hyvin erilaisia menetelmiä, mutta tärkeintä on ohjata oppilasta löytämään ”omaisuutensa omasta persoonastaan.” (Juusela, Lillia & Rinne 2000, 19-25.)

Viestiminen taiteen opetuksessa

Taiteissa, joissa hiljaisen tiedon osuus osaamisesta on suuri ja opetus tapahtuu mestarin ja oppipojan välillä, osaamisesta pystytään sanallistamaan vain jäävuoren huipun verran. Vedenpinnan alapuolelle jäävä hiljaisen tiedon osuus joudutaan välittämään muilla keinoin. Osaaminen siirtyy tällöin sanattomasti yhdessä tekemisen keinoin: havainnoimalla ja matkimalla. Yhdessä tekemisen rikkaus on myös mahdollinen mentorin ja aktorin, eli mestarin ja oppipojan välinen vuoropuhelu, jossa oppipoika voi kysymyksillään nostaa esille sellaisia seikkoja, joita mestari ei ole tullut

ajatelleeksikaan. (Heikkinen & Huttunen 2008, 205.)

Hiljaisen tiedon isän, Michael Polanyin yhdessä tekeminen on ”hiljaisessa tiedossa asumista”, jolloin mestari ja oppipoika ”asuvat” yhdessä hiljaisen tiedon tilassa. Tieto ja osaaminen siirtyvät, vaikkei kaikkea sanoiksi saatetakaan. Tutkijat Huttunen ja Heikkinen (2008, 208-210.) selvittävät ansiokkaasti yhdessä tekemisen hiljaista dialogia artikkelissaan *Hiljainen tieto, mentorointi ja vertaistuki*. He lähtevät purkamaan *dialogi*-sanan etymologiaa ja päätyvät johtopäätökseen, että dialogi – eli vuoropuhelu – on dynaamista, alati muuttuvaa ja jota kumpikaan osapuoli ei voi täysin hallita, vaan se elää tilanteen mukana. Dialogi on ikään kuin itsestään ohjautuva leikki, jonka päämäärä elää hetkittäin.

Opetustilanteen aidossa vuoropuhelussa molemmat osapuolet, sekä mestari että oppipoika tajuavat sen, ettei heillä itsellään ole parempaa tai oikeampaa näkökulmaa todellisuuteen. Molemmat ymmärtävät omien ajatustensa ja käsitystensä keskeneräisyyden ja molemmat tekevät yhdessä työtä yhteisen ymmärryksen saavuttamiseksi. (Huttunen & Heikkinen 2008, 208-210.)

Ajatus taiteesta hiljaisen tiedon kielenä viittaa siihen, että taiteellinen ilmaisu puhuu myös puolestaan opetustilanteessa. Tällöin mestarin tarjoamat mallisuoritukset havainnollistavat päämäärää eli kuvainnollisesti näyttävät suuntaa oppipojan tiellä. Hyvin tärkeää on myös sanallinen vuoropuhelu mestarin ja oppipojan välillä. Kun täsmällisiä ilmaisuja hiljaisen tiedon ilmiöille ei jo pelkästään sen määritelmän mukaan ole, joudutaan turvautumaan vertaus-, mieli- ja kielikuviin, jotka pyrkivät kuvaamaan kehossa ja mielikuvissa syntyviä tuntemuksia.

Puhe on sielujen johdattamista sanojen avulla.

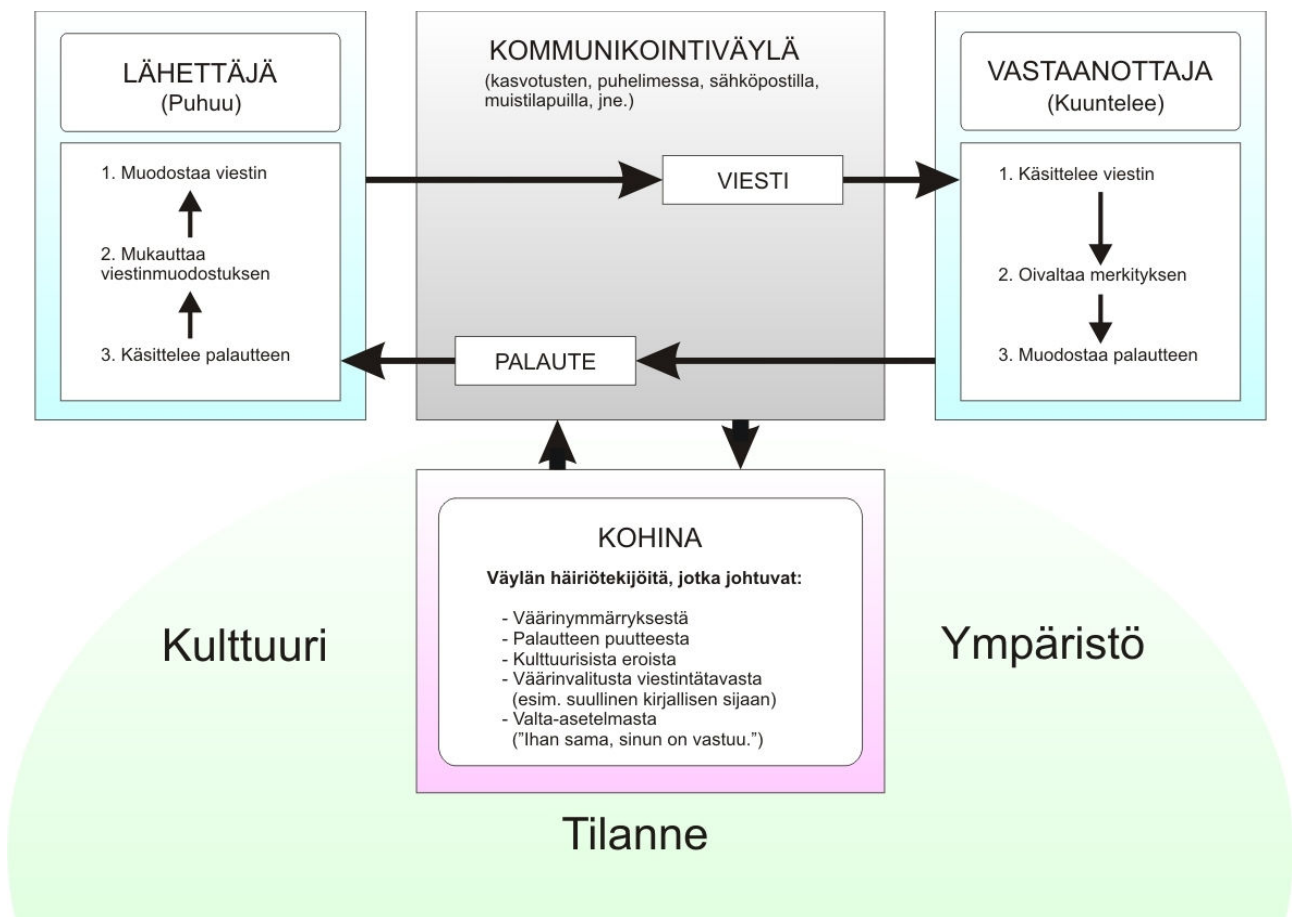
Platon

Kommunikointi- eli viestintätaitoja pidetään liki poikkeuksetta johtamisen merkittävimpänä taitona. Yhdysvaltalainen tutkija ja Utahin yliopiston dekaani William J. Byrnesin mukaan johtajan onnistuminen on suoraan kiinni siitä, kuinka hän osaa lähettää, vastaanottaa, tulkita, havaita ja jakaa tietoa. (Byrnes 2003, 182.)

Byrnes tarkoittaa *viestinnällä* kirjassaan *Management and the Arts* (2003, 182) ”merkityksien luomista merkkien ja symbolien avulla”. *Merkityksellä* tarkoitetaan tässä mielikuvien ja määritelmien välille synnytettyä yhteyttä. *Merkkien* viesti on tarkemmin ja rajallisemmin määritelty, eli merkitys on vastaanottajalle yksiselitteisempi kuin *symbolien*, joiden viesti on moniselitteisempi ja vaikeammin määriteltävissä. Sanoilla on merkityksensä ja ne toimivat merkkeinä viestittäessä, mutta samojen sanojen merkitys voi muuttua hyvin toisenlaiseksi symbolien tasolla. Viestinnän tutkija Leif Åberg luonnehtii viestinnän käsitettä myös hyvin samankaltaisesti: viestintä on merkityksien antamista asiantilojen tulkinnoille ja niiden esittämistä toisille. (Åberg 2006, 85.)

Hiljaisen tiedon transsendenttinen puoli on luonteeltaan semioottista ja ihmisen tietoisuus kulkee alati semioottisesta symboliseen. Varsinainen hiljainen tieto liikkuu semioottisen ja symbolisen rajamailla. Vaikka merkeillä on sovitut määritelmät ja ne yrittävät luoda rajoja, on jokaisella sanalla kuitenkin luonteensa, joka heijastelee vastaanottajan käsite- ja arvomaailmaa. (Koivunen 1997, 13-20.)

Esimerkiksi jokapäiväiseen kysymykseen ”mitä kuuluu?” vastataan usein ”ihan hyvää”. Paljon enemmän kuin sanoista, joilla on tässä tapauksessa varsin positiivisen lataus, voidaan päätellä vastaajan äänensävyistä ja olemuksesta. Jos henkilö noin vastatessaan katselee poissaolevasti kengänkärkiään ja äänensävy kuulostaa innottomalta, niin viesti on kokonaisuudessaan vähintään ristiriitainen sanojen kanssa. Vastaavasti, jos vastaajan ääni hersyy intoa ja katse loistaa, niin on helppo uskoa, että samaiset sanat vähintäänkin pitävät paikkansa.

Kuva 11: Viestintäprosessi

Inkariina Simola esittää Pro gradu -työssään (2008, 12-13) väitteen, jonka mukaan nonverbaalinen viestintä korostuu taidepedagogiikassa poikkeuksellisella tavalla. Tällöin rivien välit, äänensävyt, eleet ja ilmeet sisältävät hyvin paljon viestin kannalta merkittävää informaatiota. Ajatus on uskottava, sillä runsas hiljaisen tiedon osuus ohjaa väistämättä sanattoman viestinnän lisääntyvään käyttöön.

Kuten Cicerokin sen osuvasti ilmaisee, Byrnesin mukaan viestintä on kokonaisvaltaista ja vaatii

hyvin monimutkaisen viestintäprosessin hallintaa. Hän esittelee hyvin yleisesti käytetyn viestintäprosessikaavion, joka kuvaa kahden henkilön välistä keskustelua (viestintää). Keskustelun, puhumisen tai muiden kaaviossa mainittujen menetelmien sijaan viestintä voi tapahtua laulaen, soittaen, maalaten, kuvia esittäen tai millä taiteen keinoilla hyvänsä.

Prosessikaaviossa lähettäjä muodostaa viestin puhuen, eli lausuu jotakin vastaanottajalle. Vastaanottaja kuulee puheen ja muodostaa sanoille merkityksen, joka aiheuttaa palautereaktion. Palaute voi olla puhuen muodostettu viesti, vapautunutta hymyä, vaikenemista, mitä vain. Sekin on palautetta, ettei reagoi mitenkään. Lähettäjä vastaanottaa palauteviestin ja tulkitsee sen omista lähtökohdistaan. Sen jälkeen hän mukauttaa viestinsä tilanteen mukaiseksi ja kierros alkaa alusta.

Kuvan 11 ylempi osa toimisi sellaisenaan moitteettomasti mikäli lähettäjä ja vastaanottaja olisivat täysin identtiset. Käytännössä se on kuitenkin mahdotonta ja siksi kommunikointiväylälle syntyy poikkeuksetta häiriötekijöitä, joita Byrnes kutsuu kohinaksi (*noise*). Kohinaa syntyy semanttisista ongelmista, joita voi arkisemmin kutsua väärinymmärryksiksi. Kohinaa syntyy myös palautteen puutteesta tai vähydestä, jolloin ihmisillä on pyrkimys täydentää palauteviestit mielikuvituksensa avulla. Kulttuuriset erot lienevät yksi merkittävimmistä häiriöiden aiheuttajista, niistä polveutuu varmasti suurin osa semanttisista ongelmista kuin myös palautteen vähyyskin. Viestintätapa ja valta-asetelmat voivat myös aiheuttaa kohinaa. Yleisemmin kohinaa viestintäväylään aiheuttaa kulttuuri, ympäristö ja tilanne, joissa viestiminen tapahtuu. (Byrnes 2003, 183-184.)

Hyvien puhujien puhumista säätelee aina yleisön maku. Sillä jokaisen, joka haluaa vakuuttaa, on ajateltava, millä mielellä kuulijat ovat; kaikki on muokattava ja sopeutettava yleisön mielipiteen ja arvostuksen mukaan.

Cicero

Kuvassa 11 kuvatun viestintäprosessin kriittisin osuus sekä lähettäjän että vastaanottajan kohdalla numero kaksi. Sen kohdalla viesti saa varsinaisen merkityksensä kuulijan omassa ymmärryksessä. Byrnes luettelee neljä yleistä ilmiötä, jotka vaikuttavat viestin tulkintaan haitallisesti: 1)

stereotyyppiä, joka merkitsee ihmisten leimaamista tai luokittelua tiettyjen ominaispiirteiden mukaan, esim. kansallisuuden, rodun, ammattiryhmän tai muun sellaisen perusteella. 2) Haloefekti, joka merkitsee ensivaikutelman tai harvojen kokemuksen mukaan tapahtuvaa leimaamista. Esimerkiksi ihminen, joka on tullut kerran myöhässä tilaisuuteen, ”on aina myöhässä”. Haloefekti toimii myös positiiviseen suuntaan. 3) Valikoiva vastaanotto, joka merkitsee sitä, että viestistä poimitaan vain ne signaalit, jotka vahvistavat ennakkoluuloja. 4) Projisointi, joka merkitsee itselle luonteenomaisen ajattelun ja arvomaailman odottamista myös vastaanottajalta. (Byrnes 2003, 183-184.)

Byrnesin ajatuksista saa helposti mielikuvan, että puhujan kortit on jaettu jo valmiiksi. On vain toivottava, että vastaanottajat suhtautuvat puhujaan suopeasti eivätkä huhut ole muokanneet vastaanottajien mieliä liian kielteisiksi. Tätä Byrnes tuskin ajaa takaa, vaan viestin lähettäjälle jää myös mahdollisuus vaikuttaa vastaanottajiinsa ja saada viestille vastakaikua.

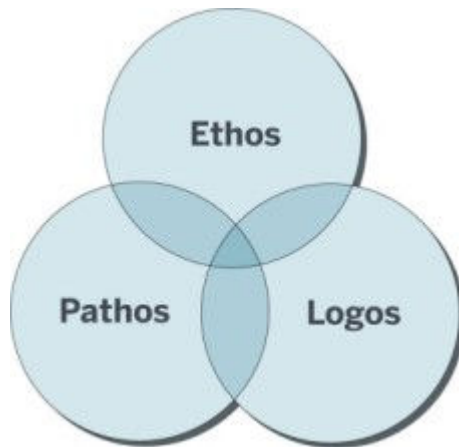
Itsensä ilmaisemisen taito

Kaikista ihmisille annetuista lahjoista on puhetaito kaikkein arvokkain. Kenellä se on, hän on suurta kuningasta mahtavampi. Hän on itsenäinen voima maailmassa.

Winston Churchill

Antiikin Kreikassa kehitettyä retoriikkaa, puhetaitoa eli oppia menestyksekkäästä ja vakuuttavasta puhumisesta, luonnehditaan myös suostuttelun taidoksi. Oleellista siinä on pystyä ilmaisemaan ja viestimään selkeästi toisille itsensä ja tarkoituksensa. Kuten Churchill aforismissaan toteaa, puhetaito on valtaa. Jos puhetaito laajennetaan käsittämään ilmaisutaitoa laajemmin, niin juuri tästä suurien taiteilijoiden kyvystä ilmaista itsensä kirkkaasti puhuivat edellä myös säveltäjä Joonas Kokkonen ja kirjailija Leo Tolstoi. Mielenkiintoinen kysymys on se, toimivatko retoriikan säännöt myös taiteen ilmaisussa? Ja miksi eivät toimisi; näin päästää hyvin lähelle sitä ajatusta, että myös ”taiteen kieltä” puhumalla voidaan vaikuttaa ja vakuuttaa – synnyttää valtaa.

Retoriikasta hyvin elävään sävyyn kertoo kirjailija ja tutkija Juhana Torkki kirjassaan *Puhevalta – kuinka kuulijat vakuutetaan* (2006). Torkin lainaaman Antiikin Kreikan filosofi Aristoteleen (384 eaa.-322 eaa.) mukaan keskeisin vakuuttamisen taito syntyy kolmen tekijän: ethoksen, pathoksen ja logoksen yhteisvaikutuksesta: (2006, 160-161):

Kuva 12: Ethos, Pathos ja Logos -kolmiyhteys.

Logos merkitsee johdonmukaisuutta ja järkyisyyllä perustelua. On vaikuttavaa, jos puhuja osaa jäsentää ongelman tai suuren ajatuksen johdonmukaisesti ja selkeästi kuulijalle. Järkyisyyllä perustellulla puheella on kauaskantoisimmat vaikutukset. Vakuuttavan puheen yksi tärkeimmistä tehtävistä on muuttaa asenteita, jotka perustuvat usein uskomuksiin ja väitteisiin. Jos puhuja onnistuu purkamaan asenteiden takana olevat uskomukset järkiperustein, niin kuulijan asennemuutos on mahdollinen. Tämä voi vaikuttaa ratkaisevalla tavalla kuulijan toimintaan jatkossa. (Torkki 2006, 185-187.)

Pathos merkitsee puhujan omien tunteiden läsnäoloa ja kuulijoiden tunteisiin vetoamista. Antiikin aikana havaittiin, kuinka voimakkaasti tunteet vaikuttavat ihmisten ajatteluun. Ihminen ei tee ratkaisujaan suinkaan aina järkiperusteiden varjolla, vaan hän on sitä mieltä mitä hän haluaa olla. Negatiivisestikin suhtautuvaa kuulijaa pystyy taitavalla puheella ohjailemaan, se on vaikeaa, mutta onnistuu: ”Ei kannata härkkiä karhua, joka on jo valmiiksi äkäinen.” (Torkki 2006, 175 & 221.)

Kuva 13: Ethosta pidettiin puhujan ominaisuuksista tärkeimpänä.

Ethos merkitsee puhujan luonnetta ja sitä, kuinka hän onnistuu herättämään luottamusta kuulijoissa. Ethosta pidettiin ominaisuuksista kaikkein tärkeimpänä (Torkki 2006, 162): ”...Puheessa ei loppujen lopuksi ole tärkeintä se, *mitä* sanotaan. Usein tärkeämpää on, *miten* puhutaan. Kaikkein tärkeintä on kuitenkin, *kuka* puhuu.” Miellyttävää ja vangitsevasti esiintyvää persoonaa on helppo uskoa. Myönteisesti puhujan suhtauduttaessa hänen ikäänkuin toivotaan olevan oikeassa ja puheessa esiintyvät asiavirheetkin annetaan helpommin anteeksi. Puhutaan karismaattisesta esiintyjästä.

*Bright is the ring of words/ When the right man rings them,/ Fair
the fall of songs/ When the singer sings them,/ Still they are carolled
and said/ – On wings they are carried –/ After the singer is dead/
And the maker buried.*¹

Robert Louis Stevenson

Luottamuksen voittaminen

Kun ihminen törmää itselleen epäselviin asioihin, joihin hän ei ole muodostanut selkeää mielipidettä tai saanut niihin varmuutta, hän on taipuvainen luottamaan siihen, joka vaikuttaa luotettavimmalta. Ethos ei siis merkitse varsinaisesti ennakkoasennetta tai -luuloja puhujaa kohtaan, vaan puhujan esiintymisestä syntyvää vaikutelmaa. Luottamukseen syntyyn vaikuttavat tällöin puhujan luonne, taustat, ominaisuudet ja ulkoinen olemus. (Torkki 2006, 161-175.)

Aristoteleen *ethos*-määritelmän mukaan puhuja hankkii uskottavuutensa osoittamalla sen, että juuri hän on oikea ihminen puhumaan asiasta. (Torkki 2006, 175.) Aristoteleen mukaan puhujan uskottavuus syntyy kolmesta tekijästä: järjestä, hyveestä ja hyvästä tahdosta. Järkeä hän osoittaa sillä, että ymmärtää ja osaa asiansa, hyveellisyyttä sillä, että hänellä on kunnialliset tavoitteet ja hyvää tahtoa sillä, että hän kertoo rehellisesti ja vilpittömästi totuuden.

Luottamus ei pohjaudu pelkästään viestinnän varaan, vaikka sillä onkin hyvin suuri merkitys luottamuksen rakentumiselle. Luottamukseen liittyvät hyvin läheisesti nojaamisen, turvautumisen ja uskomisen käsitteet. *Luottaa*-verbiä pidetään *luoda*-verbin *luo*-sanana vartalona (luona, luokse, luota) johdannaisena. *Luoda*-sanaan liittyy rakentamisen sekä synnyttämisen ajatukset ja *luo*-sanaan liittyy vierelle tai lähelle tuleminen ajatus. Luottamus on rakennuttuaan hyvin positiivinen ja optimistinen tila – sillä on vain hävittävää. Sen menettämisen riskin suuruus on luonnollisesti kiinni siitä, mitä olemme uskoneet toiselle luottamuksemme varaan. (Kankainen 2008 & Keskinen 2005, 78-83.)

Luottamus synnyttää solidaarisuutta ihmisten välille ja luo elämästä ennakoitavampaa sekä sujuvampaa. Luottamusta lisää johdonmukainen ja ennakoitava toiminta sekä oikeudenmukaisuuden tuntu päätöksenteossa. Luottamus vähentää vaivannäköä, koska luotetuilta

¹ Kirkas on sanojen sointi,/ kun oikea mies niitä soitattaa,/ lempeä laulujen solina,/ kun laulaja niitä laulaa./ Yhä edelleen ne helkkyä ja puhuu/ – lähettäjänsä siipien kantamina – /vaikka laulaja on kuollut/ ja tekijä kuopattu.
[Käännös: Juha Hakulinen]

saa tukea ja vastauksia tarvittaessa erilaisiin asioihin. Luottamus nopeuttaa päätöksen tekoa ja sujuvoittaa yhteistoimintaa, sillä sopimuksia ja yhteisymmärrystä ei tarvitse hieroa niin perusteellisesti. Luottamus on dialogin kaltainen dynaaminen tila: se, mitä luottamuksen varaan on aiemmin laskettu, vaikuttaa luottamuksen kehittymiseen ja tulevan luottamuksen olemukseen. (Kankainen 2008 & Keskinen 2005, 78-83.)

Luottamuksesta puhutaan yllättävän vähän johtamiskirjallisuudessa. Se ilmenee kyllä usein osana johtamisen etiikkaa, mutta sitä ei käsitellä juurikaan itsenäisenä johtamisen osa-alueena. Luottamuksen syntyminen ja säilyminen lasketaan kuuluvaksi ikäänkuin olennaisena osana hyvään ja eettiseen johtamiskäytäntöön. Ehkä tämän tutkielman kautta tarjoutuu uusia avauksia sen laajemmalle pohdinnalle ja tutkimiselle.

TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

TUTKIMUSONGELMA

Johtaminen on eräs keskeisimmistä taidehallinnon osa-alueista. Taiteen parissa työskentelevät ihmiset ovat usein taiteellisesti suuntautuneita ja taidehallinnon tehtävänä on ottaa huomioon tämä erityispiirre.

Luovat ihmiset suhtautuvat valtaan ja johtamiseen yleisesti hyvin epäluuloisesti. Itseasiassa taiteella otetaan usein kriittisesti kantaa moniin yhteiskuntajärjestykseen ja yhteiskunnallisiin arvoihin liittyviin seikkoihin. On äärimmäisen kiinnostavaa tietää, mitä tai ketä tällaiset ihmiset kunnioittavat ja miten heihin voidaan vaikuttaa – toisin sanoen, kuinka heitä johdetaan?

Laulunmaailmaan liittyy aivan korostetusti eräs erityispiirre: havaintojeni mukaan huippupedagogien ja -laulajien kohtelu muistuttaa liki palvontaa ja heidän mielipiteensä ja näkemyksensä edustavat parhaimmillaan totuutta monille. Ilmiö on havaittavissa esimerkiksi laulukursseilla, joissa on läsnä useita arvostettuja pedagogeja ja runsas joukko eritasoisia laulunopiskelijoita. Voidaan puhua todellisesta vaikutusvallasta.

On kyse erityistaidon osaamisesta. Sellaisen, joka koetaan arvokkaaksi ja arvostetuksi. Sellaisen, jota ei voida oppia lukemalla tai itsekseen tutustumalla, vaan joka vaatii pitkäjänteistä ohjattua harjoittelua vuosien ajan. Mestarit ovat niitä, joilla on avaimet tuon harvinaisen erityistaidon hankkimiseen. Ilmiön syiden täytyy johtua jollain tavoin tästä asetelmasta – osaamisen synnyttämästä vallasta.

Tutkielmallani haluan saada selvyyttä tähän ilmiöön. Mistä pohjimmiltaan onkaan kyse? Teoreettisen osion kautta nousee näkyville joitakin viitteitä, mutta syvälle peilaavia vastauksia saadaan keskustelemalla asianosaisten itsensä, laulunopettajien sekä heidän oppilaidensa, kanssa.

Jos ilmiöstä halutaan käyttää käsitettä *valta*, niin kiinnostavia kysymyksiä ovat: mitä valta on ja miten se ilmenee taidekentällä? Mistä valta syntyy ja miten sitä käytetään? Miten vallankäyttäjät ja vallanalaiset sen itse kokevat? Mihin asti sitä voidaan ulottaa?

TUTKIMUSMETODEISTA

Tutkielmani liikkuu syvällä hiljaisen tiedon alueella, osin filosofistenkin kysymysten parissa. Niiden sumuista olemusta selvennettäessä vaaditaan aikaa ja pohdiskelua – mieluiten dialogin keinoin. Dialogi tarjoaa mahdollisuuden jäsentää asioita ja käsitteitä yhdessä vuorovetoisesti, toinen saa ideasta kiinni ja toinen avustaa sen sanoiksi pukemisessa.

Laadullisen lähestymistavan valinta auttaneen saamaan eniten irti tutkielmani aiheesta. Haastattelen klassisen yksinlaulun parissa elämänuransa tehnyttä arvostettua laulupedagogia (mestari)

jälkeläisineen (kisällit ja oppipojat). Olen itsekin opiskellut yksinlaulua useita vuosia ja tunnen hyvin sen maailman lainalaisuuksia ja toimintamalleja.

Kaikki haastateltavat ihmiset ovat minulle entuudestaan tuttuja ja tiedän heidät syvälliseen pohdintaan ja käsitteelliseen keskusteluun pystyviksi. Haastattelukierroksia tarvitaan useita, sillä ensimmäinen kierros voi kulua pelkästään jo aiheen ja käsitteiden selvittämiseen.

Valmiita kysymyksiä haastatteluun on turha laatia, sillä tutkielmassa liikutaan osin kaikille osapuolille tuntemattomilla vesillä. Joitain valmiiksi mietittyjä kysymyksiä on kuitenkin syytä olla, sillä niiden avulla keskustelua voidaan tarpeen tullen ohjailta ja niiden avulla voidaan varmistaa, että tarpeelliset teemat tulevat käsitellyiksi.

Laadullisen lähestymistavan valintaa kohdallani puoltaa miltei täydellisesti Alan Brymanin (1992, 94) kokoama vertailutaulukko määrällisen ja laadullisen tutkimuksen eroavaisuuksista ja soveltuvuudesta erilaisiin aineistoihin:

Näkökulma	Määrällinen tutkimus	Laadullinen tutkimus
Tutkijan ja kohteen välinen suhde	etäinen	läheinen
Tutkijan näkökulma aiheeseen	ulkopuolinen	sisäpuolinen
Teorian ja tutkimuksen välinen suhde	vahvistava	synnyttävä
Tutkimussuunnitelma	strukturoitu	strukturoimaton
Tulosten laajuus	yleistävä	yksilöivä
Aineiston luonne	yksiselitteinen ja luotettava	rikas ja syvä

Taulukko 3: Määrällisen ja laadullisen tutkimuksen eroavaisuuksia

Laadullisen tutkimuksen päämääränä on *todellisen elämän* kuvaaminen. Todellisuutta ei voida pilkkoa osiin, sillä todellisuus on moninainen – todellisuus on jokaiselle havainnoijalle yksilöllinen. Havainnoija ei koskaan pysty irtautumaan kulttuurisesta ympäristöstään, maailmankuvastaan eikä arvomaailmastaan, vaan ne seuraavat aina havaintojen mukana – ja saavatkin seurata. Laadullisen tutkimuksen päämääränä ei olekaan vahvistaa olemassa olevia (tosi)väittämiä, vaan se pyrkii pikemminkin synnyttämään uusia näkökulmia ja aukaisemaan uusia mahdollisia tutkimusreittejä. Vaarana vaanii väärinymmärtämisen vaara: kun ihmiset keskustelevat keskenään, niin aina on mahdollista että puhutaan ”eri kieltä”; käsitteistöt poikkeavat ratkaisevasti toisistaan. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 1997, 152.)

Tutkielmani aineiston haluan kerätä haastattelujen avulla. Olen päätenyt tekemään useampia haastattelukierroksia (kaksi-kolme) siten, että ensimmäinen kierros tapahtuu ryhmähaastatteluna. Ensimmäisen haastattelukierroksen ideana on vihkiyttää haastateltavat aiheeseen ja käsitteisiin sekä

käynnistää ajatustyö aihepiirin ympärillä. Ensimmäisen haastattelukierroksen toivon paljastavan lisäksi niitä keskeisiä teemoja, joita myöhemmät haastattelukierrokset tulevat selkeyttämään.

Seuraavat haastattelukierrokset tehdään jokaiselle haastateltavalle erikseen, jolloin on tarkoitus päästä pureutumaan syvemmälle aiheeseen. Haastattelukierrosten välillä minulla on myös mahdollisuus tarkentaa aiheen rajausta ja kehittää teemoista uusia kysymyksiä, jotka vievät tutkielmaani eteenpäin. Haastattelujani kuvaisin pikemmin kahdenkeskiseksi keskusteluiksi, sillä haastattelijan roolissa osallistun aktiivisesti ajatusten työstämiseen yhdessä haastattelijan kanssa. Kolmas kierros jäänee tarkennuksia ja selvennyksiä varten ja se voidaan suorittaa jopa kirjallisesti esimerkiksi sähköpostin välityksellä, mikäli sille on tarvetta ylipäänsä.

HAASTATTELUTUTKIMUS

Ihmisiä koskevia asioita on kaikkein järkevintä tutkia kysymällä niistä heiltä itseltään. Haastattelututkimuksen avulla voidaan olla välittömässä vuorovaikutuksessa tutkittavan kanssa; kysymyksiä voidaan tarkentaa tai vastauksiin voidaan pyytää tarkennusta. Tällöin virhetulkintojen määrää voidaan oleellisesti vähentää ja tiedonkeruusta tulee hyvin joustavaa.

Laadullisessa tutkimuksessa käytetään usein jotain haastattelumenetelmää seuraavista syistä:

1. Halutaan korostaa tutkimuskohdetta subjektina. Tutkittava saa tuoda esille itseään koskevia asioita vapaasti ja itselleen luonteenomaisella tavalla. Tutkittava on aktiivinen ja luo merkityksiä.
2. Tutkimus koskettelee vähän tutkittua tai jopa tuntematonta maastoa, jolloin tutkijan on vaikea aavistaa keskustelun suuntaa etukäteen.
3. Halutaan sijoittaa tulos laajempaan kontekstiin. Haastattelussa voidaan tehdä tulkintoja myös elehdinnästä ja ilmeistä. Tutkittava pystyy myös valottamaan vastauksiensa taustoja ja syitä.
4. On ennalta arvattavissa, että aihe tuottaa monitahoisia ja -selitteisiä vastauksia.
5. Vastaukset voivat vaatia selventämistä.
6. Halutaan syventää saatuja tietoja perusteluvaatimuksin tai lisäkysymyksin.
7. Tutkimus koskettelee arkaluontoisia tai hankalia aiheita.

Taulukko 4: Haastattelun etuja (Hirsijärvi, Remes & Sajavaara 1997, 192-193)

Haastattelutilanne on luottamuksellinen ja herkkä häiriöille. Haastattelijan täytyy olla sosiaalisesti taidollinen aistimaan tilanteen luonne ja luomaan luottamuksellinen ja avoin yhteys haastateltavaan. Tilannetta edesauttaa aikaisempi kanssakäyminen ja tuttavuus. Haastattelu edellyttää myös paljon

haastateltavalta – haastattelussa on kiusaus antaa itsestään todellista suotuisampi kuva ihmisenä ja kansalaisena ja samalla häivyttää kiusallisia ja arkaluontoisia asioita. (Hirsijärvi, Remes & Sajavaara 1997, 193-194.)

Haastattelu ei välttämättä poikkea juurikaan tavallisesta keskustelusta, siihen vaikuttaa olennaisesti valittu haastattelutapa. Haastattelun keskeisimmät erot keskusteluun nähden löytyvät institutionaalisuudesta ja siitä, että haastattelija on tietoa etsivä, kysyvä osapuoli ja haastateltava tietoa jakava, vastaava osapuoli. Keskustelussa nämä roolit vaihtelevat tilanteen mukaan. Haastatteluun ryhdytään usein haastattelijan aloitteesta ja hän johdattelee keskustelua kysymystensä ja kommenttiensa avulla. Institutionaalisen luonteen haastatteluun luo se, että se yleensä nauhoitetaan ja haastattelija tekee siitä muistiinpanoja. (Ruusuvuori & Tiittula 2005, 22-23.)

Haastatteluja voidaan toteuttaa eri tavoin. Tyypillisesti tutkimushaastattelut jaetaan kolmeen ryhmään: 1) Strukturoituun eli lomakehaastatteluun, 2) Teemahaastatteluun ja 3) Avoimeen haastatteluun. (Hirsijärvi, Remes & Sajavaara 1997, 194-197.) Avoin haastattelu muistuttaa näistä kaikkein eniten normaalia keskustelua. Se sopii pikemminkin ideoiden etsimiseen kuin niiden todentamiseen, siksi olen päättänyt käyttämään avoimen haastattelun menetelmää tutkimuksessani.

Avoim haastattelu

Avointa haastattelua kutsutaan useilla eri nimillä: vapaa haastattelu, syvähaastattelu, informaalinen haastattelu, ei-johdettu haastattelu tai strukturoimaton haastattelu. Avoimessa haastattelussa haastattelija onkii haastateltavan ajatuksia, mielipiteitä, käsityksiä ja tuntemuksia kun niitä putkahtelee esiin keskustelun kuluessa. Tavallisesti avoin haastattelu vie aikaa ja vaatii useita haastattelukertoja. Strukturoimattomuus eli haastattelurungon puuttuminen vaatii haastattelijalta enemmän taitoja kuin muut haastattelutyypit, sillä haastattelijan täytyy kyetä keksimään kysymyksensä keskustelun edetessä.

Avoimen haastattelun vuorovaikutustilanteessa vaanii monta vaaran paikkaa: kuinka haastattelija esittää kysymyksen, kuinka haastateltava sen ymmärtää, kuinka haastateltava siihen vastaa ja kuinka haastattelija vastauksen ymmärtää? Ihmisten kanssakäyminen on niin inhimillistä, että sanat ymmärretään toisin kuin ne tarkoitetaan. Vastauksien vertailtavuus voi osoittautua hankalaksi, jos haastateltavia on useita. Haastattelijan täytyy pystyä muuttamaan vastaukset omaan käsitteistöönsä sopiviksi ns. ”yhteiskielisiksi”. (Hirsijärvi, Remes & Sajavaara 1997, 196-197 ja Ruusuvuori & Tiittula 2005, 67-70.)

Haastattelujen toteutus

Kuva 14: Yksilöhaastattelu

Yksilöhaastattelu on kaikkein tavanomaisin haastattelumuoto. Se tarkoittaa kaikessa yksinkertaisuudessaan sitä, että paikalla ovat haastattelija ja haastateltava kahdestaan. Tutkijat Hirsijärvi, Remes ja Sajavaara esittävät kirjassaan (1997) kolme erilaista haastattelumuotoa: 1) Yksilöhaastattelu 2) Ryhmähaastattelu ja sen yksi erikoismuoto 3) Parihaastattelu. Samaisessa luvussa he erittelevät näiden haastattelumuotojen etu- ja haittapuolia toisiinsa nähden.

Haastatteluissa haetaan rentoa ja vapautunutta ilmapiiriä. Tällaisen ilmapiirin synnyttämiseen ei ole selkeitä ohjeita, vaan se on hyvin tapauskohtaista. Joskus pienessä ryhmässä tapahtuva haastattelu on paljon vapautuneempaa, toisinaan kahdenkeskinen keskustelu. Ryhmähaastattelu tukee tiedonsaantia, mikäli haastateltavat muutoin arastelisivat tilannetta tai haetaan muistinvaraisia asioita. Ryhmästä voi saada apua myös väärinkäsitysten korjaamisessa. Ryhmähaastattelun voi latistaa keskustelua dominoivat henkilöt tai tiukka, kontrolloiva ilmapiiri.

Haastattelun suositeltava kesto on yhdestä kahteen tuntiin. Tätä pidemmät ajat saattavat aiheuttaa keskittyneisyyden herpaantumista. Haastattelua on tällöin syytä jatkaa mieluummin toisella haastattelukerralla. Tauko haastattelukertojen välillä voi tuottaa paljon lisäarvoa tutkimustuloksiin, sillä haastattelun teemat pääsevät työstymään haastateltavan ajatuksissa. Avoimen haastattelun periaatteisiin kuuluukin useampi haastattelukierros. (Hirsijärvi, Remes & Sajavaara 1997, 197-198)

Toteutan haastatteluni kaksivaiheisesti: Ensimmäinen haastattelukierros tehdään ryhmähaastatteluna ja jälkimmäiset kierrokset yksilöhaastatteluina. Kaksi ensimmäistä haastattelukierrosta tehdään kasvotusten saman pöydän ympärillä. Mahdolliset niiden jälkeiset kierrokset on mahdollista toteuttaa myös puhelinhaastatteluina. Tähän ratkaisuun päädyin aiheeni syvällisyyden ja vaikeatajuisuuden vuoksi. Ensimmäinen ryhmähaastattelu avanee tutkimuskysymyksen sumuverhoa haastateltavien silmien edestä. Sen jälkeen on helpompi keskustella luottamuksellisesti aiheesta kahdenkesken.

AINEISTON ANALYYSI JA TULKINTA

Haastattelujen jälkeen seuraa aineiston litterointi, eli saatetaan nauhoitettu aineisto kirjalliseen muotoon. Litterointia voidaan tehdä monentasoisesti: kirjoitetaan kaikki sellaisenaan, kuin ne

nauhalla ovat naurahduksia ja täytesanoja myöten tai poimitaan vain tutkimuksen kannalta keskeiset seikat. Tarvittavan litterointisyvyyden arviointi tehdään tutkimusaiheen ja valitun analyysimenetelmän pohjalta. Suositeltavaa on käyttää mahdollisimman tarkkaa litterointia, sillä se vähentää virhetulkintojen ja oleellisten asioiden poisjäämisen riskiä. Kääntöpuolena tarkassa litteroinnissa on suuri työmäärä.

Päädyin valitsemaan vähemmän tarkan litteroinnin, sillä luotan kykyyni poimia haastateltavien puheenvuoroista heidän ydinajatuksensa ja minulla on mahdollisuus täsmentää ja tarkentaa haastateltavien ajatuksia useiden haastattelukierrosten aikana. Lisäksi haastatteluja tulee sen verran paljon, että niiden tarkka litterointi vaatisi liian paljon työtunteja. Muutan haastattelun puheenvuorot kirjakielisiksi ja karsin niistä turhat ja tutkimuksen kannalta merkityksettömät lauseet pois.

Sanaton viestintä on keskeisin osa ihmisten välistä viestintää. Väitetään, että sen osuus on jopa 80 % kaikesta ihmisten välisestä viestinnästä. Sanattomat viestit, jotka sisältyvät eleisiin, liikehdintään, asentoihin, katseeseen ja kasvonilmeisiin, voivat muuttaa sanojen merkityksen tyystin. Havainnoinnin, joka on eräs tutkimusmenetelmästä, avulla voidaan onkia nämä sanattomat viestit mukaan tutkimusaineistoon. Kirjaan havaintoni pääasiassa täydentämään muuta haastatteluaineistoani, enkä pyri tekemään sitä niin aukottoman järjestelmällisesti. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka, 2010: Osio 6.4.)

Laadullisen aineiston analyysin työkaluiksi riittävät kynä ja paperi. Tosin laajaan koodaukseen tai laskemiseen voidaan käyttää tietokonetta apuna, mutta mitään erityistyökaluja ei analyysin tekemisen tai tuloksien käsittelyyn varsinaisesti ole.

Realistinen analyysiote	Kielellinen tarkastelutapa
Teemoittelu	Diskurssianalyysi
Sisällönerittely	Narratiivinen analyysi
Kvantifiointi	Retorinen analyysi
Tyypittely	Keskusteluanalyysi

Taulukko 5: Aineiston tarkastelutavan valinta (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka, 2010: Osio 7.3)

Taulukossa 5 Saaranen-Kauppinen ja Puusniekka esittelevät erilaisia analyysimenetelmiä valittavaksi lähestymistavan mukaan. Realistisen ja kielellisen tarkastelutavan ero lienee olennaisimmillaan siinä, että realistinen tarkastelee ”mitä sanotaan” verrattuna kielellisen ”miten sanotaan”.

Tutkielmassani haluan nimenomaan keskittyä asiakysymyksiin ja niiden kiteyttämiseen. Se viittaa automaattisesti realistisen analyysiotteen suuntaan. Tutkiessani lähemmin näitä vaihtoehtoisia

analyysimenetelmiä, niin teemoittelu vaikuttaa niistä kaikkein käyttökelpoisimmalta tarkoituksessani.

(Saaranen-Kauppinen & Puusniekka, 2010: Osio 7)

Teemoittelu

Teemoittelu on yksi laadullisen analyysin perusmenetelmistä, jonka avulla tutkimusaineistosta pyritään hahmottamaan keskeisiä ja toistuvia aihepiirejä. Se sopii erityisesti teemahaastattelun tulosten analysointiin. Toistuvia aiheita eli teemoja hahmotetaan litteroidusta aineistosta yhdistävien seikkojen kautta. Teemojen muodostamisessa voidaan käyttää apuna koodausta, kvantifiointia tai molempia. Tällöin muodostetaan yksittäisistä havainnoista suurempia koonteja eli teemoja.

Teemoittelu paljastaa ensisijaisesti haastattelun aiheena olevat teemat, mutta se voi paljastaa myös uusia teemoja. Tutkijan on tällöin syytä suhtautua ennakkoluulottomasti aineistoonsa. Konkreettisesti aineiston palastelu ja teemojen koonti voi tapahtua aivan leikkaa-liimaa-periaatteen mukaisesti. Löytyneet teemat voidaan nimetä vapaasti, kunhan ne ovat tyyliltään yhtenäisiä. Suositeltavaa olisi, että ne luonnehtisivat teemaa osuvasti.

Tutkimusraportissa on syytä esittää kuhunkin teemaan kuuluvia sitaatteja. Ne ikäänkuin todistavat tutkielman lukijalle, että analyysi pohjautuu todelliseen aineistoon. Teemoja voidaan ryhmitellä myös pää- ja alateemoihin, mikäli niillä on tämänkaltainen riippuvuussuhde toisiinsa. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka, 2010: Osio 7.3.4)

HAASTATTELUT PÄÄPIIRTEISSÄÄN

Haastateltavista

Haastattelun tutkielmassani neljää klassisen yksinlaulun maailmaan tutustunutta ihmistä. He edustivat eri osaamisen tasoja ja ovat, tai ovat olleet, keskenään opettaja-oppilassuhteessa.

Henkilö A, 75, on laajaa arvostusta nauttiva laulupedagogi. Oopperalaulaja, joka teki myös pitkän ja kunniakkaan uran laulupedagogina opettaen konservatoriossa ja Sibelius-Akatemiassa.

Henkilö B, 60, on ammatiltaan laulupedagogi, joka on opiskellut aikoinaan pitkään A:n johdolla. Hän on suorittanut lauludiplominsa erinomaisin arvosanoin ja toimii parhailaan konservatoriossa klassisen laulun päätoimisen tuntiopettajan virassa.

Henkilö C, 31, opiskeli useita vuosia B:n ja opiskelee edelleen A:n oppilaana klassista yksinlaulua. Hän on suorittanut konservatoriossa 2A-tutkinnon erinomaisin arvosanoin ja edustaa laulajana hyvää ammattimaista tasoa.

Henkilö D, 26, opiskelee yksinlaulua konservatoriossa B:n johdolla. Hän on aloittanut musiikkiharrastuksensa jo lapsuudessa, harrastanut pitkään kuorolaulua ja opiskellut yksinlaulua harrastuksenaan muutamia vuosia.

1. Haastattelukierros

Ensimmäinen haastattelukierros käytiin läpi yhteishaastatteluna, johon kaikki neljä haastateltavaa osallistuivat. Kokoonnuimme viidestään yhteisen pöydän ääreen 24.3.2010 henkilön A kotona. Haastattelu nauhoitettiin ja litteroitiin kokonaan. Litterointia ei tehty sanatarkasti, vaan puheenvuorot muutettiin kirjakielisiksi ja niiden keskeiset ajatukset pyrittiin suodattamaan selkeästi esiin. Haastateltavilla oli mahdollisuus tarkastaa lausuntonsa kirjallisessa muodossa ja korjata mahdolliset puutteet sekä väärinkäsitykset. Tässä tutkielmassa pidän oleellisempina sitä, mitä haastateltava tahtoi sanoa kuin sitä, mitä hän todellisuudessa sanoi.

Haastattelu alkoi noin kymmenen minuuttia kestäväällä johdannolla, jossa esittelin aiheeni, siihen liittyvät keskeiset käsitteet ja haastattelukysymykset. Sen jälkeen siirryimme keskusteluun. Haastattelu kesti kahvitauko poisluettuna noin kaksi tuntia ja kaksikymmentä minuuttia, joskin viimeisten kahdenkymmenen minuutin aikana keskittyminen alkoi selvästi herpaantua ja keskustelu kääntyi leikinlaskuksi. Siinä vaiheessa katsoin parhaaksi lopettaa haastattelun ja jatkaa sitä seuraavalla kerralla.

Haastattelun ilmapiiri oli välitön, sillä henkilöt A, B ja C olivat keskenään tuttuja jo pidemmältä ajalta, eikä henkilö D:kään aivan uusi tuttavuus ollut. Keskustelu eteni välillä pitkiäkin jaksoja ilman, että minun olisi tarvinnut erityisesti puuttua sen kulkuun. Haastateltavien välisiä henkilösuhteita ei juurikaan käsitelty ensimmäisellä kierroksella, sillä ajattelin sijoittaa luottamuksellisemmat kysymykset myöhemmille yksilöhaastattelukierroksille.

Haastattelukysymykset lähtivät liikkeelle henkilölle D esittämistäni kysymyksistä koskien normaalin laulutunnin etenemistä. Hänen vastauksistaan saatiin monta hyvää johtolankaa kerittäväksi mm. luottamuksen merkitys nousi heti laajemman keskustelun aiheeksi.

Seuraavaksi käsiteltiin laulunopetuksen liittyvää käsitemaailmaa, joka on hankalasti verbalisoitavaa hiljaisen tiedon määritelmän mukaan.

Pitkän ja monipuolisen keskustelun synnytti laulamisen vaikuttimet ja kauneusihanteet. Varsinkin laulamisen koulukunnat – saksalainen ja italialainen – nostivat esiin mielipiteitä ja näkemyksiä.

Kun koulukuntakeskustelu saatiin päätöksen, pidin lyhyen esitelmän Bourdieun distinktioteoriasta. Teoriaan perehtyminen oli jäänyt itseltäni hieman vaillinaiseksi ja esittelin sen vain pääpiirteissään. Pyrkimykseni oli ohjata keskustelu koskettelemaan auktoriteettivallan ja kauneuskäsityksen

muodostumista taiteen kentällä. Loppuaika pohdiskeltiin näiden teemojen parissa.

2. Haastattelukierros

Ensimmäinen haastattelukierros nosti esille tutkimusaiheen keskeisimmät teemat. Toisen haastattelukierroksen oli tarkoitus syventää saatuja teemoja ja antaa jokaiselle haastateltavalle mahdollisuus lausua niistä myös henkilökohtaisia ajatuksiaan.

Keskustelimme ensimmäisen haastattelun aikana nousseista teemoista kunkin neljän haastateltavan kanssa erikseen. Kaikki haastattelut nauhoitettiin ja litteroitiin kokonaan. Litterointi suoritettiin ensimmäisen kierroksen tapaan siten, että puheenvuorojen keskeisin ajatus pyrittiin saamaan ymmärrettävään kirjakieliseen asuun. Jokainen haastateltava sai myös tällä kertaa tarkastaa litteroidun haastattelun jälkikäteen ja tehdä oikaisuja sekä tarkennuksia sanoihinsa.

Suunnittelin jokaiselle hieman erilaisia kysymyksiä, osin heidän asemaansa opettaja-oppilassuhteessa ja osin edeltävien haastatteluvastauksiin pohjautuen. Kaksi haastateltavaa vastasivat selkeästi opettajan ja taiteen ammattilaisen näkökulmasta ja toiset kaksi vastasivat enemmän oppilaan ja harrastajan näkökulmasta.

Haastattelujen pituus pyrittiin tietoisesti rajoittamaan noin puoleentoista tuntiin, mutta käytännössä niiden pituudet vaihtelivat reilusta tunnista kahteen tuntiin. Haastatteluissa halutiin kosketella tarkemmin niitä osa-alueita, joista kullakin oli eniten sanottavaa. Useimmissa tapauksissa haastattelua olisi voinut jatkaa paljon pidempäänkin, sillä joidenkin keskustelukysymysten kohdalla jouduttiin hieman harppomaan tai niitä jouduttiin käsittelemään hyvin pikaisesti.

Kun aihe oli kaikille tuttu ensimmäisen kierroksen perusteella, mitään erityistä johdantoa ei aiheeseen tarvittu. Kaikki haastattelut alkoivat kysymyksellä: "mitä jäi päällimmäisenä mieleesi ensimmäiseltä haastattelukerralta?" Usein keskustelu sai siitä hyvän alun ja lähti käyntiin kuin itsestään.

Kaikki haastateltavat olivat edelleen hyvin kiinnostuneita aiheesta ja keskustelu polveili sujuvasti aiheen sisällä. Luottamuksellisiakin asioita käsiteltiin, sillä niistä oli kahden kesken helpompi puhua kuin ensimmäisellä ryhmähaastattelukierroksella. Haastattelujen runko pohjautui ensimmäisen kierroksen neljään pääteemaan ja niitä käsiteltiin vapaassa järjestyksessä.

Positiivista oli se, että haastatelluilla henkilöillä oli jäänyt ensimmäiseltä kierrokselta hyvin erilaisia asioita mieleen. Tämän vuoksi useimmissa haastatteluissa eri teema sai tarvittavan erityishuomion mikä johti siihen, että useimpien teemojen aiheisällöt laajentuivat niin paljon, että ne jakaantuivat ikäänkuin kahdeksi tai useammaksi itsenäiseksi haaraksi. Näin ollen päädyin toisen haastattelukierroksen jälkeen tekemään teemoittelun uudestaan, sillä kaikkia keskustelujen tärkeitä

yksityiskohtia ei pystynyt millään sovittamaan entisten teemojen alle. Lopuksi kaikki haastatteluaineisto saatiin sovitettua yhteensä yhdeksän eri teeman sisään.

Havainnot haastattelutilanteista

Haastateltavien vähäinen määrä: neljä, joista jokainen edusti yksin omaa osaamisen tasoaan, aiheutti sen ettei kovin yleistäviä sääntöjä havainnoista voida tehdä. Lisäksi haastateltavien persoonallisuus vaikutti varmasti voimakkaasti kannanottoihin, mielipiteisiin ja ilmaisutapaan.

Selkein havainto syntyi siitä, että mitä enemmän keskustelu siirtyi mielipiteiden, kokemusten ja näkemysten puolelle, sitä varovaisemmiksi kävivät nuorempien keskustelijoiden kannanotot. Vastaavasti varttuneempien haastateltavien näkemykset säilyivät vahvoina ja kirkkaina: sanat omaan näkemykseensä uskomisesta ja luottamisesta saivat myös näin todistuksensa.

Hieman oli havaittavissa sitä, että mielipiteiden tai kommenttien törmätessä kannanottoja lieviteltiin ja pehmiteltiin. Välillä haettiin yhteisymmärrystä tarkentavilla kysymyksillä, mikäli aavisteltiin väärinkäsityksen mahdollisuutta. Se osoitti sivistynyttä ja toisia huomioivaa keskustelukulttuuria. Kunnioitus oli läsnä ikään ja kokemukseen katsomatta, mutta suuri arvo annettiin kokemuksen kautta syntyneille ja jalostuneille näkemyksille.

Tottumusta asioiden käsitteelliseen ja tieteelliseen lähestymistapaan oli havaittavissa hieman nuorempien keskustelijoiden eduksi. Sitä voitaneen perustella akateemisella koulutuksella, joka ohjaa varovaisempaan kannanottoon.

TUTKIMUSTULOKSIA

1. HAASTATTELUKIERROS

Täydellinen luottamus opettajaan johtaa parhaaseen mahdolliseen lopputulokseen

Laulutaito sisältää hyvin runsaasti hiljaista tietoa muiden taiteenlajien ja käsityöläisammattien tavoin. Lauluääni syntyy fyysisen suorituksen kautta, mutta varsinaista äänentuottoelimistöä eikä sen toimintaa voida nähdä, sillä ne ovat pitkälti sisäelimiä. Lisäksi ihminen kuulee oman äänensä hyvin eri tavoin kuin muut sen kuulevat, mikä vaatii ulkopuolista henkilöä tarkkailemaan ja ohjaamaan suoritusta. Äänestä voi kuulla paljon ja siitä opettajan harjaantunut kuulo pystyy havaitsemaan virhesuoritukset ja paikantamaan ongelmakohdat.

Laulun opiskelu perustuu hyvin pitkälle matkimiseen: opettaja tarjoaa oppilaalleen mallin, johon pyrkiä. Toivon mukaan opettajalla ja oppilaalla on myös yhteinen kauneusihanne lauluäänen suhteen – pidemmälle edetessä taiteellisen kauneusihanteen merkitys laulutaiteessa kasvaa.

Aluksi tiedon virta on täysin yksisuuntaista, sillä opettajan osaaminen on oppilaalle niin tavoittamattomalla tasolla, että oppilaan täytyy tukeutua täysin opettajansa ohjauksen varaan. Haastattelussa nousi moneen otteeseen esille, kuinka tärkeää täydellinen luottamus on kehittymisen kannalta:

”Olen usein kertonut esimerkkiä kahdesta naisoppilaastani, joista toinen imi oppia pesusienien tavoin ja kehitys oli sen mukaista. Toinenkin oli lahjakas, eikä opettaja-oppilas-suhteessamme ollu varsinaisesti mitään vikaa. Ihmettelin kuitenkin koko ajan sitä, miksei hän kehity edellytystensä mukaisesti. Hän kertoi avoimesti kerran kysyneensä tältä nopeasti edistyneeltä oppilaalta, että ”otatko sinä kaiken ihan tosissasi, mitä opettajamme sinulle sanoo?” Toinen oli vastannut: ”tietenkin, hänhän on opettajani!” Sen pienen käytäväkeskustelun jälkeen tapahtui merkittävä nousukäännö myös tuon jälkimmäisen oppilaan kehityskäyrässä.”

– *Laulupedagogi, 60*

Suuresta riippuvuudesta syntyvä sokea luottamus tarjoaa paljon valtaa opettajalle ja sen olemassaolo tunnustettiin yksimielisesti haastateltavien kesken. Yhteistyölle ei nähty minkäänlaisia edellytyksiä, jollei luottamus ole kunnossa. Vastaavasti opettajanvaihdos nähtiin miltei välttämättömäksi, jos luottamus ei ole täydellinen:

”Eräälle ensikertalaiselle sanoin, että hän voi mieltä viikon rauhassa, onko toisen opettajan opetus sittenkin hänelle sopivampaa? Päätöstä ei olisi tarvinnut sen kummemmin perustella. Oppilas tuli viikon päästä takaisin ja pyysi saada jatkaa opissani.”

– *Laulupedagogi, 75*

Opettaja tarjoaa laulamisen mallia, jonka oppilas hyväksyy tai hylkää. Opetus lähtee usein liikkeelle opettajan mallisuorituksesta, jota oppilas pyrkii matkimaan. Matkimisen huono puoli on siinä, että myös virheet ja tarpeettomat maneerit tarttuvat ohessa helposti. Mikäli oppilas harhautuu laulamissaan liiaksi sivupoluille opettajanvaihdos voi auttaa, mutta siihen ei kannata kuitenkaan turvautua liian herkästi ja tiheästi.

Kuva 15: Opettaja luottaa näkemykseensä.

Kerran aloitetulla tiellä on järkevää kulkea siihen saakka, kunnes eteneminen selkeästi hidastuu tai kokonaan pysähtyy, sillä vie aina oman aikansa ennenkuin opettajan käyttämä sanasto ja käsitteistö alkaa selkiytyä oppilaille. Liian tiheät opettajanvaihdokset sekoittavat vain ajatuksia laulutekniikasta ja -ihanteesta. Uuden opettajan kanssa joutuu aloittamaan opintonsa monella tapaa alusta.

Sen lisäksi, että oppilas luottaa täysin opettajaansa, täytyy myös opettajan luottaa omaan näkemykseensä ja tavoitteisiinsa täydellisesti. Opettajan näkemykset ja päämäärät ovat totuuden asemassa opetustilanteessa. Molemminpuolinen kommunikaatio kaikissa muodoissaan todettiin tärkeäksi. Päämäärä on myös tärkeää pystyä viestimään oppilaille selkeästi. Opettajan tärkeään tehtävään kuuluu tukea oppilasta pyrkimyksissään, mutta myös antaa totuudenmukaista palautetta kehitysvaiheesta ja mahdollisuuksista. Laulunopettajan tärkeisiin perustaitoihin kuuluu tunnistaa oppilaan äänelliset ominaisuudet ja mahdolliset kehityssuunnat.

Molemminpuolisen kunnioituksen todettiin lisäävän luottamusta, sillä mestarin arvonanto ja

kunnioitus heijastuu välittömästi oppilaaseen. Kunnioitus ammatillista osaamista kohtaan todettiin riittäväksi, mutta samansuuntaisen arvopohjan todettiin vahvistavan kokonaisvaltaisempaa kunnioitusta ja luottamusta.

Innostus ja ihanteet antavat voimaa työskentelyyn taiteen parissa

Haastateltavat totesivat suhteensa laulamiseen ja musiikkiin olevan parhaimmillaan intohimoista. Useimmat heistä mainitsivat innostuksensa heränneen kuultuaan jotain korkealuokkaista laulajaa äänitteeltä tai luonnossa ja kaikki olivat hakeutuneet opetukseen jonkin läheisen ihmisen kannustuksesta. Innostuksen todettiin joissain tapauksissa käsittämättömästi säilyneen vaikka kehityskyvyn rajat olisi jo saavutettu. Innostusta pidettiin tärkeimpänä motiivina harrastuksen jatkamista ajatellen.

Innostuksen synnyttää tai sitä ylläpitää halu oppia laulamaan kauniisti tai komeasti. Tällä haastattelukierroksella ei päästy porautumaan vielä kovin syvälle kauneuskäsityksiin ja -ihanteisiin, mutta niiden todettiin syntyvän usein tiedostamattomalla tunnetasolla:

”...siitä tunnistaa hyvän tenorin, että hänen lauluaan kuullessa karvat nousevat pystyyn!”

*– Laulunharrastaja, 31,
lainaten tuttavaansa*

Kauneusihanteen arveltiin muodostuvan luonnollisuuden ja helppouden vaikutelmasta. Ihanteiden muodostumiseen vaikuttavat vahvasti myös opettajan mieltymykset.

Haastattelussa eri koulukuntien välisiä eroja käsiteltiin yllättävän pitkään. Erilaisia laulutapoja ja koulukuntia on olemassa ja painopiste-eroja niiden väliltä löytyy paljon, mutta mitään yksiselitteistä määritelmää niiden peruseroille ei kuitenkaan löydetty. Koulukunnat leimautuvat lähinnä sen mukaan, mitä ne korostavat tai pitävät tärkeänä laulutaiteessa. Italialainen koulukunta pitää loistokasta ja tasalaatuista äänen sointia laulajan ensisijaisena ominaisuutena, kun taas saksalainen koulukunta korostaa yksityiskohtien huolellista viimeistelyä. Viimeiseksi koulukuntia todettiin kuitenkin löytyvän aivan yhtä monta kuin on laulunopettajiakin.

”Se on aivan sama millä tylhillä laulat, kunhan kauniisti laulat!”

*– Laulupedagogi, 75,
lainaten tuttavaansa*

Hiljaisen tiedon käsitteellistäminen sisältää paljon väärinymmärtämisen mahdollisuuksia

Laulun opettaminen on mitä enimmässä määrin osaamisen (hiljaisen tiedon) siirtämistä ihmiseltä toiselle. Sitä kutsutaan toisissa yhteyksissä mentoroinniksi, joka on eräs tiedon johtamisen muodoista. Kun hiljaisen tiedon osuus osaamisessa on suuri, esimerkkien ja mallisuoritusten osuus on opetuksessa hallitseva. Toki laulutunneilla puhutaan ja keskustellaan, mutta silloin liikutaan pitkälti henkilökohtaisten käsitysten, mielikuvien ja tuntemusten tasolla, osin sellaistenkin ilmiöiden, joille ei ole sanoja olemassakaan. Tällöin on yksiselitteisen tärkeää, että oppilaan ja opettajan käsitteistö on ”kalibroitu” keskenään ja se ei tapahdu aivan käden käänteessä.

Laulaessa pyritään äänentuoton helppouteen ja luonnollisuuteen. Tavoiteltavat asiat ovat pohjimmiltaan hyvin yksinkertaisia ja luontevia. Monesti runsaat sanat ja käsitteet helposti vain sotkevat laulamisen yksinkertaista perusajatusta, sillä laulamiseen tarvittavat perusasiat ovat useimmilla valmiiksi kohdallaan jo syntymästään saakka. Laulunopetuksessa liikkuu paljon erilaisia mielikuviin perustuvia käsitteitä, joilla voi olla erilainen merkitys eri opettajien ja koulukuntien kesken. Haastattelussa todettiin, että usein käsitteiden erilaiset merkitykset eri ihmisillä sotkevat keskustelua ja aiheuttavat harhaluuloja.

Kuva 16: Jokaiselle päämäärälle löytyy yksiselitteinen käsite.

Päämäärä voi eri opettajalla olla hyvin samankaltainen, mutta sitä tavoitellaan hyvin erilaisen käsitemaailman avulla tai hyvin samankaltaista käsitteistöä käyttävillä opettajilla voi olla erilainen päämäärä. Haastattelussa nostettiin esille päämäärä ja lähestymissuunta -käsitteet. Laulumaailmassa ja -opetuksessa vallitsee hyvin yleisesti se käsitys, että käsitteet ovat kiveen hakattuja ja niillä tarkoitetaan yhteisesti sovittuja asioita. Tämä on täysin luonnollista: sanoillahan on sovitut merkitykset. Hiljaista tietoa sanallistettaessa täytyy ottaa huomioon se tosiseikka, että liikutaan yksilöllisten mielikuvien ja vaikutelmien maailmassa, jolloin käsitteille voi syntyä hyvin erilaisia, yksilöllisiä merkityksiä.

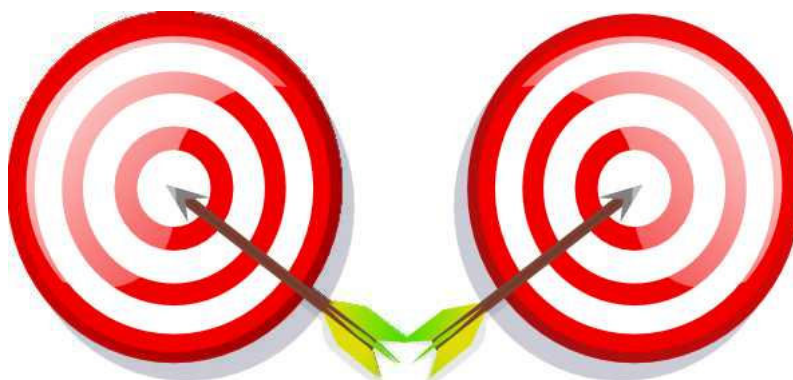
Hyvin usein keskusteluissa tai viestinnässä syntyy seuraavanlainen tilanne:

Kuva 17: Eri käsitteillä tähdätään samaan päämäärään.

Kuvan mukainen tilanne tuli haastattelun useissa eri puheenvuoroissa ilmi: lähestytään samaa päämäärää eri suunnista tai näkökulmista, eli toisistaan poikkeavin käsittein. Koulukuntien erot eivät ole niin suuret ja yksiselitteiset kuin aluksi kuvitellaan. Tarkemmin perehdyttyä niistä löytyy paljonkin yhteisiä ihanteita ja päämääriä, mutta lähestymistapa on erilainen ja se voi aiheuttaa sekaannusta. Yhteisesti tärkeämpänä pidettiin kuitenkin sitä, että lauletaan kauniisti, kuin että lauletaan tyylinmukaisesti.

Toinenkin ilmiö käsitteiden ja päämäärien sekoittamisessa on hyvin yleistä:

Kuva 18: Samalla käsitteellä tähdätään eri päämäärään.

Tällaista tilannetta havainnollistaa hyvin eräs haastattelun kommentteista:

”Jussi Björlingin nimi mainitaan usein kun puhutaan vapaasta ja luonnollisesti soivasta lauluäänestä. Kuitenkin niiden joukossa, jotka pitävät Björlingin laulutapaa ihanteenaan, löytyy hyvin eri tavoin laulavia ihmisiä.”

Laulutaidon hiljaista tietoa siirrettäessä kohdataan paljon käsitteisiin liittyviä ongelmia. Käsitteisiin liittyvät sanat, mielikuvat ja eleet ymmärretään yksilöllisesti. Väärinymmärrykset eivät ole arkipäivää pelkästään eri koulukuntien välillä, vaan myös koulukuntien sisällä. Edellä kuvatut asetelmat muodostavat pääsyyn sille, ettei suositella opiskeltavan usealla opettajalla samanaikaisesti, eikä opettajaa suositella vaihdettavaksi kovin tiheään, varsinkaan alkuvaiheessa. Myöhemmin, kun oma laulutekninen osaaminen vahvistuu eikä ole niin altis harhaantumaan, voidaan opiskella lyhytkestoisesti useammankin eri opettajan johdolla.

Sopivaa opettajaa etsiessä ja valitessa on toivomuksena löytää sellainen yksilö, jonka käsitteistö ja kauneuskäsitys olisi hyvin samankaltaiset, eli yksilö, jonka kanssa puhuttaisiin ”samaa kieltä”. Opettajan valinta pohjautuu useasti opettajan maineeseen ja luotettaviin suosituksiin. Myöhemmin voidaan tietoisemmin valita opettaja vastaamaan omia pyrkimyksiä ja tarpeita lauluopintojen suhteen.

Mestaruus on inhimillinen käsite

Haastattelu päättyi pohdintaan siitä, mikä tekee yksilöstä mestarin? Kuka saa päättää siitä, mikä taiteessa on kaunista ja arvokasta?

Eräässä haastattelun puheenvuorossa todettiin, että ”mestaruus on ihmisten myöntämä arvo.” Mestarin arvon voi siis saada julkisuudessa kyseenalaisestikin, vailla todellista huippuosaamista. Suuri julkisuus ja huomio eivät ole mikään tae huippuosaamisesta, mutta mestarin aseman voi ansaita suuren yleisön silmissä niiden avulla. Julkisuutta voi saavuttaa kilpailuvoittojen kautta, herättämällä mediahuomiota tai hankkiutumalla sopiviin piireihin. Ulkomailla hankitut meriitit, pienetkin, saavat helposti huomiota Suomen kaltaisessa, pienessä maassa. Muiden, auktorisoitujen mestareiden suoma tunnustus edesauttaa julkisuuden saavuttamisessa.

Todellinen osaaja voi vastaavasti jäädä täysin huomiotta. Voi olla osittain sattuman sanelemaa, kuka huippuosaajista nousee pinnalle ja ketkä jäävät pinnan alle. Yksilön luonteellakin voi olla ratkaisevaa vaikutusta: vaatimattomat ja hiljaiset ihmiset jäävät helpommin taka-alalle. Monet suurimmista taiteilijoista ovat nousseet neron asemaan vasta vuosia tai vuosikymmeniä kuolemansa jälkeen.

Yritin saada haastateltavia erittelemään sitä, mitä on todellinen osaaminen, nerous? Haastateltavat kokivat kysymyksen vaikeaksi, sillä niin todellinen osaaminen, kuin kauneusihanteetkin ovat puhtaasti makuasioita – henkilökohtaisia valintoja.

Yleisen arvostuksen takeena pidettiin ”raadin” tai ”instanssin” valintoja, jotka määrittelevät hyvän ja kauniin taiteen. Laulutaidon osalta tällaisia ovat esimerkiksi Lappeenrannan laulukilpailujen tuomaristo ja kirjallisuudessa Finlandia-palkinnon valitsijat.

Raatiin pääsemiseksi tulee täyttää julkiset mestaruuden kriteerit, joiden määräytymisperusteet vaihtelevat edellä kuvatulla tavalla. Usein raati koostuu laajaa arvostusta nauttivista henkilöistä ja heidän valintansa tukevat laajojen ihmisryhmien kauneuskäsitystä, tällöin raadin päätöksiin pohjautuvat valinnat takaavat ihmisille kohtuullisen varman taidenautinnon. Taidetta arvostavan ihmisen ei tarvitse kahlata suurta aineistoa läpi löytääkseen kaipaamiaan helmiä, kun voi turvautua arvostetun raadin tai instanssin valintoihin – mikä on aivan järkevää ja vaivannäköä säästävää toimintaa.

Todellinen osaaminen koostui haastateltavien mukaan seuraavista osatekijöistä:

- Teknisen osaamisen täytyy olla korkealuokkaista.
- Kokemusta täytyy olla, vaikkakaan se ei ole osaamisen tae.
- Työn laadun täytyy olla korkeaa, olivatpa kriteerit minkä kauneusihanteen mukaisia tahansa.
- Yksilöllistä oivallusta (luovuutta) vaaditaan.
- Perusteellista omistautumista työhön vaaditaan.

Keskustelussa pohdittiin sitä, että mestaruus ja osaaminen perustuvat pitkälti kokonaisuuksien hallintaan. Mestarin tuotosten pienistä yksityiskohdista voidaan olla hyvin eri mieltä, luopumatta tippaakaan arvonnasta ja kunnioituksesta työtä kohtaan. Kokemuksen tärkeys nousi esille useaan kertaan, mutta vastakkaisiakin esimerkkejä löytyi: tulosta ei syntynyt pitkästä urasta ja runsaasta kokemuksesta huolimatta – lahjakkuuttakin vaaditaan.

2. HAASTATTELUKIERROS

Oppilas on aluksi hyvin riippuvainen opettajansa ohjauksesta

Laulunopiskelija on opintojensa alussa kuin pieni lapsi, joka tarvitsee välitöntä apua ja ohjausta liki kaikessa laulamiseen liittyvässä. Hän on tilassaan täysin riippuvainen opettajastaan, eikä pysty etenemään taidossa juuri yhtään ilman ohjausta.

Usein kokemattomalla laulunopiskelijalla on harhaluuloja ja vääriä käsityksiä oikeaoppisesta äänenmuodostuksesta sekä omasta äänestään. Toisekseen hän ei välttämättä tunnista puutteitaan tai sitten hänellä ei ole vain keinoja tehdä niille mitään.

”Todenmukaisen kuulokuvan luominen omasta äänestään on osoittautunut mahdottomaksi, vaikka olen laulanut jo useita vuosia monenlaisissa tilanteissa.”

Opettajalla sen sijaan kuuluu olla selkeä käsitys siitä, miltä luonnollisesti ja terveesti soiva lauluääni kuulostaa ja myös käsitys siitä, kuinka se muodostetaan. Opettajalla tulisi olla kokemuksen kautta kehittynyt myös kyky eritellä laulamiseen liittyviä osatekijöitä ja tunnistaa niiden osuus äänenmuodostuksessa. Usein virheellisten käsitysten ja suoritusten kitkeminen vie paljon aikaa ensimmäisinä opiskeluvuosina.

”Harhakäsitys voi syntyä helposti esimerkiksi bassolaulajaa kuunnellessa: hienon bassoäänien voidaan kuvitella syntyvän ponnistelemalla, ”bassoilemalla”, eli ääntä painamalla. Todellisuudessa bassolaulajan tärkein pyrkimys on pyrkiä kirkastamaan ääntään, eli saada ääni soimaan kirkkaasti eteen. Tällaisessa tilanteessa harrastelija eksyy helposti hakoteille yrittäessään toistaa ja matkia bassolaulajan ääntä. Kuvatussa tilanteessa tarvitaan opettajaa kertomaan, kuinka todellisuudessa tavoitteeseen päästään ja mitä kaikkea siihen tarvitaan.”

– *Laulunharrastaja, 31*

Laulunopiskelussa on kaksi erityispiirrettä, jotka tekevät oppilaan erityisen riippuvaiseksi opettajastaan: ensinnäkin se, että äänentuottoelimistö on pääosin kehon sisällä näkymättömissä ja toiseksi se, että ihminen kuulee oman äänensä aivan toisin kuin muut sen kuulevat. Edes harjaantuneen laulajan on vaikea havaita virheitä omassa äänenmuodostuksessaan. Laulaja on tällöin ulkopuolisten korvien armoilla. Opettaja, joka toimii ikäänkuin peilinä tai ulkopuolisina korvina, antaa palautteen suorituksesta ja antaa lisäksi ohjeita suorituksen korjaamiseksi tai parantamiseksi.

Nykyaikana nämä rajoitteet voitaisiin tosin kiertää tekniikan avulla, sillä sisäelimistöstä voidaan saada kuvaa röntgen- tai magneettikuvan avulla ja ääntä voidaan helposti nauhoittaa ja kuunnella, mutta niiden käyttö on vielä hyvin rajallista ja kallista eivätkä ne voi korvata opettajan ammattitaitoa ohjeiden antajana ja virhesuoritusten korjaajana.

Suuresta riippuvaisuudesta syntyy mahdollisuus vallan väärinkäyttämiseen. Opettajalla voi olla oppilaaseensa arvaamattoman paljon vaikutusvaltaa, kun vuorovaikutus on hyvin intiimiä ja opettaja on varsinkin alkuvaiheessa suuren auktoriteetin asemassa. Tällöin opettajan täytyy tuntea vastuunsa ja muistaa kunnioittaa oppilaansa yksityisyyttä.

Opettaja on usein taidoiltaan niin paljon edistyneempi, että kieroutunut persoona voisi käyttää etua hyvin räikeästi hyväkseen. Se voisi ilmetä esimerkiksi sillä tavoin, että opettaja laajentaa liikaa vaikutusvaltaansa ulottuvuutta ja puuttuu sellaisiin oppilaan yksityisasioihin, jotka eivät

varsinaisesti kuulu laulunopiskeluun, kuten ruokailu- ja liikuntatottumuksiin, ystävyys- ja kaverisuhteisiin sekä ajankäyttöön.

Kyseenalaista vallankäyttöä on myös oppilaan tietoinen manipulointi ja riippuvaisuuden lisääminen vaikka omia ansioitaan korostamalla tai toisten tahojen ansioita väheksymällä. Tällainen voi ilmetä vaikka uhkailuna oppilaan uran pysähtymisellä, mikäli hän ei pysy opettajansa suosiossa.

Keskusteluissa nousi esille myös eri sukupuolta edustavien ihmisten välinen kanssakäyminen. Koska laulussa on kyse vartalon ja elimistön hallinnasta, voi opettajan mahdollinen koskettelu muuttua häiritseväksi ja tietyn rajan ylittäessään se voi saada jopa rikollisia piirteitä.

Vallankäyttöä ilmenee toki monella muullakin tavoin: opettaja voi järjestää esiintymismahdollisuuksia, sosiaalisia kontakteja, rahallista tukea, ulkomaisia opintomahdollisuuksia sekä monia muita vastaavia etuja. Opettaja voi antaa myös suosituksia ja syöttää mielipiteitään oppilaalle, mutta ne voivat tapahtua aivan vilpittömien ja rehellisten vaikuttimien varassa. Vallankäytössä on muistettava aina eettinen puoli.

Luottamus on oppimisen ja edistymisen kannalta ehdottoman tärkeää

Luottamus ilmenee ihmisillä kahdella eri tavalla: toisilla luottamus ihmisiin on lähtökohtaisesti olemassa ja säilyy, jollei sitä mikään romuta, kun taas toiset lähtevät rakentamaan sitä jokaisen uuden ihmissuhteen osalta nollasta. Luottamuksen ilmenemiseen ja syntytapaan voivat vaikuttaa monet tekijät: lapsuuden kokemukset, kasvatus ja persoonallisuus.

Luottamus opettajan ammatilliseen osaamiseen on ehdottoman tärkeää, sillä ilman sitä ei ole mitään edellytyksiä toimivalle opettaja-oppilassuhteelle. Luottamuksen kadotessa tai puuttuessa on syytä vaihtaa opettajaa. Opettajakin voi ehdottaa vaihtoa, mikäli kokee sen viisaammaksi vaihtoehdoksi.

”Kun oppilassuhde on terveellä ja oikealla pohjalla, niin se lähestyy vanhempi-lapsisuhdetta: silloin oppilaan ja opettajan välillä vallitsee täysi luottamus. Oppilas ei tällöin epäile opettajansa pyrkimyksiä, vaan toteuttaa hänen ohjeitaan.”

– *Laulupedagogi, 75*

Luottamus ammatilliseen osaamiseen on siis ensisijaisen tärkeää, mutta luottamus rakentuu edelleen myös ammatillisen osaamisen ulkopuolella olevista asioista, kuten yhteisistä arvoista, elämäkatsomuksesta ja kauneusihanteista. Näiden kohdatessa on yhteistyön sujuminen ja ajatusten vaihtaminen on yleisesti mukavampaa ja luontevampaa. Mitä pidemmälle opettajasuhde etenee ystävyyden suuntaan, sitä vaativammaksi luottamuksen ylläpitäminen käy.

Oppilaalle on erityisen tärkeää huomata kehittyvänsä ja oppivansa. Jos laulukokemus tuntuu

jatkuvasti luonnollisemmalta ja helpommalta, niin usko lisääntyy siihen, että ollaan menossa oikeaan suuntaan. Luottamus opettajan ammatilliseen osaamiseen vahvistuu myös opettajan hyvästä maineesta ja hyvistä näytöistä eli siitä, että hänen käsistään tulee jatkuvasti osaavia laulajia.

Opettajalla on mahdollisuus edesauttaa omalla toiminnallaan luottamuksen kehittymistä kommunikoimalla ja toimimalla avoimesti oppilaan kanssa. Aivan aluksi kannattaa tehdä selväksi opetuksen tavoitteet sekä minkälaista ihannetta tavoitellaan. Myös oppilaan on hyvä tiedostaa tavoitteensa ja ihanteensa laulamisen suhteen. Opettajan oma laulutaito kertoo hänen kyvyistään ja ihanteistaan hyvin paljon. Mikäli se on korkealuokkainen, voi oppilas suhtautua hänen opetukseensa alusta lähtien luottavaisesti.

Pedagogisten taitojen oppiminen on pitkä prosessi. Opettajan oma laulutaito kertoo siitä, että hän osaa kuunnella itseään, mutta osoitus pedagogisista taidoista on siinä, että osaa kuunnella ja ymmärtää toista. Se, että oppii ja osaa itse hyvin asiansa ei tarkoita sitä, että osaa kuunnella ja auttaa toista ongelmatilanteissa.

Yksi opettajan tärkeimmistä kyvyistä onkin siis osata kuunnella oppilasta. Opettajan on tärkeää oppia tuntemaan oppilaan kehitys- ja omaksumiskyvyn rajat ja pyrkiä pysyttelemään niiden sisällä, kuitenkin vaatimustason yläpäässä, sillä oppilas kokee korkean vaatimustason useimmiten turvalliseksi ja positiiviseksi – opettajan luottamuksenosoitukseksi oppilaan kykyjä kohtaan.

Motivaation liekkiä ei saa päästää sammumaan

Useimmilla ihmisillä on taipumus tavoitella erinäisiä asioita. Tavoitteiden täytyessä voidaan saavutuksesta nauttia hetken, mutta pian kohdetta siirretään ja tavoittelu alkaa uudestaan. Se tuottaa ihmisille tyydytystä. Ihmiset on myös taipumus vertailla saavutuksiaan toisten saavutuksiin ja määrittellä siten omaa asemaansa suhteessa muihin. Laulutaidossa, kuten urheilulajeissakin, on tyydyttävää todeta kuuluvansa pieneen erityisosaajien joukkoon.

Taiteen ja monien muiden taitojen opiskelu vaatii paljon kärsivällisyyttä, sillä oikotietä ei yleensä ole. Motivaation säilyttäminen pitkäkestoisessa ja tavoitteellisessa harrastuksessa on tällöin yksi avainkysymyksistä. Ihminen on psykofyysinen olento, jonka suoriutumiseen ja päivän kuntoon vaikuttavat monet asiat. Läheskään aina ihminen ei pysty paineen alla parhaimpaan suoritukseensa, esimerkiksi esiintymistilanteissa, joita laulajilla tulee eteen usein.

Musiikkia ja laulua opiskellaan sen vuoksi, että sitä voitaisiin esittää muille ihmisille. Laulajat ja laulunopiskelijat tarvitsevat esiintymistilaisuuksia ja niistä kertyvää yleisön ja ammattilaistenkin palautetta. Onnistumiset ja positiivinen palaute muokkaavat itsetuntoa – laulamisen maailma tuntuu tällöin mukavalta ja hallittavalta.

Alkuinnostus on hyvä motivaationlähde, mutta jatkossa motivaatio laulamiseen ja harjoitteluun syntyy hyvästä palautteesta, kannustuksesta, edistymisestä, tavoitteellisuudesta ja sitkeydestä. Runsas motivaatio innostaa ihmistä harjoittelemaan, jolloin hyvä palaute ja kiitos lisääntyy, mikä innostaa lisää - syntyy positiivinen noidankehä. Kehittyminen nopeutuu, kun oppilas on innostunut ja vastaanottavainen. Negatiivinen palaute ja vihjailu vuorostaan lannistaa ja tuhoaa motivaatiota herkästi.

”Opettaja ei saisi lannistaa oppilastaan, sillä sen jälkeen opiskelusta ei tule oikein mitään. Mikäli opettajani olisi sen sanonut, etten ole kehittynyt yhtään lukuvuoden aikana, olisin saattanut lopettaa saman tien.”

– *Laulunharrastaja, 26*

Kunnianhimo on motivaationlähteistä sitkeähenkisin: kun kaikki muut eväät on syöty loppuun, niin sen varassa voi vielä jaksaa eteenpäin. Tervettä kunnianhimoa tarvitaan kaikessa tavoitteellisessa toiminnassa. Kunnianhimo tarkoittaa pikemminkin sisäisten tavoitteiden asettamista, kuin ulkoista kunnian tavoittelua, toki sitäkin voi joissakin tapauksissa ilmetä. Usein ihminen saa suurimman tyydytyksen siitä, että onnistuu saavuttamaan itselleen asettamansa tavoitteen.

”Jos tavoitteena on vuorenhuippu, niin sitä ei saavuteta pelkästään taidolla, voimalla tai hyvällä suunnittelulla, vaan siinä vaaditaan lisäksi annos kunnianhimoa. Jossain vaiheessa tulee eteen tilanne, että voimat ehtyvät ja happi loppuu. Moni pysähtyy tällöin välietapille, mutta lopullisen huipun saavuttaakseen täytyy olla käyttövoimana kunnianhimo. Sitä täytyy olla, nimittäin sen puuttuessa viimeinen puristus jää tekemättä.”

– *Laulupedagogi, 60*

Opettaja toimii usein luotettavana palautteenantajana, hänellä on ikäänkuin oikeus ja velvollisuus siihen. Opettajan on tärkeätä osata suhteuttaa positiivisen ja negatiivisen palautteen määrää, jotta se palvelisi oppilaan kehitystä ja motivaatiota. Se ei ole aina helppoa, sillä oppilaat ovat yksilöitä. Tavoitteellinen laulunopiskelu voidaan aloittaa, ja aloitetaankin usein, nuoruusiässä, pian murrosiän jälkeen. Opettajalta vaaditaan nuorten ihmisten käsittelyssä kaukonäköisyyttä heidän herkkyytensä ja helposti ailahtelevan mielensä vuoksi.

Opettajan motivaatio työtään ja oppilastaan kohtaan heijastuu välittömästi oppilaaseen. Innoton ja pessimistinen opettaja tappaa oppilaankin innostuksen tehokkaasti. Huonot henkilökemiat tai liian erilainen arvomaailma saattavat myös vaikeuttaa kanssakäymistä. Oppilaan motivaatio voi tosin kadota myös monista opettajasta johtumattomista syistä: elämäntilanteen muutokset, stressi, fyysiset ja etenkin psyykkiset ongelmat voivat tuhota hänen innostuksensa laulua kohtaan.

Laulamisensa lopettamista miettivän oppilaan pään voi hyvän ihmistuntemuksen omistava opettaja pystyä vielä kääntämään, se vaatii usein vaivannäköä ja jopa uhrauksia opettajalta, mutta onnistuessaan siinä oppilaan kiitollisuus on moninkertainen palkkio niistä. Vaikeuksien voittaminen yhdessä on omiaan lisäämään luottamusta.

Kaikki ei aina mene toivotulla tavalla

Jos tavoitteellisen laulunopiskelun tie käy liian kivikkoiseksi ja motivaatio katoaa tyystin, voi edessä olla opettajanvaihdos, tauko tai harrastuksen lopettaminen kokonaan. On ihmisiä, jotka suuntaavat mieluummin energiansa kokonaan toisaalle, kuin tyytyvät jatkamaan harrastusta vähemmän tavoitteellisesti.

Opettajanvaihdos voi tapahtua luonnollista reittiä oppilaitoksen vaihdoksen yhteydessä tai yhteisymmärryksessä edellisen opettajan kanssa. Yleensä tällöin siirrytään kokeneemman mestarin huostaan, sellaisen, jonka jätettävä opettaja mahdollisesti tuntee ja jota hän voi turvallisesti suositella. Mutta opettajan vaihtaminen ei suinkaan käy aina helposti, varsinkin jos siihen liittyy jotain salailtavaa tai negatiivista suhtautumista. Opettajakin on tunteva ihminen, jota täytyy

Kuva 19: Huipulle päästäkseen vaaditaan kunnianhimoa.

kohdella yhtä kunnioittavasti kuin ketä tahansa.

Jos edistyminen on heikkoa tai opettajan ja oppilaan näkemykset eivät kunnolla kohtaa, niin opettajakin voi ehdottaa opettajanvaihdosta. Tämä vaatii opettajalta tervettä itsetuntoa ja rehellisyyttä itseään kohtaan. Kyse on usein molempien edusta.

Joskus heikon edistymisen tai motivaatiopulan takana voi olla myös opettajan ammattitaidottomuus. Pahimmillaan ammattitaidottomuudesta voi aiheutua oppilaan äänielimistölle peruuttamatonta vahinkoa. Usein tällaiset vahingonteot ovat täydellisen vilpittömiä, eikä niihin sisälly mitään vahingoittamisen halua, mutta siihenkin henkisesti tasapainottomalla opettajalla on toki mahdollisuus.

”Jos opettaja ei ole ammattitaitoinen, niin silloin voi syntyä vahinkoa! Toivottavasti oppilas silloin tajuaa asian ja ymmärtää vaihtaa opettajaa.”

– *Laulupedagogi, 75*

Vahinkoa – enemmän henkistä – voi syntyä siitäkkin, jos opettaja suhtautuu epärealistisesti oppilaan mahdollisuuksiin ja kykyihin, joko liian positiivisesti tai liian negatiivisesti. Epärealistisuutta esiintyy kuitenkin pääsääntöisesti enemmän oppilaan puolelta. Maan pinnalle palautuminen on raskas prosessi, joka tapahtuu kuitenkin väistämättä jossakin vaiheessa – mitä aiemmin, sen parempi. On paljon esimerkkejä siitä, kuinka tällainenkin palautus maan pinnalle on antanut oppilaalle syyn hakeutua toiselle opettajalle.

Taiteella on jäsentämisen ja itseilmaisun tehtävä

Taiteella on vahva ilmaisullinen ulottuvuus ja se vaikuttaa ihmisessä monin eri tavoin. Haastatteluissa taiteella nähtiin olevan kaksi ydintehtävää: ensimmäinen on sen virkistävä vaikutus ja toinen on ihmisen pyrkimys jäsentää ajatuksiaan ja sisäistä kokemusmaailmaansa sen avulla. Taiteella ei pyritä ilmentämään pelkästään kauneutta, vaan sen avulla voidaan pyrkiä myös vaikuttamaan. Hyvä taide täyttää molemmat funktiot, eli se on virkistävää ja koskettavaa.

Taiteella on myös yhteisöllisiä vaikutuksia kun sen tekemiseen tai siitä nauttimiseen osallistuu joukko ihmisiä. Esimerkiksi konserteissa voidaan kokea suurta yhteisyyttä musiikin parissa. Musiikki luo tunnelmaa ja värittää tilanteen ilmapiiriä merkittävästi. Taide voi olla myös dokumentoivaa, historiallista ja kertovaa. Historiallisista tapahtumista, kuten sodista, on sävelletty paljon musiikkia, kirjoitettu kirjoja ja maalattu tauluja.

Taide saa myös metafyyssisen ulottuvuuden, kun se nähdään ihmiselämässä suuren luomistyön jatkumona. Taiteen, erityisesti musiikin, voimakasta vaikutusta on vaikea selittää muutoin; on

ihmisiä, joita taide puhuttelee syntymästä saakka. Taiteella on parhaimmillaan merkittävä vaikutus henkiseen hyvinvointiin. Syvälinen ja vaikuttava ulottuvuus taiteessa havaitaan silloin, kun se kumpuaa täysin rehellisestä itsetutkistelusta.

”Taide-sanaa käytetään monessa ja monesti väärinkin. Taide on ainutkertaista. Silloin tarvitsemme luovuuden käsitteen siihen rinnalle.”

– *Laulupedagogi, 60*

Taide on kuin suihkulähde, joka saa voimansa luovuudesta, sillä on useita erilaisia suihkuja, jotka edustavat eri taidemuotoja. Luova ja taiteellinen ihminen ei ole sidottu omaan taidemuotoonsa vaan voi liikkua sujuvasti niiden välillä. Taiteen merkitys on suuri silloin, jos sen avulla pystytään pukemaan "sanoiksi" tärkeitä elämän käännekohtiin liittyviä tuntemuksia ja ilmiöitä. Hyvä taide koskettaa ihmisen syvimpiä tunteita ja tunteita. Parhaimmillaan se voi avata ihmisestä jotain sellaista, minkä hän on luullut jo kadottaneensa.

Taide on viestimistä, joka syntyy taiteilijan lähtökohdista, eli itseilmaisua. Taiteen toivotaan kommunikoidan edes jollain tasolla yleisön kanssa, mutta kaikissa tapauksissa se ei ole taiteilijan ensisijainen pyrkimys. Usein ihmisille on tärkeää, että he voivat ymmärtää taidetta, sillä se synnyttää syvämmän kosketuspinnan teokseen. Hyvä taide on moniulotteista, jolloin se tarjoaa jokaiselle jotakin.

Jokaisella taidemuodolla on omat tyypilliset työkalunsa, joita ei välttämättä voida soveltaa toisiin taidemuotoihin. Taiteessa vaikuttaa myös sen pohjalla oleva ethos. Voimakas ethos lisää vakuuttavuutta niin luovassa kuin esittävässäkin taiteessa. Ethoksen voi aistia teoksesta, esiintyjästä ja yleisöstä. Vähäinen ethos voi vesittää sinänsä vakava-aiheisen teoksen tai esityksen, kun taas syvä eetoksellisuus kantaa kauas.

Taiteilija itse tai hänen teoksensa voivat saada vahingollisen leiman, mikäli ne esiintyvät kyseenalaisissa yhteyksissä. Tällaisesta esimerkkinä Wagnerin musiikki, jota natsit käyttivät juutalaisvastaisuuden symbolina. Sittenkin hänen musiikkinsa on vapautunut siitä leimallisuudesta, ehkäpä suurten taiteellisten arvojen vuoksi.

Ihanteet ohjaavat ilmaisutapaa

Kauneusihanteet muuttuvat, mikä riittää osoittamaan sen, ettei absoluuttista kauneutta ole löydettävissä. Enemmistön kauneusihanne vaikuttaa siihen, minkälaista taidetta syntyy. Toisaalta enemmistö tyytyy myös siihen taiteeseen, mitä on tarjolla. Suuren yleisön maku ei siis kerro vielä mitään taiteen tasosta. Taiteen arvostukseen vaikuttaa sekä taiteilijan ethos, että yleisön

arvomaailma. Taiteen koskettavuus ja satuttavuus on hyvin henkilökohtainen kokemus ja se voi syntyä pienistäkin elementeistä.

Taiteellista ilmaisua voidaan harjoittaa etenemällä kahta reittiä: opetellaan aikaisemmat menetelmät, tyylit ja ilmaisukeinot ja luodaan niitä soveltaen uutta, itsenäistä taidetta (traditio) tai lähdetään etsimään uusia, tuntemattomia alueita (avantgarde). Kummallakin reitillä on puolestapuhujansa ja kritisoijansa: avantgardistit ovat sitä mieltä, että traditioon perustuva taide on vanhanaikaista, eikä siitä voi syntyä enää mitään uutta. Yleisöä koskiskelevilla avantgardisteilla on kuitenkin vaarana sortua mauttomuuksiin, joilla pyritään hätkähdyttämään ihmisiä halvoilla tai loukkaavilla keinoilla. Avantgardismin vastakkaisessa päässä piilee se vaara, ettei taide avaudu kuin pienelle, asiaan erityisesti vihkiytyneelle sisäpiirille.

”... hengellinen teos, jota kuuntelee uskonnollinen ihminen ja esittäjänä on ateistisia ajatuksia viljelevä ja uskontoon kriittisesti suhtautuva laulaja, niin tällainen yhdistelmä vaikuttaa paljon sen uskonnollisen kuulijan taidekokemukseen.”

– *Laulunharrastaja, 31*

Taiteen taustatekijät vaikuttavat yllättävän paljon arvonantoon. Mielenkiintoinen on esimerkiksi se havainto, ettei jäljitelmää arvosteta alkuperäisen tavoin, vaikka ne olisivat erehdyttävän samankaltaiset. Samoin esimerkiksi valokuvan arviointiin vaikuttaa se, kuinka harvinaisesta tai vaivannäköä vaatineesta kuvasta on kyse. Esimerkiksi haaskalta kuvattu petoeläinkuva ei saavuta samanlaista arvostusta, kuin villistä luonnosta kuvattu täysin identtinen kuva. Teoksen arvo ei siis synny sen absoluuttisesta ilmentymästä.

Laulumusiikin ominaispiirre on sen tapa yhdistää sanat melodiaan, ja laulumusiikin hienous syntyy siitä, kuinka nerokkaasti siinä on onnistuttu. Laulaminen on taiteen keinoista ihmiselle ehkäpä luontaisin tapa ilmaista itseään. Se tarjoaa mahdollisuuden purkaa tunteitaan ja tuntojaan. Esittävä taide sisältää välittömimmän kommunikointikanavan yleisön kanssa ja silloin on tärkeää elävöittää sanomaansa. Vapaa ja elävä esittäminen tehostaa musiikin vaikutusta yleisössä.

”Sekin puhuttelee, kun kohtaa vapaata ja elävää musisointia vaikkapa ihan omien oppilaidensa toteuttamana. Siihen kaiken pitäisi tähdätäkin.”

– *Laulupedagogi, 75*

Esittävässä taiteessa myös esiintyjän innostus, vilpittömyys ja rehellisyys puhuttelee. Lasten esiintymistä ne leimaavat erityisesti ja niinpä heidän taiteensa on ihmeellisen koskettavaa, vaikka tekninen taituruus on vielä kaukana heidän suorituksistaan.

Taiteen opettaminen vaatii luovuutta itsessään

Kuva 20: Sanalliset selostukset eivät aina johda toivottuun lopputulokseen.

"Kaikkea ei pystytä sanallistamaan. Sanalliset selostukset eivät välttämättä koskaan aukene oppilaalle, eivätkä ainakaan johda toivottuun lopputulokseen."

– *Laulupedagogi, 75*

Laulunopetuksen ensisijaiseksi tehtäväksi koetaan äänenmuodostuksen ja lauluteknisen osaamisen kehittäminen. Lauluääni muodostuu psykofyysisen kokonaissuorituksen pohjalta ja siihen liittyvä runsas hiljaisen tiedon määrä aiheuttaa sen, ettei likikään kaikkea pystytä verbalisoimaan, ainakaan verbalisointirytykset eivät koskaan ole aukottoman täsmällisiä. Taiteellisen ilmaisun osuus, kuten esimerkiksi laulumusiikin tulkinnallinen puoli, sisältää lukemattomia tekijöitä, joita on sula mahdottomuus esittää sanoin yksityiskohtaisesti eriteltyinä. Joskus oppilaalle saattaa syntyä tunne siitä, ettei opettaja halua paljastaa osaamisensa ydintä, mutta se on usein vain harhakuvitelmaa: vilpittömän mestari haluaa tehdä kaikkensa, jotta oppipojasta kasvaisi hänen veroisensa.

Matkiminen on hyvin luontainen ja tärkeä oppimistapa. Matkimiseen pohjautuvaa mallioppimista käytetään pääsääntöisenä opetusmenetelmänä laulunopetuksessa. Opettajan täytyy itse hallita opettamansa asiat ja kyetä näyttämään mallisuoritus oppilaalleen. Lisäksi suurta taitoa vaatii kyky havainnollistaa ja matkia oppilaan virheellisiä suorituksia. Havainnollistamisen ohella myös verbaalinen vuorovaikutus on tärkeää, sillä pelkästään mallin näyttämiseen tukeutuminen saa oppilaan helposti turhautumaan. Eron oman ja opettajan suorituksen välillä voi havaita, mutta sen korjaaminen on vaikeaa ilman minkäänlaisia ohjeita.

Haastatteluissa todettiin, että liiallinen ammattikielen ja -käsitteiden käyttö voi tehdä opetuksesta hankalasti ymmärrettävää, mutta laulamiseen liittyvien äänenkäytöllisten ilmiöiden runsas ja monipuolinen kuvaileminen auttaa oppilasta ymmärtämään pyrkimyksiä paremmin. Opettajan

persoonallisuus vaikuttaa paljon hänen verbalisointihalukkuuteensa. On luonnostaan puheliaampia ja sanankäytöltään kyvykkäämpiä opettajia, jotka mielellään pyrkivät sanallistamaan asioita. Mutta löytyy myös opettajia, jotka haluavat välttää turhaa verbalisointia väärinkäsityksen mahdollisuuden ja harhaanjohtavuuden vuoksi. Hyvällä opettajalla on aina tuntuma siihen, ymmärtääkö oppilas mistä puhutaan?

Metaforia, eli vertauskuvia tarvitaan hiljaisen tiedon sanallistamiseen. Niiden avulla pyritään luomaan jotain todellisempia ja ymmärrettävämpiä ilmaisuja abstrakteille asioille. Mielikuvia voidaan käyttää niin äänenmuodostuksellisten kuin musiikillistenkin yksityiskohtien kuvailemiseen. Kauempaa haetut, runollisetkin metaforat voivat ohjata oppilasta oikeille jäljille vaikuttamalla mielentilaan, sillä laulaminen on psykofyysistä toimintaa. Mielentila kuuluu erehtymättömästi äänessä, lauluäänessäkin.

Ääntä harjoitetaan sopivan lauluohjelmiston ja sopivien ääniharjoitteiden avulla. Usein oppilaan koulutus alkaa perusharjoituksilla, jotka voivat olla samanlaisia kaikille äänimateriaalista ja sukupuolesta riippumatta. Taidon kasvaessa ja äänen jalostuessa harjoitukset ja ohjelmisto yksilöllistyvät. Ohjelmiston on syytä olla monipuolista ja harjoittaa kaikkia laulutekniikan osa-alueita, vaikka jokaisella laulajalla onkin yksilölliset taipumukset.

Kun liikutaan käsitteiden maailmassa, monet yksityiskohdat vaikuttavat mielikuvien rakentumiseen. Yksilöiden väliset anatomiset erot voivat jo aiheuttaa sen, että mielikuvat ja tuntemukset suorituksesta ovat hyvin poikkeavia keskenään. Anatomisista eroista aiheutuu myös äänialojen tai -tyyppien väliset erot. Samankaltainen ääniala helpottaa matkimista ja mallisuorituksen ymmärtämistä.

Äänenmuodostuksen ja laulutaidon oppimisessa tarvitaan monenlaista lahjakkuutta. Lahjakas ihminen tekee ikäänkuin luonnostaan asioita oikein, eikä hänen tarvitse keskittyä suorituksensa osien erittelyyn, vaan kokonaisuus toimii oikein kuin itsestään. Musiikillisiin taitoihin sisältyy monia motorisia taitoja kuten myös sävelpuhtauden ja rytmin tajua. Taiteelliseen lahjakkuuteen kuuluu myös kokonaisuuksien hahmottamisen kyky, erilaisten vivahteiden erottamisen kyky ja monia muita.

”Tavoiteltavat yksityiskohdat pitäisi havaita esimerkeistä taiteellisen lahjakkuuden avulla, samoin kuin värikkään maiseman kokonaisnäkyä voidaan hahmottaa kertavilkaisulla.”

– *Laulunharrastaja, 31*

Yksi erityinen lahjakkuuden laji nousi keskusteluissa esille äänenmuodostusta ajatellen, nimittäin kinesteettinen lahjakkuus, joka edesauttaa mallioppimista. Sillä tarkoitettiin kykyä aistia omassa

kehossaan mitä tapahtuu samanaikaisesti toisen kehossa. Kyky on laulajalle erinomaisen hyödyllinen. Äärimmilleen kehittyneenä sen avulla oikeaoppisen suorituksen voi ”siirtää” omaan kehoonsa samanaikaisesti laulettaessa. Myös opettajan toimintaa kyky auttaa suuresti, sillä se auttaa häntä havainnollistamaan oppilaalle tarvittavia asioita.

Musiikillisten yksityiskohtien omaksuminen mallisuorituksesta vaatii taas hyvää omaksumiskykyä ja taiteellista lahjakkuutta. Lahjakkuus ei pelkästään riitä, vaan vaaditaan myös paljon harjaantumista ja opettelua. Sen havaitsee siitä, että pitkään lapsuudesta saakka musiikkia harrastaneet ihmiset ovat selkeästi musiikillisesti harjaantuneempia ja omaksumiskykyisempiä kuin ne, jotka ovat aloittaneet harrastuksensa vasta myöhemmällä iällä. Musiikillista ja tulkinnallista osaamista voidaan kehittää myös laulunopettajan ohjauksen ulkopuolella, esimerkiksi pianistin kanssa. Hyvä pianisti voi olla harjaantuneelle laulajalle mitä erinomaisin apukouluttaja.

Sovellettaessa omaksuttua informaatiota omaan taiteelliseen ilmaisuunsa tarvitaan edellisten lisäksi myös luovuutta – soveltamiskykyä. Puhdas matkiminen ja opitun toistaminen ei osoita vielä luovuutta eikä taiteellista lahjakkuutta sinänsä. Kyky soveltaa oppimaansa, eli luovuus tekee taidosta taidetta.

Mestaruus on inhimillinen käsite

Ihminen osoittaa siinä suurta viisautta, ettei opetella kaikkea alusta alkaen itse vaan opitaan myös toisten tekemisistä ja kokeiluista. Osaaminen siirtyy, lisääntyy ja jalostuu sukupolvien ketjussa, kun taitoa siirretään eteenpäin seuraaville sukupolville. Taiteissa tapahtuu samaa. Laulutaitteessakin, jossa opettaja rakentaa oppilaassaan oppinsa jatkumoa. Laulutaito ja oppi äänenmuodostuksesta ovat kehittyneet siihen suuntaan, että ääni kestää, kantaa ja kuulostaa kauniilta – lauluäänen kehitys edustaa yhdenlaista evoluutiota. Todettiin, että ”kaikessa hyvässä ja luonnollisessa laulutavassa on yhteinen perusta tyyllilajista riippumatta”.

Kuva 21: Mestari on parempi kuin muut, olipa laji mikä hyvänsä.

Jokainen laulutaidon välittäjä hävittää ja luo uutta informaatiota jatkumoon. Runsas hiljaisen tiedon

osuus vain vahvistaa ”viestin” yksilöllisyyttä jatkumossa. Alkava laulunopettaja saattaa teetättää oppilaillaan aivan samoja ääniharjoituksia ja laulattaa samaa ohjelmistoa kuin oma opettajansa, mutta kokemuksen ja näkemyksen karttuessa tulee myös omia harjoitteita lisäksi ja osa vanhoista muuntuu tai jää kokonaan pois. Opettajan painottamat asiat ja käsitykset oikeaoppisesta suorituksesta kokevat usein evoluution opettajan uran aikana.

Mestaruus ei ole suinkaan yksiselitteinen käsite. Mestaria voidaan luonnehtia sellaiseksi henkilöksi, joka osaa jotakin paremmin kuin muut, olipa laji mikä tahansa. Yksi tunnusmerkki mestaruudesta on, että hän nauttii laajaa ja kiistatonta tunnustusta. Käytännössä absoluuttista tunnustusta on mahdotonta saavuttaa, varsinkaan taiteessa, jossa mittarit eivät ole mitenkään yksiselitteisiä, vaan perustuvat erilaisiin ihanteisiin ja ideologioihin. Luovan taiteen osalta laji voisi olla ”ihmiselämän suurten kysymysten ja ilmiöiden ymmärtäminen ja selittäminen.” Esimerkiksi laulutäiteessakin mestareilla voi olla useita eri ”lajeja”, kuten musiikillinen osaaminen, äänellinen osaaminen, sivistyneisyys tai draamallinen osaaminen.

”Kun työ tehdään niin hyvin kuin mahdollista, niin tavoitellaan pikemminkin sitä, että toisetkin voisivat nauttia työn tuloksista. Kunnioitus tulee ikään kuin lahjana, tunnustuksena osaamisesta.”

– *Laulupedagogi, 75*

Mestaruus vaatii tinkimätöntä omistautumista ja kunnianhimoa, muutoin tuloksena on vain tavanomaisuutta ja keskinkertaisuutta, vaikka lahjakkuutta olisi mukana kuinka paljon tahansa. Mestari usein toivoo taiteensa koskettavan myös muita ihmisiä, vaikka hän tekeekin asioita ensisijaisesti sisäisen tyydytyksen tarpeesta. Tinkimättömyys ja kunnianhimo johtavat usein siihen, että mestari arvioi muiden suorituksia omalla asteikoltaan, ja positiivinen palaute on tällöin hyvin niukkaa. Toisaalta harvoin saadut kehu ovat sitäkin arvokkaampia ja merkityksellisempiä.

Kokemus on kuitenkin mestaruuden erityinen, jopa keskeisin, tunnuspiirre taiteiden alalla. Kokemus kasvaa perehtymisen eli asiaan syventymisen ja sen parissa työskentelemisen kautta. Perehtymisen kautta syntyy edellytykset saavuttaa yhä syvempiä ymmärryksen tasoja ja löytää uusia vaikutteita, joita voi soveltaa omaan taiteeseensa. Kokeilujen avulla syntyy myös uusia oivalluksia, joita voidaan arvioida ymmärryksen ja kokemuksen myötä kasvavan näkemyksen kautta. Kokemus tuo myös viisautta ja kärsivällisyyttä, jolloin osataan antaa tarpeeksi aikaa asioiden toteutumiselle.

Mestari ei synnytä vaan kasvetaan

Mestaria, joka myös opettaa, arvioidaan ensisijaisesti hänen oman laulutaitonsa perusteella. Se paljastaa hänen osaamisensa, ihanteensa ja tavoitteensa laulamisen suhteen. Monenlaisia

pedagogisia taitojakin tarvitaan oppien siirtämiseen. Opettajan täytyy kyetä näyttämään mallia, sillä se on yksi tärkeimmistä taidoista. Paljon apua on myös kyvystä havainnollistaa oppilaan virheitä, kuten myös taidosta sanallistaa laulamiseen liittyviä yksityiskohtia ja ilmiöitä. Laajemmasta näkökulmasta tarkasteltuna opettajan motivointitaito ja psykologinen silmä nousevat merkittäviksi pedagogisiksi taidoiksi. Opettaminen tapahtuu hyvin intiimissä vuorovaikutuksessa ja siihen tarvitaan erityistä empatiakykyä.

*”Kun olin saanut paperit, niin olin opetustyössä aivan raakile.
Monesti minua ihan säälittää ne oppilaat, jotka kävivät alussa
tunneillani.”*

– *Laulupedagogi, 60*

Pedagogiset taidot karttuvat ennenkaikkea kokemuksen myötä: kokeneen opettajan on helpompi arvioida oppilaan ääntä, ominaisuuksia ja mahdollisuuksia. Samoin virhesuoritusten havaitseminen herkistyy ja kehittyy jatkuvasti. Taiteenopetuksessa huomio kiinnittyy useimmin siihen, mitä ei vielä osata, sillä taiteissa tavoitellaan täydellisyyttä. Koska täydellisyyttä ei voi saavuttaa, niin aina riittää korjattavaa ja opittavaa. Palautteen antamisen taito on hyvin tärkeä pedagogille, sillä taitamaton palaute voi aiheuttaa vahinkoa motivaatiolle ja luottamukselle. On aina muistettava se, että opettaja toimii oman persoonallisuuden välityksellä. Se on erottamaton osa hänen toimintamalliaan.

Henkisen puolen hallinta ja ohjailu opetuksen vuorovaikutustilanteissa on erityisen vaativaa. Laulaminen on psykofyysistä kokonaistoimintaa, jonka tasapainoa voi häiritä sekä henkiset että fyysiset ”lukot”. Usein fyysistenkin lukkojen takaa löytyy jokin henkinen este. Oppilaat ovat kaikki yksilöitä, eikä kahta samanlaista löydy. Jopa sisarukset voivat osoittautua keskenään hyvin erilaisiksi oppilaisiksi. Henkisesti epävakait, ongelmaiset tai sairastuneet yksilöt ovat oppilaina erityisen varoen käsiteltäviä. Taideharrastus voi muodostua heille eheyttäväksi ja terapeuttiseksi, mutta opettajalta se vaatii erityistä herkkyyttä.

Mestaria motivoivat opetustyöhön myös ulkوتاiteelliset seikat. Opettaminen on osa sosiaalista elämää ja tärkeä kanssakäymisen muoto. Nuorten, joiden elämä on vielä edessäpäin, tukeminen luo merkitystä omaan elämään. Se on hyvä syy jatkaa ammattiaan vielä eläkkeelläkin.

Sosiaaliset taidot korostuvat myös taidekentällä. Mitä pidemmälle laulutaidossa edetään, sitä varmempaa on, ettei yksi opettaja voi hallita täysin kaikkia osa-alueita. Siksi vaikutteita tarvitaan muiltakin muusikoilta. Tällöin on tärkeää, että opettajalla on ympärillään muita osaavia ammattilaisia. Laulunopetuksessa esimerkiksi pianistin rooli nousee pidemmän päälle hyvin tärkeäksi. Hyvä korrepetiittori tai säestäjä voi toimia laulunopettajan ”oikeana kätenä”. Kokenut

pianisti pystyy jopa korjaamaan edistyneemmän laulajan äänenkäyttöä, mutta erityisesti hänen arvonsa tulee esiin musiikillisten ja tulkinnallisten asioiden ohjaajana. Maailmalta löytyy esimerkkejä kokeneista korrepetiittoreista, jotka ovat toimineet huippulaulajien opettajina. Tällöin oppilaalta vaaditaan hyvin korkealuokkaista osaamista, sillä pianisti on usein täysin kyvytön näyttämään mallia omalla äänellään.

Kuuluisuuteen ja maineeseen nousua ei suinkaan aina ratkaise pelkkä osaaminen. Taidemaailman eliittiin pääsemiseksi täytyy tuntea oikeita ihmisiä ja olla heidän suosiossaan. Esimerkiksi vaikutusvaltaisiin instituutioihin pääsemiseksi täytyy kuulua ”piireihin”, sillä se ratkaisee hyvin paljon valinnoissa. Täytyy olla näyttöjä ja täytyy olla vakuuttavuutta. Näytönpaikkojen saamiseksi sattumallakin on sijansa, mutta usein sen osuutta liioitellaan. Näyttömahdollisuuksia saavat usein enemmän ne, joilla on valmiiksi hyvät edellytykset tähteyteen. Suurlahjakkuudet saavat tilaisuutensa ennemmin tai myöhemmin, vaikka toki paljon lahjakkuuksia hukataankin.

Mestarin varjo voi seurata oppilasta pitkälle sekä hyvässä että pahassa – se voi joko avata tai sulkea portteja. Taidepiirit ovat maailmalla, saati Suomessa, yllättävän pienet ja monisyiset, jolloin nimille kehittyy helposti laajalti tunnettava ominaiskaiku.

YHTEENVETO

Taiteella on erityinen asema ihmiskunnassa. Se koskettaa ja luotaa ihmisyyden sekä ihmisielen syviä kerrostumia ja heijastaa niitä eri ilmaisukeinoin toisille ihmisille. Taide virkistää, lohduttaa, liikuttaa tunteita ja luo tunnelmaa. Sen avulla voidaan vaikuttaa ja muuttaa ihmisten ajattelua. Taiteelle omistaudutaan ja antaudutaan.

Suurilla taiteilijoilla on ollut pitkään erityinen asema ihmisten keskuudessa. Ensinnäkin heidän lahjakkuutensa on antanut heille muihin nähden etulyöntiaseman taidossaan, mutta sen lisäksi he ovat loputtoman harjoittelun kautta hioneet sitä yhä täydellisemmäksi. Tämä suuren lahjakkuuden ja tinkimättömän työn yhdistelmä on vienyt heidän osaamisen tasonsa niin kauas tavallisen ihmisen ulottuvilta, ettei tilaa ole muulle kuin ihailulle ja kunnioitukselle. Puhutaan neroudesta.

Tieto on valtaa ja osaaminen on valtaa. Taideosaaminen synnyttää valtaa taiteen kentällä. Luovien ja kutsumustaan seuraavien ihmisten käsittely vaatii erityisosaamista myös johtamisen osalta. Tämän tutkielman kautta porauduttiin syvälle taiteellisen osaamisen synnyttämään valtaan ja sen ilmenemiseen taidemaailmassa laulutaitteen kautta. Valitsemani avoimen haastattelun menetelmä teemoitteluineen osoittautui erinomaiseksi metodivalinnaksi, täten vaikeaselkoista ja käsitteellistä aihetta päästiin purkamaan huolellisesti osasiinsa, vähä vähältä teemoja tarkentaen ja syventäen.

JOHTOPÄÄTÖKSIÄ TUTKIMUSTULOKSISTA

Taiteet, musiikki ja erityisesti laulutaito sisältävät runsaasti hiljaista osaamista, hiljaista tietoa. Taiteet siksi, että ne viestivät ihmisille suoraan kielellä, joka ei koostu niinkään yksiselitteisistä merkeistä tai symboleista, vaan ne puhuvat hyvin pitkälti ”rivien väleillä”. Musiikki erityisesti siksi, että se sisältää taiteista kaikkein vähiten näitä sopimuksenvaraisia symboleita. Laulumusiikki erityisesti siksi, että äänenmuodostusta ei voi omaksua juuri muutoin kuin ohjatun harjoittelun kautta. Haastatteluissa ilmeni usein, ettei likikään kaikkea voida edes kertoa sanoin. Se viittaa hiljaisen tiedon läsnäoloon. Toisaalta mihin taidetta edes tarvittaisiin, jos sen ilmaisemia asioita voisi helpommin ilmaista jollain muulla tavoin?

Hiljainen tieto on kulttuurisidonnaista ja hyvin voimakkaasti sisäistynyttä: arvoja, ihanteita, aavistuksia ja uskomuksia. Laulutaitteen hiljaista tietoa on se, miltä miellyttävä lauluääni kuulostaa ja miten sitä tuotetaan. Siitä ei olla vielä kukaan yksimielisiä, onko kauneuden taju synnynnäistä vai onko se kehittyvä ominaisuus? Kauneuskäsitys muuttuu kulttuureittain ja aikakausittain, joten mitään absoluuttisen kaunista on liki mahdoton määrittää. Siitä kuitenkin ollaan yleisesti yhtä mieltä, että ihmisillä on jonkinlainen sisäänrakennettu kyky tunnistaa lahjakkuutta, taituruutta ja kauneutta. Joitakin kunnioitetaan mestareina: taidon erityisosaajina. Ylivoimaisia erityisosaajia

neroina.

Niin nerouden kuin mestaruudenkin raja on taiteessa kovin häilyvä. Jo yhden taiteenlajin sisälle mahtuu useita koulukuntia ja ihanteita, jotka tähtäävät keskenään hyvin erilaisiin päämääriin. Ihmisillä on tarve määritellä, mikä edustaa arvokasta osaamista ja mikä osoittaa hyvää makua, useimmiten itselleen edullisella tavalla. Kannanotot elävät ja kehittyvät jatkuvasti, jolloin samanmieliset hakeutuvat toistensa seuraan ja saavat tukea käsityksilleen. Kun tueksi saadaan tunnustettuja auktoriteetteja ja vallanpitäjiä, yksi käsitys tai ihanne voi saavuttaa vähitellen vallitsevan aseman ja vakiinnuttaa valta-asemansa ympärilleen nostettavien instituutioiden myötä. Instituutioiden suojista on helpompi kasvattaa omien ihanteiden puolestapuhujia ja jatkumoa.

Valtakamppailu on armotonta, sillä se voittaa, joka uskottavimmin pystyy vetoamaan yleisöön. Pitkää perinnettä edustavissa taidemuodoissa, kuten länsimaisessa taidemusiikissa, on kehittynyt valtaa pitäviä instituutioita, joilla on mahdollisuus vaikuttaa keskusteluun ratkaisevasti. Taideoppilaitokset, taidekilpailut ja muut vakiintuneet taideinstituutiot nostattavat sisältään alan osaajia ja heidän kauttaan syntyy itseään ruokkiva jatkumo. Instituutiot voivat vahvistaa valtaansa kehittämällä säännöt ja kielen, joilla asioista keskustellaan. Se joka ei hallitse noita sujuvasti, ei ole edes kelvollinen käymään keskustelua aiheesta.

Taideosaaminen ja taitojen mestarillinen hallinta eivät likikään aina ratkaise valtakamppailussa. Kotter toteaa viestintäkanavan hallinnan olevan merkittävän vallankäytön välineen. Näin toteaa myös Torkki, joka uskoo puhe- tai ilmaisutaidon olevan kaikkein terävimmän asean. Nykyisten taideinstituutioiden vahva ja horjumaton asema kertoo siitä, että ne ovat onnistuneet uskottavasti perustelemaan edustamia asioita, ja niiden asema on muodostunut kyseenalaistamattomaksi. Viestimisen kulmakivien, eli järkeen ja tunteeseen vetoamisen, mutta ennenkaikkea ethoksen – viestijän persoonan uskottavuuden – kautta syntyy vaikutelma osaamisesta. Näin on myös taiteissa, laulutäiteessakin.

Bourdieu totesi, että instituutioiden sisälläkin käydään jatkuvaa valtataistelua. Niiden sisällä on pienempiä linnakkeita, jotka pyrkivät määrittelemään omaa kaunistaan ja arvokastaan. Mestarit johtavat omia linnakkeitaan ja pyrkivät siirtämään osaamista oppipojilleen, joissa he rakentavat edustamaansa jatkumoa edelleen. Mestarilla on hallussaan tavoittelemisen arvoinen taito, jonka oppipoika haluaa omaksua itselleen. Niin Kotterin kuin Bourdieunkin mukaan tiedollisten ja taidollisten erityisresurssien hallinta synnyttää erityistä valtaa – mitä harvinaisempi taito on kyseessä, sitä suurempi on osaajan valta.

Mestarin ja oppipojan välinen taitoero on yleensä aluksi hyvin suuri ja tekee oppipojasta erityisen riippuvaisen mestaristaan. Riippuvuus on sitä suurempaa, mitä harvinaisemmasta taidosta on kyse. Runsas hiljaisen tiedon määrä korostaa myös mestarin merkitystä, sillä osaaminen ei voi siirtyä

ilman hänen aktiivista osallistumistaan. Jotkut harvinaislaatuiset lahjakkuudet ovat oppineet laulutaidon ilman mestarin ohjausta, mutta johonkin malliin heidänkin on täytynyt tukeutua, vaikkapa äänilevytä kuultuun.

Riippuvuuden kasvaessa myös luottamuksen tarve kasvaa. Oppipojan on luotettava mestarin ammattitaitoon sekä pedagogisiin kykyihin. Lisäksi mestarin täytyy osoittaa oppilaalleen, että hän noudattaa eettisiä periaatteita vallankäytössään. Opetustilanne on usein kahdenkeskinen ja intiimi, jolloin opettajalle tulee eteen useita vallankäyttöä vaativia tilanteita. Opetus perustuu paljolti suorituksesta annettavaan palautteeseen. Lauluääni on voimakkaan henkilökohtainen ja persoonaan sidottu, siksi siihen kohdistuva palaute täytyy olla hienovaraista. Ohjeet suorituksen korjaamiseksi pohjautuvat taas mielikuviin ja tuntemuksien kuvailuun. Hiljaista tietoa on hankala muutoin siirtää.

Nonakan ja Takeuchin mukaan hiljainen tieto syntyy sosiaalistamisen ja sisäistämisen kautta. Sosiaalistaminen merkitsee heidän käsitteistönsä samaa kuin Michel Polanyin sanoin ”hiljaisen tiedon sisällä asuminen.” Sisäistämisen vaatimuksena on toki se, että hiljainen tieto on ulkoistunut ensin. Nämä tiedon siirtämisen muodot toteutuvat täsmälleen laulun opetuksessa mallioppimisen ja metaforien käyttämisen kautta. Lauluelimistön fysiologinen tuntemus toki kehittyy koko ajan ja tuottaa näkyvää tietoa hyödynnettäväksi laulunopetuksessa, mutta laulutaitoa ei opita pelkästään sen avulla – vaaditaan myös äänielimistön harjoittamista.

Äänentuottoelimistön hallinnan opettelu vie aikaa. Usein sanotaan, että se jatkuu koko elämän ajan. Joka tapauksessa kyseessä on hyvin pitkäjänteinen ja monissa vaiheissa hyvin hitaastikin etenevä prosessi. Kauniisti resonoivan äänen ja luonnollisen helpon laulutavan ihanne ruokkiikin motivaatiota pitkään. Se herättää useimmilla myös ensi-innostuksen lauluopintoja kohtaan. Aluksi edistyminen on nopeaa, mikä kasvattaa innostusta edelleen positiivisen palautteen myötä. Motivaation täytyy säilyä yllä monien vaiheiden yli ja ensisijaisesti se on kiinni oppilaasta itsestään. Kun kehitys hidastuu ja uuden kehitysaskelen saavuttaminen vaatii aina vain suurempia ponnisteluja, nousevat sisukkuus ja kunnianhimo määrääviksi motivaation lähteiksi.

Mestari voi vaikuttaa paljon oppilaan motivaatioon. Motivoimisen keinot lienevät hyvin yksilöllisiä, mutta positiivinen palaute ja kannustaminen toimivat useimpien kohdalla. Motivoiminen on vallankäyttöä, johtajan keskeisimpiä taitoja. Nopean edistymisen aikana oppilas motivoituu tosin jo siitä, että huomaa itse edistyvänsä. Tällöin mestarin tarjoamalla palautteella ei ole niin suurta vaikutusta. Kriittisimpinä hetkinä mestarin yksi ainoa sana voi vuorostaan ratkaista koko laulunopiskelun kohtalon: ”jatka” tai ”lopetä”.

Mestarin kokemus lisää hänen auktoriteettiaan. Opintojensa alussa oleva laulunopiskelija ei kykene hahmottamaan, mikä on laulunopiskelussa oleellista ja keskeistä. Mestari toimii usein omien uskomustensa varassa ja voi johtaa oppilaansa harhaan, vieläpä aivan tahattomasti. Mestari saattaa

puuttua myös yksityisasioihin, jotka eivät liity laulunopiskeluun – myös aivan vilpittömässä tarkoituksessa. Mestari tai oppilas voivat havaita, ettei keskustelua käydäkään yhteisymmärryksessä, vaan molemmat puhuvat ”eri kieltä”. Kaikki nämä tilanteet voivat johtaa siihen, että opettajanvaihdos muodostuu ainoaksi järkeväksi vaihtoehdoksi.

Valta on taiteen kentällä vakaasti läsnä, kuten se on läsnä kaikessa arkisessa toiminnassa. Vallankäyttöä ilmenee instituutioiden tasolta aina yksittäisen oppilaan ja opettajan väliseen suhteeseen. Valtataisteluissa instituutiot kamppailevat siitä, mikä taidemuoto saa eniten yhteiskunnallista tukea, julkista arvostusta ja huomiota. Taidemuotojen sisällä koulukunnat kamppailevat omien ihanteidensa ja arvojensa puolesta. Koulukuntia edustavat mestarit ja taiteilijat siitä, kuka edustaa hienostuneinta ja arvokkainta makua. Tällainen bourdieulainen valta ilmenee taloudellisten ja sosiaalisten toimintaedellytysten kasvuna ja sitä on sillä tavoin myös helppo mitata.

Hienostuneempaa on vallankäyttö ihmisten – opettajan ja oppilaan välillä. Opettaja käyttää valtaansa oppilasvalinnoissa, teettämässään harjoituksissa, laulattamassaan ohjelmistossa, antaessaan palautetta, tehdessään erilaisia arvioita oppilaasta, ylipäänsä kaikessa viestinnässä, jossa hän käyttää tiedollista ja taidollista etumatkaansa hyväkseen. Tällainen valta ilmenee oppilaan riippuvuutena opettajastaan. Eettisyys astuu kehiin siinä, pyrkiikö opettaja tietoisesti tai tiedostamattaan lisäämään vai vähentämään riippuvuutta?

VERTAILUA MUUHUN TUTKIMUKSEEN

Viime vuosina on valmistunut joitain taiteelliseen vallankäyttöön ja johtamiseen liittyviä lopputöitä ja on kiinnostavaa verrata tutkielman tuloksia joihinkin niistä. Esittelen muutamia suomalaisia pro gradu -tutkielmia, jotka liittyvät läheisesti tutkimusaiheeseeni:

Laura Heinosen pro gradu -tutkielma *Mestari ja kisälli – Sibeliuksen Akatemian klassisen laulun opettajien kokemuksia vaikutuksestaan oppilaidensa äänenkäyttöön, muusikkouteen ja kasvuun ihmisenä* (2008, 42-50) on kuin esipuhe omalle tutkielmalleni. Heinonen erittelee tutkielmassaan osa-alueita, joissa opettaja vaikuttaa oppilaaseensa, eli käyttää valtaa. Tutkielma on toteutettu kirjallisen kyselytutkimuksen keinoin ja vastaajina ovat olleet Sibelius-Akatemian laulunopettajat, eli maamme korkeimman koulutusasteen instituution edustajat. Oma tutkielmani vastaa liki täysin hänen toiveeseensa (2008, 53): ”Mielenkiintoinen olisi myös opettaja-oppilassuhteen tarkastelu riippuvuussuhteen näkökulmasta.”

Teatterikorkeakoulun opiskelija Inkariina Simola on tehnyt pro gradu -tutkielmansa *Taiteilijamyytin tuolla puolen – Kohti toimivaa vuorovaikutusta opettajan ja opiskelijan välillä taidekorkeakoulutuksessa* (2008) mentor-tyyppisen koulutuksen vuorovaikutteisuudesta ja vallankäytöstä. Simola suhtautuu hyvin kriittisesti ajatukseen, että pedagoginen auktoriteetti

taideopetuksessa saavutettaisiin korkealuokkaisten taiteellisten näyttöjen myötä. Todistukseen hän kertoo esimerkkejä siitä, kuinka hän itse on saattanut saada keneltä hyvänsä arvokkaita vihjeitä ja ajatuksia omaan taiteelliseen työhönsä, sellaisiltakin joiden oma taiteellinen tuotanto on vähäpätöistä. Vuorostaan hyvinkin arvostetun taiteilijan pedagoginen anti on saattanut jäädä heppoiseksi.

Katariina Rasilaisen pro gradu -tutkielma *Valta orkesterissa – narratiivinen tutkimus soittajien kokemuksista ja näkemyksistä* (2008) selvittää orkesterimuusikoiden kokemuksia onnistuneista konserteista ja orkesterisoittamisesta yleensä. Rasilainen lähestyy valta-käsitettä foucaulaisesta näkökulmasta, eli valta on sidoksissa toimintaan eikä ole varsinaisesti omistettava asia. Hän tarkastelee orkesteria käytäntöyhteisöjen, eli muodollisen organisaation sisällä toimivien epämuodollisten yhteisöjen, joukkona.

Neljäntenä Silja Niemi ja Helena Raski ovat tutkineet työssään ”*Sä ikään kun vaan kokeilet sä et esiinny kellekään*” – *Diskurssianalyttinen tutkimus opetuspuheesta draamatunnilla* (2003) opetuspuheen diskursseja taiteen opetuksessa. Heidän tutkimuksensa keskittyy draaman- eli näytelmäopetukseen, joka toteutetaan pääosin ryhmäopetuksena.

Heinonen sivuaa tutkielmassaan riippuvuusteemaa (2008, 46). Hänen kyselynsä vastanneilla laulunopettajilla on itsellään se käsitys, että he voivat vaikuttaa oppilaansa uraa koskeviin päätöksiin. Opettajat kokevat myös vastuunsa sen suhteen. Mahdollisuuksien väläyttely on tehokas motivointikeino, mutta epärealistisina ne kääntyvät pidemmän päälle itseään vastaan. Opettaja vaikuttaa myös laulutehtävien ja esiintymistilaisuuksien valintaan, hän voi suositella jopa hylkäämään sopimattomia tarjouksia. Opettajan suositukset, ohjeet ja suoranaiset kiellot saavat suuresti painoarvoa oppilaan laulajan uran alussa, mutta opettajan pääasiallinen tehtävä on kuitenkin ohjata laulaja itsenäiseksi, jolloin opettajasta irtautuminen kuuluu luonnollisena osana suhteeseen.

Heinonen on tarkastellut myös oppimiselle suotuisan ilmapiirin syntyä ja vaikutuksia. Lämmin ja luottamuksellinen ilmapiiri on oleellinen osa opettajan ja oppilaan välistä suhdetta. Se tarkoittaa automaattisesti sitä, että tunneilla keskustellaan muustakin kuin lauluteknisistä tai musiikillisista kysymyksistä. Vuoropuhelun on oltava avointa ja turvallista. Mikäli näin ei ole, ei haluttua ilmapiiriä kunnolla tavoiteta. Tällöin opettajanvaihdos voi koitua molempien parhaaksi. (Heinonen 2008, 42-50.)

Heinosen kyselyn tulokset tukevat hyvin tutkielmani tuloksia. Ne antavat hieman yksilöidympiä vastauksia siihen, kuinka opettaja ohjaa oppilaansa ratkaisuja ja kuinka luottamusta rakennetaan.

Luottamuksen rakentamisen teemaan liittyen myös Sibelius-Akatemian opettajat korostivat

äänemuodostuksen tärkeyttä laulunopiskelussa. Vasta sen jälkeen tulevat musiikilliset ja ilmaisulliset taidot. Hyvä laulutekniikka takaa äänen kestävyuden laulajan työtehtävissä ja antaa laulajalle rikkaan ilmaisupaletin. Näin myös haastatteleman laulopedagogit ja myös laulunopiskelijat arvioivat tärkeysjärjestystä. Molemmissa tutkielmissa pedagogit toivat ilmi sen, että luottamuksen syventyessä aluksi virallinen opettaja-oppilassuhde lähestyy ajan kuluessa useimpien kohdalla henkilökohtaisempaa suhdetta, ystävyyttä. (Heinonen 2008, 42-50.)

Heinosen mukaan opettajat motivoivat oppilaitaan kertomalla esimerkkejä menestyneistä kollegoistaan ja oppilaistaan, antamalla palautetta julkisesti muiden oppilastovereiden kuullen tai kuunteluttamalla levytyksiä. Opettajat vaikuttavat suuresti oppilaan äänityypin määrittämiseen ja ohjelmistovalintoihin. Ohjelmistovalinnoilla voidaan vaikuttaa paljon oppilaan motivaatioon tarjoamalla välillä nautinnollista laulettavaa ja välillä haasteellisempaa ohjelmistoa, kaikki tosin oppilaan äänen ja kehitystason ehdoilla. (Heinonen 2008, 42-45.)

Inkariina Simolan (2008) työtä lukiessa tulee päällimmäisenä mieleen hyvän johtajuuden eettiset periaatteet. Hänen pro gradu -tutkielmansa kertoo ongelmista, joita syntyy jos sorrutaan ylimielisyyteen herkällä taiteen kentällä. Simola puuttuu tiukasti teatterimaailmassa esiintyvään vallan vahingollisuuteen ja suoranaiseen väärinkäyttöön: taidemaailmassa opettajan puutteellinen tai taitamaton palautteenanto voi haavoittaa henkisesti ja aiheuttaa pahaa verta. Konfliktit korostunevat taidekorkeakouluissa, joihin hakeutuu paljon toisinajatteliijoita ja provosointiin taipuvaisia luonteita. He aiheuttavat käytöksellään usein tarpeettomiakin välienselvittelyjä: asiat ja mielipiteet voitaisiin Simolan mukaan esittää rakentavastikin.

Teatterikorkeakoulun ihmisillä on usein notkeat verbaaliset taidot ja niitä käytetään rikkaasti ja luovasti. Huumori on työkalu, jota on käytettävä taiten. Sillä voidaan myös sivaltaa ikävästi. Huumoria viljellessä on otettava kuulijat huomioon, kuten retoriikan kultaisissa säännöissä todetaan. Väärinymmärretty huumori kääntyy helposti itseään vastaan ja voi latistaa tunnelman, aiheuttaa hämmennystä tai jopa suuttumusta. (Simola 2008.)

Simola nostaa myös monia muita palauteviestinnän epäkohtia esille. Suurin ongelma kaikessa on siinä, että teatteritaiteen nimissä monet eettisen kanssakäymisen periaatteet ovat jääneet taka-alalle, ne on ikäänkuin ”uhrattu” taiteen nimissä. Lopuksi Simola esittää ajatuksiaan vuorovaikutuksen kehittämiseksi. (Simola 2008, 56-65.)

Simolan tutkielma käsittelee yksityiskohtaisemmin vallankäytön nurjaa puolta. Aihetta sivuttiin omissa haastatteluissani vain pikaisesti. Simolan tulokset täydentävät siltä osin hienosti oman työni tuloksia.

Simola (2008, 40-42) arvostelee vielä taiteen mystifioimista ja sillä argumentointia – mystifioinnin

alle voidaan piilottaa kaikki, millä halutaan puolustaa taidekorkeakoulujen erityisluontoisuutta tiedeyliopistoihin nähden. Taideinstituutioiden täytyisi kyetä puolustamaan olemassaolonsa oikeutuksia ”yleiskielellä” eikä sortua muotoilemaan keskustelun edellytyksiä itselleen edulliseksi.

Ihanteet ohjaavat mielipiteitä ja vaikuttavat valintoihin – opettajalla on mahdollisuus valita, kenellä on hänen mielestään edellytykset opiskella laulua. Valinta perustuu opettajan käsitykseen siitä, kenellä on hyvä äänimateriaali, musikaalisuutta, ilmaisullisia kykyä ja riittävästi älykkyyttä. Heinosen (2008) kyselyyn vastanneista laulunopettajista kaikki olivat sitä mieltä, että jokaisella on oikeus opiskella laulua, mutta rajasivat yhteiskunnan tuella tapahtuvat opinnot vain kaikkein lahjakkaimmille.

Sekä Simolan (2008), että Heinosen (2008) tulokset paljastavat käytännön tasolla, kuinka institutionalisoituminen etenee. Opettajat, jotka Bourdieun sanoin hallitsevat omalla kentällään, ovat samalla myös itse kyseisen kentän hallitsimia. Valinnoillaan he rakentavat oppinsa jatkumoa oppilaissaan sekä ylläpitävät valintojensa kautta edustamiaan ihanteita ja arvoja. Tähänkään teemaan ei syvennytty yksikohtien tasolla työssäni, niinpä molemmat työt syventävät aihetta oleellisesti.

Niemi ja Raski (2003) ovat paneutuneet tutkielmassaan taideopetuksen opetuspuheeseen. Kuinka hiljaista tietoa voidaan siirtää opettajalta oppilaalle? He erittelevät draamatunnin opetuksen neljään eri opetusmuotoon: opetusmonologiin, opetuskeskusteluun, harjoitukseen ja esitysten valmistamiseen.

Opetusmonologi koostuu opettajan arvomaailman ja kauneuskäsityksen selventämisestä: opettaja kertoo oppilailleen, mikä on kaunista ja hyvää ilman vuorovaikutusta ja keskustelua. Hänellä on siihen auktoriteetin oikeus, sillä hän ”tietää enemmän”. Opetuskeskustelu koostuu vuoropuhelusta opettajan ja oppilaan välillä. Tällöin oppilas kertoo tuntemuksistaan ja kokemastaan joko omatoimisesti tai opettajan kysymyksiin vastaten. Opettaja valmistaa etukäteen oppilaansa kiinnittämään huomionsa tiettyihin seikkoihin, joista hän haluaa kuulla oppilaan ajatuksia tuoreeltaan.

Harjoitukset ovat opettajan alustamia – hän pyytää oppilasta tekemään jotain ja ohjailee sekä kommentoi suoritusta jatkuvasti. Esityksen valmistaminen noudattaa harjoitusten periaatetta, mutta niissä käydään läpi esitettävää teosta ja oppilas joutuu soveltamaan osaamaansa itsenäisemmin. Opettajan toimii palautteen antajana ja ilmaisua hiotaan pikemminkin vuorovaikutuksessa oppilaan kanssa, kuin pelkästään opettajan näkemystä toteuttaen. (Niemi & Raski 2003, 67-74.)

Laulunopetuksessa käytetään samaisia opetusmuotoja. Opettaja kertoo omista ihanteistaan hyvin varhaisessa vaiheessa, niistä keskustellaan myöhemmin opintojen edetessä. Laulutunneilla tehdään

erilaisia äänenmuodostusharjoituksia, joiden avulla harjoitetaan järjestelmällisesti laulutekniikan yksityiskohtia. Harjoitusten yhteydessä esiintyy usein vuoropuhelua, kun oppilas kertoo tuntemuksistaan tai kommentoi niitä. Näiden harjoitusten kautta opittuja asioita sovelletaan jatkuvasti varsinaiseen lauluohjelmistoon.

Niemen ja Raskin tutkimus paljastaa sen, että draamaopetuksessa sanallisen viestinnän osuus on tavanomaista opetustilannetta vähäisempi aivan kuten laulunopetuksessakin. He toteavat toiminnallisen viestinnän olevan aivan yhtä merkittävä viestinnän muoto kuin sanallisenkin opetustilanteissa.

Rasilainen (2008) selvittää viestien tai impulssien välittymistä soiton kuluessa johtajalta alaiselle. Hän tutkii sitä, kuinka taide itsessään toimii viestimisen välineenä. Soittajat tekevät havaintoja ja aistivat impulsseja kuulonsa ja näkönsä avulla. Viestintä etenee kapellimestarin viittausten, ilmeiden ja eleiden avulla visuaalisesti soittajille. Soittajat välittävät viestiä paitsi synnyttämiensä äänien avulla, myös visuaalisesti elehtien. Soittajisto kokee lopputuloksen kannalta kaikkein parhaimmaksi sen, että he voivat nojautua soitossaan täysin kapellimestariin. (Rasilainen 2008, 1-4, 63-69.)

Käytäntöyhteisöille, kuten orkestereille, on tyypillistä, että osaaminen ja hyviksi koetut menetelmät siirtyvät mentoroinnin keinoin mestarilta kisällille ja oppipojalle. Toisaalta orkesteria voidaan pitää huippuasiantuntijoista koostuvana organisaationa, jossa jokainen tulkitsee impulsseja oman kokemuksensa ja osaamisensa pohjalta.

Rasilainen vertailee myös muodollista ja taiteellista mestaruutta rinnatusten. Hänen mukaansa orkesterin sisäinen hierarkia ja tehtäväjako ei muodostu suinkaan kokemuksen perusteella, vaan tehtäviin valitaan milloin milläkin perusteella – kapellimestari ei ole välttämättä suurin musiikillinen tai taiteellinen auktoriteetti, eikä myöskään konserttimestari ja äänenjohtajat, joiden kuuluisi olla sitä muodollisen asemansa perusteella.

Todellinen valta on sillä, joka osoittaa parhaiten ymmärtävänsä ja hallitsevansa soitettavan teoksen. Suurimmat odotukset kohdistuvat luonnollisesti kapellimestariin, sillä hänen pitäisi hallita koko teos kaikkien soitinryhmien osalta. Kapellimestarin ohjeita ja impulsseja pyritäänkin ensisijaisesti noudattamaan. Konserttimestari tulkitsee kapellimestarin ohjeen soittotekniselle kielelle. Mikäli kapellimestari ei osoita kylliksi ammattitaitoa, niin johtajuus siirtyy konserttimestarille, jota seurataan teoksen hankalissa paikoissa, tai äänenjohtajille, mikäli konserttimestarikaan ei ansaitse luottamusta. (Rasilainen 2008.)

Taide viestinnän välineenä -teemaa käsiteltiin työni teoriaosuudessa, mutta tutkimustuloksissa aihe esiintyi pikemminkin siinä valossa, että esimerkin kautta opettaminen on edelleen yksi tehokkaimpia tapoja opettaa laulua. Taide johtamisviestinnän välineenä tuo Rasilaisen työn myötä

merkittäviä lisänäkökulmia omaan työhöni.

Sekä Heinonen (2008) että Simola (2008) uskoivat yhdessä tekemisen ja kollegiaalisuuden voimaan. Todellinen mestari ei heidän mukaansa pyrikään asettumaan oppilaansa yläpuolelle vaan auttaa oppilastaan löytämään asiat itsestään. Yhdessä tekeminen vahvistaa luottamusta ja yhteenkuuluvuuden tunnetta. Simolan mukaan opettajan keskeisin kyky on eritellä ja antaa ilmaisullinen muoto omalle toiminnalleen. Simolan näkee opettajan pedagogisen auktoriteetin syntyvän siitä, että oppilaat uskovat hänen hallitsevan opettamansa asian. Simolan mukaan silloin on tärkeää, että opettaja pystyy viestimään mitä aikoo opettaa, perustelemaan miksi se kannattaa opettaa kuten hän sen opettaa ja viimeiseksi: miksi asia kannattaa opetella. (Simola 2008.)

Laulutaidon opiskelussa opettajan oma laulutaito on merkityksellisemmässä asemassa. Pedagogisesta osaamisesta se ei tosin kerro mitään, mutta toimii tärkeänä työnäytteenä oppilaalle. Usein hyvän maineen hankkinut laulupedagogi on korkealuokkainen laulaja ja vähintään kelvollinen pedagogi, toisaalta jokaisella opettajalla on myös oma erityisosaamisalueensa.

Heinosen (2008, 48) tutkielmasta haluan nostaa vielä erikseen esille sen, että opettajalle on tärkeää tuntea itsensä tarpeelliseksi ja merkitykselliseksi. Tunne syntyy siitä, että hän on voinut auttaa oppilastaan jossakin tai hänen oppilaansa menestyy.

Omat haastattelutulokseni tukevat liki täysin Heinosen tuloksia, vaikka haastatelluissa oli vain kaksi opettajaa. Haastatteluissa ilmiöitä käsiteltiin kuitenkin laajemmalla kuin henkilökohtaisella tasolla, joten näkökulmia tuli useampia. Heinosen tutkielma erittelee yksityiskohtaisemmin niitä tilanteita, joissa vallankäyttöä esiintyy. Merkittävä huomio on siinä, että opettaja pyrkii aktiivisesti vähentämään valtaansa oppilaaseen, ohjaamaan kohti taiteellista itsenäisyyttä. Onko siinä todellisen johtajuuden idea?

MITÄ ITSE JÄIN AIHEESTA MIETTIMÄÄN?

Aihe osoittautui erittäin kiinnostavaksi. Se alkoi hahmottua kunnolla vasta ensimmäisen haastattelukierroksen jälkeen, jolloin aiheen keskeisimmät teemat nousivat ensi kertaa esille. Teoriaosuus täydentyi lopulliseen muotoonsa vasta ensimmäisen kierroksen jälkeen. Toinen kierros syvensi aihetta huomattavasti, mutta paljasti sen, että haastatteluja olisi voinut jatkaa vaikka kuinka pitkälle ja yhä uutta käsiteltävää olisi noussut esille. Jokaisesta temasta olisi voinut tehdä vaikka kokonaan oman tutkimuksensa.

Haastateltavat osoittautuivat erinomaisiksi valinnoiksi, vaikkakaan ikäjakauma ei ollut aivan tasainen. Ehkä yksi haastateltava lisää, iältään 40-50 vuotias, olisi täydentänyt sitä hyvin. Samalla oltaisiin saatu osaamisen tasojen jokaiselle portaalle oma edustaja, ainakin kuvainnollisesti. Haastattelutulokset tukivat hyvin pitkälle omia ajatuksiani, toki minulle avautui aivan uusia

näköalojakin. Keskustelut avarsivat omia näkemyksiäni asioista, se on aina antoisaa. Tutkimusmateriaalia tuli haastatteluista yltäkyltäisesti. Vähempikin olisi riittänyt. Kaikkein paras olisi ollut kolmen yhteishaastattelun vaihtoehto. Tällöin litteroitavaa olisi ollut vähemmän ja uskoisin, että menettely olisi tuottanut suurin piirtein saman lopputuloksen. Toisaalta luottamuksellisuus olisi silloin vähentynyt. Rungas materiaali näkyy erityisesti siinä, että teemojen määrä paisui huomattavasti ensimmäisen ja toisen haastattelukierroksen välillä.

Yksinlaulun maailma on siitä kiehtova taiteen osa-alue, että siihen on liki jokaisella kosketuspintaa ja jonkinlainen mielipide. Se on lisäksi hyvin henkilökohtainen ja puhutteleva taidemuoto, pidetäänhän ihmisääntä instrumenteista jaloimpana. Laulutäiteessä uskon kiteytyvän kaiken sen, mitä taide voi ihmiselle antaa ja siksi siihen liittyvät ilmiöt ovat helposti yleistettävissä niin muihin taiteisiin, kuin kulttuurialallekin, jopa luovia aloja laajemminkin koskevaksi. Ennenkaikkea tutkielmani on laadittu johtamisen ja vallankäytön tueksi.

Tutkielmani toivottavasti kertoo jotain siitä, mitä erityistä on otettava huomioon johdattaessa taiteellisesti suuntautuneita, inspiroituneita, kunnianhimoisia, työlleen omistautuneita ja työhönsä sitoutuneita ihmisiä. Tutkielmani toivottavasti kertoo jotain siitä, miten innovatiivista ajattelua ja luovuutta voidaan johtaa ja ohjailta sekä siitä, kuinka ideoista saadaan luotua yleistettäviä malleja – kuinka hiljainen tieto muuntuu näkyväksi tiedoksi. Tutkielmani toivottavasti antaa jotain työkaluja myös arvopohjaiseen johtamiseen ja arvopohjaisten ihmisten johtamiseen.

Haastatellessani kokeneita laulunopettajia, mestareita, havahduin siihen tosiasiaan, että näkökulma on usein heikomman osapuolen, eli oppipojan puolella. Annetaan johtajille ohjeita, kuinka alainen täytyy oikein kohdata. Mestarin ja oppipojan välistä suhdetta ajatellaan helposti palveluntarjoaja-asiakassuhteena, mikä ei tee täyttä oikeutta mestarille. Kunnioittavaa suhtautumista vaaditaan myös oppilaalta, sillä mestarikin on inhimillinen ihminen. Opettajanvaihdostilanteet ovat usein kriittisiä hetkiä oppilas- tai ihmissuhdetta ajatellen. Ne voidaan hoitaa hienosti ja kumpaakin osapuolta miellyttävällä tavalla, mutta ne voivat aiheuttaa myös pahaa mieltä taitamattomasti läpikäytyinä.

Mestarin luottamus oppipoikaa kohtaan kasvaa yhteistyön jatkuessa ja odotusarvot kunnioituksen ja huomioimisen suhteen kasvavat myös hänen puoleltaan. Oppipojan yksioikoinen ja ajattelematon toiminta voi haavoittaa mestaria ilkeästi – tarvitaan siis alaistaitojen näkökulmaa. Avoimien välien muodostumiseksi ja säilymiseksi molemminpuolinen kommunikaatio on suositeltavaa jo aivan oppituntien mielekkyyden säilyttämiseksi, sillä tylsä tunti oppilaille on aivan yhtä tylsä opettajalle. Kiinnostava siitä tehdään yhteistyöllä, vastuu ei ole pelkästään opettajan.

Ethos ja eettisyys nousivat monissa johtamista ja valtaa käsittelevissä kirjoissa ja artikkeleissa tärkeäksi osatekijäksi. Kun aiheiden verkko alkoi punoutua, niin ethos ja eettisyys jäivät ikäänkuin kaiken ytimeksi. Se jäi mietityttämään. Se tukee omaa ajatteluaani siitä, että monet johtamiseen ja

vallankäyttöön liittyvät ilmiöt eivät ole normaalia ihmiselämää kummempia: empatia- ja itsensä ilmaisemisen kyky sekä suunnannäyttämisen taito – siinä johtajuuden tärkeimmät elementit. Oman haasteensa asettavat toki johdettavat ihmiset, ”alaiset” erityispiirteineen.

Kuten aikaisemmin jo mainitsinkin, tutkielmaa olisi voinut syventää ja laajentaa loputtomiin. Kiinnostavaa olisi tutkia sanattoman ilmaisun retoriikkaa, eli kuinka retoriikan periaatteet toteutuvat eleiden, ilmeiden ja mallisuoritusten kautta. Samoin retoriikan toteutuminen taiteellisessa ilmaisussa. Eero Tarasti, Claude Lévi-Strauss ja Algirdas J. Greimas ovat tutkineet taiteen semiotiikkaa. Tarasti käsittelee vieläpä erityisesti musiikin semiotiikkaa kirjassaan *Myytti ja musiikki – Semioottinen tutkimus myytin estetiikasta* (1994). Kiinnostavaa olisi perehtyä myös sen retorisiin ja viestinnällisiin kytköksiin vaikkapa johtamisviestinnän mielessä.

Kiintoisaa olisi myös jatkaa Bourdieun distinktioteorian empiiristä soveltamista länsimaisen taidemusiikin kenttään vaikkapa Suomessa. Bourdieun teorian pohjalta olisi mielenkiintoista selvittää myös kulttuurisen pääoman kentällä tapahtuvien vallan painopistemuuotosten aiheuttajia ja niiden aiheuttamien vaikutusten suuruutta. Samoin sosiaalisen, taloudellisen ja kulttuurisen pääoman välistä vaihtosuhdetta – olisiko niistä luotavissa jokin yleinen malli?

Filosofisempia tutkimuskysymyksiä löytyisi sitten taiteen merkityksen ja vaikuttavuuden parista: mistä taiteen vaikuttavuus syntyy ja onko se tietoisesti hallittavissa? On olemassa lukemattomia legendoja, taruja ja tositarinoita siitä, kuinka ihmiset ovat pelastaneet itsensä esittäessään laulua tai soittoa kriittisellä hetkellä. Musiikki on pehmentänyt tyrannien sydämen niin, että he ovat armahtaneet laulajan/soittajan kuolemantuomiolta ja nostaneet hänet jopa suosikikseen. Asia on selkeästi kytkettävissä retoriikkaan, mutta millä tavoin? Se on kiinnostava kysymys.

Taiteen eri tasot herättävät myös mielenkiintoa. Onko taide dialogia vai monologia, vaiko kenties molempia? Jos taiteella on dialogimainen ulottuvuus, niin minkälaisia mahdollisuuksia se tarjoaa? Voiko taiteen kielellä ilmaista mitään yksiselitteistä? Tolstoin ajatus suuresta taiteesta, joka antaisi jokaiselle jotain, on kiehtova. Kiinnostava on myös ajatus absoluuttisesta kauneudesta, jonka jokainen voi tunnustaa. Mihin perustuu ihmisen käsitys kauniista? Taidefilosofit ovat kyllä pohtineet kysymyksiä ja vastauksia on varmaan monia, mutta ideaalin mestaruuden kannalta sitä olisi kiinnostava pohtia.

LÄHTEET

- Bennis, Warren & Nanus, Burt 1986. Johtajat ja johtajuus. Suom. Pirkko Rajala. Tampere: Weilin & Göös. (Alkuperäisteos 1985.)
- Bourdieu, Pierre 1998. Järjen käytännöllisyys – Toiminnan teorian lähtökohtia. Suom. Mika Siimes 1998. Tampere: Vastapaino (Alkuperäisteos 1994.)
- Bryman, Alan 1992. Quantity and Quality in Social Research. London: Routledge.
- Byrnes, William J. 2003. Management and the Arts. Third Edition. Burlington, MA: Focal Press.
- Castrén, Paavo 2001. Huipulla on aina tuullut. Teoksessa Castrén P. (toim.) Viisas valta – johtamisen paradoksit. Helsinki: WSOY.
- Dreyfus, Hubert L. & Dreyfus, Stuart E. 1986. Mind over Machine: the power of human intuition and expertise in the era of the computer. Oxford: Basil Blackwell
- Edwards, Gareth P., Bailey, Jan & Winter, Paul K. 2002, Leadership in Management. Ross-on-Wye: The Leadership Trust Foundation.
- Eskola, Susanna: Käsiyöläisyys – Käsiyöläisten ammattikuntalaitos. WWW-dokumentti. <<http://www.kellomuseo.fi/kasityolaisuus.swf>>. (Viitattu 21.01.2010.)
- Gill, Roger 2006. Theory and Practise of Leadership. London: SAGE Publications.
- Heikkinen, Hannu L.T. & Huttunen, Rauno 2008. Hiljainen tieto, mentorointi ja vertaistuki. Teoksessa Toom, A., Onnismaa J. & Kajanto, A. (toim.) Hiljainen tieto – tietämistä, toimimista, taitavuutta. Helsinki: Kansanvalistusseura. (s. 203-220.)
- Heinonen, Laura 2008. Mestari ja kisälli – Sibeliuksen klassisen laulun opettajien kokemuksia vaikutuksestaan oppilaidensa äänenkäyttöön, muusikkouteen ja kasvuun ihmisenä. Sibelius-Akatemia, Musiikkikasvatuksen osasto. Pro gradu -tutkielma.
- Hirsjärvi, P., Remes, P. & Sajavaara, P. 1997. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.
- Holcombe, John C. 2007. Art as Emotive Expression. Www-dokumentti. URL: <<http://www.textetc.com/theory/emotive-expression.html>>. (Viitattu 15.05.2010.)
- Homeros 1924. Odysseia. Suom. Otto Manninen. (Alkuperäisteos 800-600 eaa.)
- Horvath, Joseph A., Williams Wendy M., Forsythe, George B., Sweeney, Patrick J., Sternberg, Robert J. 1994. Tacit Knowledge in Military Leadership: A Review of the Literature. United States Army Research Institute for Behavioral and Social Sciences.

Itkonen, Erkki & Kulonen, Ulla-Maija 2001. Suomen sanojen alkuperä – Etymologinen sanakirja, 3.osa. Helsinki: SKS, 402.

Juusela, T., Lillia, T. & Rinne, J. 2000. Mentoroinnin monet kasvot. Helsinki: Yrityskirjat.

Juuti, Pauli 2002. Johdanto: etiikan monet kasvot. Teoksessa Juuti, P. (toim.) Ethosta etsimässä – Puheenvuoroja johtamisen ja yrittämisen etiikasta. Jyväskylä: PS-kustannus.

Kankainen, Tomi 2008. Luottamus. Www-dokumentti. URL: <<http://kans.jyu.fi/sanasto/sanat-kansio/luottamus>>. (Viitattu 01.06.2010.)

Karvonen, Erkki 1998. Tieto on valtaa, mutta miksi? Aamulehti 8.1.1998

Kauppinen, Tero J. 2002. Arvojohtaminen. Helsinki: Otava.

Keskinen, Soili 2005. Alaistaito – Luottamus, sitoutuminen ja sopimus. Helsinki: Pole-kuntatieto Oy.

Kielitoimiston sanakirja. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 132. Internet-versio MOT Kielitoimiston sanakirja 1.0. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Kielikone Oy, 2004.

Kiviniemi, Markku 2010. Vallan tutkimus. Luentomateriaali. URL: <<http://www.valt.helsinki.fi/vol/opiskelu/opas/0910/y205/1901kiviniemi.pdf>>. (Viitattu 13.04.2010.)

Koivunen, Hannele 1997. Hiljainen tieto. Helsinki: Otava.

Kokkonen, Joonas 1985. Mitä Bach minulle merkitsee? Teoksessa Aho, K.(toim.)1992 Ihminen ja musiikki. Helsinki: Gaudeamus.

Kotter, John P. 1980. Valta johtaa – miten sisäistän, hankin ja käytän valtaa. Suom. Veikko Rumpunen 1980. Helsinki: Rastor. (Alkuperäisteos 1979.)

Kurkela, Kari 1990. Musiikki ja mielikuvitus. Teoksessa Kurkela, K. (toim.) Näkökulmia musiikkiin. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Leskinen, Hannele & Soronen, Hannu 2006. Sosiaaliset distinktiot – Bourdieun makuteoria. 6 s.

Martins, António E. & Reis, Felipa L. 2009. Rethinking Resource Scarcity: The Need For a New Paradigm In Economics, 2009. Journal of Knowledge Management Practice 10(2009):2.

Niemi, Silja & Raski, Helena 2006. "Sä ikään kun vaan kokeilet sä et esiinny kellekään" – Diskurssianalyttinen tutkimus opetuspuheesta draamatunnilla. Jyväskylän yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Pro gradu -tutkielma.

Nissinen, Vesa 2004. Syväjohtaminen. Helsinki: Talentum.

Nonaka, Ikujiro 1991. The Knowledge-Creating Company. Harvard Business Review. November-December 1991, 96-104.

Nonaka, Ikujiro 1994. Dynamic Theory of Organizational Knowledge Creation, 1994. Organization Science 5(1994):1, 14-37.

Paloheimo, Heikki & Wiberg, Matti 1997. Poliitiikan perusteet. Helsinki: WSOY.

Purhonen, S., Rahkonen, K. & Roos, J.P. 2006. Johdanto – Bourdieun sosiologian merkitys ja ominaislaatu. Teoksessa Purhonen, S. & Roos, J.P. (toim.) Bourdieu ja minä. Tampere: Vastapaino.

Rasilainen, Katariina 2008. Valta orkesterissa – Narratiivinen tutkimus soittajien kokemuksista ja näkemyksistä. Helsingin kauppakorkeakoulu. Markkinoinnin ja johtamisen laitos. Pro gradu -tutkielma.

Ruusuvuori, J. & Tiittula, L. (toim.) 2005. Haastattelu – Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino.

Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna. 2006. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto [verkkójulkaisu]. Tampere : Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja]. <<http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/index.html>>. (Viitattu 23.04.2010.)

Sadeniemi, Matti 1992. Nykysuomen sanakirja, osat II ja VI. Helsinki: WSOY.

[Seitsemäs taivas 2010. Kapellimestari Esa-Pekka Salosen televisiohaastattelu. YLE TV2. Toimittaja Maarit Tastula 18.4.2010.](#)

Simola, Inkariina 2008. Taiteilijamyytin tuolla puolen – Kohti toimivaa vuorovaikutusta opettajan ja oppilaan välillä taidekorkeakoulutuksessa. Teatterikorkeakoulu. Teatteritaiteen laitos. Pro gradu -tutkielma.

Steup, Matthias 2005: Epistemology. WWW-dokumentti.

<<http://plato.stanford.edu/entries/epistemology/>>. (Viitattu 15.03.2010.)

Tolstoi, Leo 2000. Mitä on taide?. Suom. Martti Anhava 2000. Helsinki: Taide. (Alkuperäisteos 1898.)

Tähkiö, Seppo (toim.) 1990. Tie saavuttamattomaan – Ajatuksia taiteen olemuksesta. Helsinki: Otava.

Vehviläinen, Aarno 2009. Johtamisen stignafuliat, 2009. Sotilasaikakausilehti 84(2009):10, 21-24.

Virtainlahti, Sanna 2009. Hiljaisen tietämyksen johtaminen. Helsinki: Talentum

Åberg, Leif 2006. Johtamisviestintää! - Esimiehen ja asiantuntijan viestintäkirja. Helsinki: Inforviestintä Oy.